

શ્રી યશોવિજયજી

જૈન ગ્રંથમાળા

દાદાસાહેબ, ભાવનગર.

ફોન : ૦૨૭૮-૨૪૨૫૩૨૨

૩૦૦૪૮૪૬

મોતીજી સુરજી

સાધિય. વિક્રમસૂરીશ્વરજી સંસ્કૃતિ કેન્દ્ર

પ્રકાશન ક્રમાંક-૧૦

“જિનપૂજા પદ્ધતિ”

પ્રતિકારિકા

—: લેખક :—

તીર્થ'પ્રભાવક પૂ. આચાર્ય'દેવ
શ્રીમદ્ વિજય વિક્રમસૂરીશ્વરજી મ.

સંપાદક

વિદ્વાન પૂ. મુનિરાજ રાજયશવિજયજી મ.

તપતપતપતપતપતપતપતપતપતપતપતપતપતપત
 નિત્ય ભક્તભરસ્તોત્રપાઠી, મહાસંઘ યાત્રા નિઆદાતા
 તીર્થપ્રભાવક પૂ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય
 વિક્રમ સૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ

જન્મ :

વિ. સં. ૧૬૭૨ - જે. સુ. ૫, છાણી - ગુજરાત

દીક્ષા :

વિ. સં. ૧૬૮૬ - જે. સુ. ૩, ચાણુરમા - ગુજરાત

૫ડી દીક્ષા :

વિ. સં. ૧૬૮૬ અ. સુ. ૧૪, પાટણ - ગુજરાત

ગણીપદ - પંન્યાસપદ :

વિ. સં. ૨૦૨૧ મા. સુ. ૬, પાલીતાણા - ગુજરાત

• ઉપાધ્યાય પદ - આચાર્ય પદ

વિ. સં. ૨૦૨૨ વૈ. સુ. ૬, સંગમનેર • મહારાષ્ટ્ર

તીર્થપ્રભાવક પદ :

વિ. સં. ૨૦૨૮ વૈ. સુ. ૬ મધુવન - બિહાર

“ગત વર્ષ જેઠ સુદ-૩થી આરંભાયેલ આપના સંયમ
 પયાંય અર્ધશતાબ્દ વર્ષના મહોત્સવની ઉજવણી નિમિત્તે
 ભારતભરના સંઘો લાલ લઈ શકે તેવી અનેક મહાન અને
 પુણ્યમયી યોજનાઓ યોજાઈ છે. આજે કુલપાકજી તીર્થમાં
 વિ. સં. ૨૦૩૬ દ્વિ. જે. સુ. ૩ ના આ ભવ્ય મહોત્સવની
 પૂર્ણાહુતિ સમયે આપના આ પુસ્તકને પ્રકાશિત કરી અમે કૃતાર્થ
 થવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ”

સંયમ પર્વાથ ૫૦ વર્ષ

તપતપતપતપતપતપતપતપતપતપતપતપતપતપત

૧૩ સમવાનની આગળ રખાતા જળપાત્રો જલપૂજા માટે જ છે	૪૫
૧૪ પૂ. આ. દેવ શાંતિસૂરીશ્વરજી મ. નું નિત્ય સ્નાન પૂજનું નિધાન	૪૬
૧૫ પૂ હરિમહાસૂરીશ્વરજી મ. નો એક પાઠ	૫૫
૧૬ જલ તો નૈવેદ્યમાં અનિવાર્ય છે	૫૭
૧૭ પર્વ કતંવ્ય અને નિત્ય કતંવ્યનો ભેદ	૫૯
૧૮ સર્વોપચારી પૂજના સર્વ ભેદ — ૧૭	૬૨
૧૯ પૂજના ભેદો અને અગ્નિકારીઓ	૬૪
૨૦ પૂજામાં હિંસાની શંકા	૬૫
૨૧ પૂજાઓનું પૌર્વાપયં	૬૬
૨૨ મૂર્તિપૂજા કરવી જોઈએ કે નહીં ?	૬૮
૨૩ જિનપૂજા સમ્યક્ત્વનું બીજારોપણ કરનાર છે.	૭૧
૨૪ નિત્ય સ્નાનનું આમ આંદોલન	૭૨
૨૫ જૂઠાણું જ હશે ?	૭૬
૨૬ નવી સમસ્યાઓ — પ્રતિવિધાન	૭૮
૨૭ પૂજા પ્રકરણના રચયિતા	૮૨
૨૮ વિલેપનના સ્થાને તિક્ક પૂજા	૮૬
૨૯ નવી વ્યવસ્થા હોય ત્યાં મત ભેદ હોય	૮૮
૩૦ પં. હયાણુત્રિજયજીનું માયાવીપણું	૮૯
૩૧ નિત્ય સ્નાનને સગતા પ્રમાણે	૯૦

૩૨	નિત્ય સ્નાન પૂજાની સિદ્ધિ	૯૩
૩૩	નિત્ય સ્નાન પૂજાની પરા પૂર્વતા	૧૦૧
૩૪	નિષ્કૃષ્ણ પ્રયાસ	૧૦૩
૩૫	અષ્ટપ્રકારી પૂજામાં જલ સ્નાનનો વધારો	૧૦૫
૩૬	આભૂષણ પૂજાની વિચિત્રતા	૧૦૮
૩૭	અવસ્થાઓની ભાવનામાં અભિરોધ	૧૧૧
૩૮	સત્તરમી શતાબ્દિની પૂજા પદ્ધતિ	૧૧૫
૩૯	જલપૂજાની અષ્ટ પ્રકારી પૂજામાં ગણુના	૧૧૬
૪૦	પૂર્વ પરંપરાનું સાતત્ય	૧૧૭
૪૧	સ્નાન વિલેપનથી અનિષ્ટ પરિણામ નથી	૧૧૮
૪૨	ધનિદોનો પૂજાની અતિવૃત્તિ કારણભૂત હતી ?	૧૨૩
૪૩	ઉપસંહાર	૧૨૭

‘ સ્વ-નિવેદન ’

પ્રસ્તુત પુસ્તિકાના આલેખન માટે, ખંભાતમાં પૂજ્ય આરાધ્યપાદ પરમ ગુરુદેવ શ્રીમદ્ વિજય ભગ્નિધ સૂરીશ્વરજી મ.ની પરમશીળી જાયામાં શાસનની એક સુવિદિત આચાર્ય ભગવંતોની અમર ઉપદેશધારાને અટકાવી દેવા માટે જે પ્રયાસ પં. શ્રી કલ્યાણવિજયજી એ આદર્યો હતો તેના પ્રતિકાર પૂરતો જ મેં પ્રયત્ન કરેલ.

તેમની પુસ્તિકા પ્રસિદ્ધ થઈને મારા હાથમાં આવેલ ત્યારે પૂ. આ. શ્રીમદ્ વિજયરામચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ. રાજગૃહીમાં વિરાજમાન હતા. અમે તે વખતે, ખંભાત હતા. મેં તે પૂજ્યશ્રીને ‘જિનપૂજ પદ્ધતિ’ પુસ્તિકાનો પ્રતિકાર થયો જોઈએ તેવા આશયનો પત્ર લખેલો. એ સરળ મહાપુરૂષે જવાબમાં જણાવ્યું કે ‘અહીં’ પુસ્તકો જોઈએ તે પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ નથી માટે તું જ એ પુસ્તિકાના પ્રતિકારરૂપ જવાબ આપી દે.

કોણ જાણે શું થયું કે એ પુસ્તિકાનો જવાબ લખવાની પ્રેરણા વેગવંત થઈ અને લખવાનું શરૂ કર્યું. આ મારું સરજાતનું લખાણ મારા પૂજ્ય પરમ ગુરુદેવને સંભળાવ્યું.

તેઓ ખૂબ ખુશ થયા પછી તો જેમ જેમ લખતો ગયો તેમ તેમ પૂ. ગુરુદેવને સંલગ્નાવતો ગયો. આ ક્રમે ઉત્સાહ પ્રેરક પૂ. ગુરુદેવની કૃપાથી 'જિનપૂજ પદ્ધતિ પ્રતિકારિકા' નામની પુસ્તિકા તૈયાર થઈ ગઈ. મેં પૂ. ગુરુદેવને 'પૂછ્યું કે હવે શું કરવાનું? પૂ. ગુરુદેવે કહ્યું કે આવી પુસ્તિકાનો જવાબ તરતજ છપાવી પ્રસિદ્ધ કરી દેવો જોઈએ. આથી એનું મુદ્રણ પ્રતિલિપનું કામ શરૂ થયું.

તે પછી કેાઈ કાર્યવશ શ્રી શ્રીકાન્તલાલ ખંભાત આવેલા. તેમણે પ્રસ્તુત લખાણ જોયું, અને કહ્યું કે આનું સંપાદન કાર્ય સુંદર થવું જોઈએ. મને એમની વાત ગમી ગઈ એમને આદ્યોપાન્ત આખું પુસ્તક વાંચી જોયું, એના ઉપર કેટલીક નોંધ પણ તૈયાર કરી.

તે પછી અમારે અમદાવાદ મુનિ સંમેલનમાં જવાનું થયું. અમે એટલા બધા કાર્યમાં વ્યાપ્ત રહ્યા કે આ કામ ખોરબે પડ્યું. તે પછી ઘણા વખતે શ્રી સંઘના નિર્માણ પુણ્યોદયે મેં મારા શિષ્ય મુનિ શ્રી રાજયશવિજયજીને સંપાદન માટે સોંપ્યું. એમણે પં.શ્રી કલ્યાણવિજયજીની બન્ને આવૃત્તિઓ જોઈ લીધી અને બીજી આવૃત્તિમાં એમણે જે સુધારા કર્યા છે તેનો પણ ખ્યાલ આ પુસ્તિકામાં સ્વતંત્રરૂપે આપ્યો છે. બન્ને સંક્ષેપમાં આ પુસ્તિકાના જન્મનો આ ઇતિહાસ છે.

‘જિનપુજ પદ્ધતિ’ પુસ્તિકાના લેખક પં. શ્રી કલ્યાણવિજયજી વિદ્વાન છે એમાં પ્રશ્ન નથી પણ વિદ્વાન હોવા માત્રથી તેમની પ્રપણા બરાબર છે એમ મનાય નહીં, પ્રમાણિક વસ્તુનું આખલેન અને પ્રપણા કરવા માટે લેખકો નિરાગ્રહ-શુદ્ધિ વાળા જોઈએ. પૂર્વગ્રહોથી બંધ ન હોવા જોઈએ. જેઓ અહંકારથી પર હોય અને વિદ્વાન હોય તેઓનું વચન યુક્તિ યુક્ત બની શકે. અહંકાર સિવાય પૂર્વ મહાપુરુષોનાં ઉપર કોઈ પણ આરોપ લગાવાય ખરો? જ્યારે પૂ. પં. શ્રી કલ્યાણવિજયજીએ તો આક્ષેપ કર્યા જ છે. આથી જ તો એમના જેવાએ કેટલાય પાઠોના અર્થ પણ બરાબર કર્યા નથી. મારે તો આટલું જ કહેવું છે કે પરમગુરુદેવની પરમકૃપાથી આ પુસ્તિકા તૈયાર થઈ છે. જેમાં પૂર્વ પુરુષોના વચનો બરેલા છે.

ભગવાનની સ્નાનપૂજ દરરોજ થાય કે નહીં? આ એમનો જોડો કરેલો સવાલ છે. સત્તાલતે સવાલરૂપે જ નહીં પણ સ્થિતિ-અંતરૂપ બનાવી દેવા તેઓએ પ્રયત્ન કર્યો. રોજ સ્નાનપૂજ કરવી જોઈએ તેના નિત્યસ્નાન પૂજના અનેક પ્રમાણો તેમની સમક્ષ પણ તૈયાર થયા હતાં છતાંય પં. કલ્યાણવિજય મ. આગ્રહમાં આવી ગયા એટલે અમુક સદી નકકી કરી, નિત્ય સ્નાન પૂજ બાદથી શરૂ થઈ તે વાત નકકી કરવાના આગ્રહના પરિણામે ઇતિહાસની પ્રમાણ સિદ્ધ તારીખોને પણ તેઓએ

પોતાની કલ્પના અને અનુમાનથી આગળ-પાછળ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. હવે તેઓ તો સ્વર્ગમાં સંચરી ગયા છે પણ એમના એ પુસ્તક દ્વારા કેટલાયે આત્માઓ માર્ગથી દૂર થઈ જવા પામ્યા હોય, નવા આત્માઓ તેવા માર્ગમાં અટવાઈ ન જાય માટે આ પુસ્તિકાનું પ્રગટીકરણ જરૂરી માનવામાં આવ્યું છે. તે વખતે જ આ લખાણેનું પુસ્તક તે વખતે જ છપાવાયું હોત તો ઘણું સુંદર થાત!

હવે એકજ વાત કહેવાની રહે છે કે આ પુસ્તિકાનું લેખન કરીને જીવ્યાત્માઓ જૈન શાસનમાં અનાદિ સિદ્ધ સિદ્ધાંત તથા તેને પોષનાર આચાર્ય ભગવાંતોની પરંપરાના પણ પૂજક બન્યા રહે. સંપ્રતિ જિનાશાથી વિરૂદ્ધ કંઈ પણ લખાયું હોય તો મિત્તહામિ દુકકંડમ્.

— બિક્રમસુરિ

૩-૩-૮૦

ગુમડીપુડી

સંપાદકીય

મારા જન્મ કરતાં પણ કદાચ પહેલા લખાયેલ ગુરુપ્રસાદી રૂપ આ પુસ્તિકાનું સંપાદન કાંઈ મારા હાથમાં આવ્યું તે ગુરુ કૃપાનો જ પ્રતાપ છે.

પ્રસ્તુત પુસ્તિકાના સંપાદન કરતાં સારાય જૈન સાહિત્યના પૂજા વિષયક ગ્રંથોને અવગાહવાનો અવસર મળ્યો એ થયેલી ગુરુ આજ્ઞાને માન્ય કરવાથી મળેલ ખીજે લાભ છે.

પૂ. ગુરુદેવે આલેખેલ આ પુસ્તિકાનું મુદ્રણ પણ આજથી લગભગ વીસ-પચીસ વર્ષ પૂર્વે શરુ થઈ ગયેલું પણ કોઈક વિચિત્ર સંયોગોના કારણે મુદ્રણ અટક્યું કદાચિત્ પં. કલ્યાણવિજયજીએ ખીજ વાર ‘જિનપૂજા પદ્ધતિ’નું મુદ્રણ ન કરાવ્યું હોય તો તૈયાર થયેલ પણ પુસ્તક પૂ. ગુરુદેવના મળ્યા લખાણોની

માફક એમ જ રહી જાત પણ તેઓની જિન પૂજા પધ્ધતિની જો કે ખૂબજ સુધરેલી પણ ખીજી આવૃત્તિએ જૂની વાત યાદ કરાવી. પૂ. ગુરુદેવે આપેલ જવાબ કેવો યુક્તિપુરઃસર અને મુદ્દા પૂર્વકનો છે તે તો નિસ્પક્ષપાત અને આગમ તત્ત્વનો સારી રીતે જાણકાર જ સમજ શકશે. મને તો પ્રત્યેક પંક્તિ વાંચતા આનંદ આવેલ છે. સાથે એ શીખવાનું પણ મળ્યું છે કે કોઈ ક્રિયા કે અનુષ્ઠાન નક્કી કર્યા બાદ સિદ્ધાંત શોધવા જવું તે કેટલું ખતરનાક છે.

જાલોરમાં પૂ. પં. કલ્યાણવિજયજી મ. નંદીશ્વર દ્વીપનું મંદિર બનાવવાનું નક્કી કર્યું. સ્વાભાવિક જ છે કે આજે જ્યાં એક કરતાં વધુ મંદિરો બને છે ત્યાં રોજની પૂજાનો પ્રશ્ન આવે અને તેમાં ય આ નંદીશ્વર દ્વીપના મંદિરમાં તો વિપુલ પ્રતિમાજીઓ પધરાવવાના હતા, તે પણ અંજનશક્તાકાવાળા. એટલે રોજ પૂજાનો સવાલ તો ઊઠે જ! ખીજી પૂજાઓ તો થઈ હોય કે નહીં ગમે તે રીતે મન મનાવી લઈ લોકો સમજી જાય છે પણ આ જલ પૂજા રૂપ અલિષેક પૂજા ન થાય તો તરત જ ખબર પડી જાય છે, શ્રદ્ધાળુ વર્ગ તે ચલાવી લેવા તૈયાર નથી થતો. અલિષેક કરવા પાછળ સારો એવો શ્રમ અને સમય પણ આપવો પડે છે માટે વિદ્વાન પૂ. પં. કલ્યાણવિજયજી મહારાજે રસ્તો કાઢ્યો કે ‘રોજ સ્નાન પૂજાની જરૂર છેજ નહીં. ક્યારેક કરે તો પણ ચાલે.’ ધીમે ધીમે એ વાત પ્રસરી હશે એટલે

એક બહાદુર લડૈયાની માફક તેઓએ શાસ્ત્ર પાઠો એકત્રિત કર્યા હશે. આ બધા પાઠો તથા તેનાથી પ્રગટ થતું તારવણ એટલી બધી ઉતાવળમાં કરેલ છે કે તેનો પસ્તાવો અવશ્ય એમને પણ થયો હોવો જોઈએ. જિન પૂજા પદ્ધતિની બીજી અવૃત્તિ (આતુ' નામ તેમને શ્રી જિનપૂજા વિધિ સંગ્રહ રાખેલ છે) અને સાથે અપાયેલું બંને ય ગ્રંથોનું સંદોહન વિદ્વાન વાચકને આ વાત સમજાવ્યા વિના નહીં રહે.

આજે તો પૂજ્યશ્રીને દેવલોક થયે પાંચ વર્ષો વહી ગયા છે પણ અમે તેઓની વિદ્યમાનતા દ્વારા અમારા પૂજ્ય ગુરુદેવના નિદર્શન અને માર્ગદર્શન હેઠળ તેઓના કેટલાક લેખોના જવાબો તેઓને મોકલાવ્યા હતા. પરિચિત શ્રાવકો દ્વારા સમાચાર મળ્યા કે તેઓ વ્યક્તિગત જવાબ નથી લખતા પણ જૈન છાપાઓમાં લેખરૂપે પ્રસિદ્ધ થાય તો જવાબ આપે. એટલે તે લેખો કલ્યાણ વિગેરે માસિકમાં પ્રસિદ્ધ થયા અને તેઓને રજીસ્ટર પોસ્ટથી પહોંચ્યા ત્યાર બાદ પાંચ વર્ષ સુધી તેમની વિદ્યમાનતા હોવા છતાં ય કોઈ જવાબ વાળેલ નહીં. તેઓશ્રીના માત્ર આ એકજ પુસ્તકના પૂ. ગુરુદેવે લખાવેલા રદિયા દ્વારા તેઓના 'નિબંધ નિયય' અને 'પ્રબંધ પરિણત' બંને ય ગ્રંથોની પ્રમાણિકતા હજાય છે! તેઓનો પોતાની જાત પરનો વધુ પડતો વિશ્વાસ તેમને સત્ય હકીકતથી દુર લઈ ગયો છે. કેટલીક વાતો તો પંક્તિ પંક્તિ ખોટી સિદ્ધ થયેલ છે. એ જણાવતાં અને સહુ આગળ રજૂ કરતાં અમે પણ ક્ષોભ અનુભવ્યો કે એક જ બાબત દોશી જવાથી

કેવી અવદશા થાય છે. આમ છતાં ય પૂ. ગુરુદેવે કોઈ સામાન્ય વાતચીતમાં આ ગ્રંથ અંગે હજારો વાર ચર્ચા કરતાં હોવાં છતાં પણ કોઈ હીનપત ભર્યો શબ્દ તેઓ માટે ઉચ્ચાર્યો નથી. સારી અને શ્રેષ્ઠ વાતો માટે તેમની વિદ્વતાને ખીરદાવી પણ છે. જો આ વિષયને પણ તેઓએ આગ્રહની આંખે ન જોયો હોત તો તેઓ ખૂબ જ સુંદર વાતો આલેખી લોકોને સુવિહિત જિન પૂજના કાર્યમાં આદર પેદા કરી શક્યા હોત.

ખેર; ભવિતવ્યતા બલવતી છે. સાંભળવામાં આવે છે કે તેઓએ પ્રત્યેક આગમો પર સંશોધનાત્મક નોંધો તૈયાર કરી છે અને તેઓના ગ્રંથ ભંડારના સંરક્ષકો કે વારસદારો પાસે તે સાહિત્ય તૈયાર છે જો તે સંરક્ષકો કે વારસદારો એ સાહિત્ય ભવિષ્યમાં ક્યારેય પ્રસિદ્ધ કરવાના હોય તો અમારું નમ્ર સૂચન છે કે તેઓ નિષ્પક્ષપાત વિદ્વાનોને પૂ. આચાર્ય ભગવંતોને બતાવીને જ આગળ વધવાનું સાહસ કરે! જો આમ કરવામાં નહીં આવે તો તેઓના રહ્યા સહ્યા નામને પણ બટ્ટો લાગવાનો પરમ સંભવ છે

જો કે વિદ્વાન પૂ. પં. કલ્યાણવિજયજી મ. ની જિનપૂજ પદ્ધતિ પુસ્તિકાનો ખાસ કોઈ પડઘો સમાજ પર પડ્યો નથી છતાં ય તેઓનું લખેલું પુસ્તક ક્યારેય વિષમ સમસ્યા ન બને તે હેતુથી જ પૂ. ગુરુદેવ અંથાગ પરિશ્રમથી તૈયાર કરી આલેખેલ આ ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે.

સંપાદન કાર્યમાં ઘણી સાવધાની હોવા છતાં ત્રુટી રહી હોવાનો પણ પૂરો સંભવ લાગે છે. મારી ત્રુટિઓ વિષયની રજુઆતની કઠિનતાને કારણેજ રહી હશે! તેવું માફ માનવું છે, છતાં ય કોઈ પણ વાત જે પરમાત્માના શાસનના આશયથી વિરુદ્ધ આવી ગઈ હોય તો તે નિશ્ચિત સંપાદકની ક્ષતિ છે તે તરફ અમારું લક્ષ્ય દોરવું. અમે તે વાત યોગ્ય હશે તો સહુ સ્વીકારી તેમના ક્ષણી બનીશું.

વિશેષ પૂજ્ય ગુરુદેવની જ મહત્તી કૃપાથી પૂર્ણ થયેલ આ કાર્ય સકળ જીવરાશિને મુક્તિપુરમાં પહોંચાડવામાં પ્રયોજક કુશલાનુબંધી પુણ્યને આપનારૂં થાવ!

— રાજમરા વિજય

તા. ૩ એપ્રિલ ૧૯૮૦

શ્રીમહીપુત્રી, મદ્રાસ

પ્રકાશકીય

તીર્થપ્રભાવક પૂ. આચાર્ય દેવ શ્રીમદ્ વિજય વિક્રમ સૂરીશ્વરજી મહારાજ અમારા પરમ ઉપકારી મહાન ગુરુદેવ છે.

આપશ્રી પરમ ઉચ્ચ કોટિના આધ્યાત્મિક સંત સમાન પરમ જ્ઞાનાચાર્ય પૂ. આચાર્ય દેવ શ્રીમદ્ વિજય જિધસૂરીશ્વરજી મ. ના પરમકૃપાપાત્ર તથા ભારતભરમાં પ્રસિદ્ધિને પામેલા પનોતા શિષ્ય છે.

તેઓની બહુમુખી વિદ્વત્તા-ગીતાર્થતા અને શાસ્ત્ર રસિકતા આજના જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘના ગૌરવસભી છે.

આજના પૂ. ગુરુદેવના સંયમ આરાધનાના અર્ધશતાબ્દિ મહોત્સવના સમયે પૂજ્યશ્રીના કરકમલથી આલેખાયેલ આ પુસ્તક શ્રી કુલપાકજી જેવા તીર્થમાં પ્રસિદ્ધ કરતા અમે પરમ ગૌરવ અનુભવીએ છીએ, ગુરુકૃપાનું આંશિક ઋણ ચુકવતા કૃતાર્થતા અનુભવીએ છીએ.

આ પુસ્તિકાનો સમસ્ત વિષય સામાન્યજનની સમજમાં આવે તેવો નથી છતાં ય આ અતીવ અગત્યના હેતુ માટે લખાયેલ પુસ્તિકા જૈન સિદ્ધાંતના માર્મિક સંદોહનથી પ્રાપ્ત પૂજ્ય ગુરુદેવની સમૃદ્ધિની અભિવ્યક્તિ છે.

પૂ. ગુરુદેવના કૃપાપાત્ર શિષ્ય વ્યાખ્યાન પ્રવર પૂ. મુનિરાજ
રાજયશ વિજયજી મ. ચીવટ પૂર્વક સંપાદન કરેલ છે. તે પૂજ્યને
પણુ આવા સુંદર કામો વારંવાર કરવા વિનવીએ છીએ. અને
શ્રીલેખા પ્રીન્ટર્સ મદ્રાસ વાળા ગુલાબચંદલાઈએ પુસ્તિકાનું
મુદ્રણ કરેલ છે. શ્રી વેલજીલાઈ વોરાએ તેમજ શ્રી સુરેશલાઈએ
આ મુદ્રણમાં ઢાળજી લીધી છે. ઉપરોક્ત ગૃહસ્થ મહાનુભાવોનો
અમે અંતરથી આભાર માનીએ છીએ.

છેલ્લા કેટલાક વખતથી સંસ્થાનું કાર્ય સેવાભાવથી કરી
રહેલ શ્રી મહેન્દ્રકુમારનો પણ અમે આભાર માનીએ છીએ.

સંસ્થા પોતાના પ્રારંભિક વિકાસ કાળમાં છે. આપ
સહુના સહકાર, સહભાવ અને સહયોગથી દિન-પ્રતિદિન પ્રગતિ
કરી શકીએ એવી અભિલાષા વ્યક્ત કરીએ છીએ.

રાજેન્દ્ર એ. દલાલ

— મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી

કસ્તુરચંદ જલેરી

— પ્રકાશન મંત્રી

શ્રી લલિત વિઠ્ઠલ સૂરીશ્વરજી સંસ્કૃતિ કેન્દ્ર

આજીવન માનવંત પેટ્રોનોતી યાદી

૧. શ્રી એસ. કપૂરચંદ્રજી (હસ્તે શ્રીમાન ડુંગરમલજી)
૨. શ્રી ખીમચંદ્રજી
૩. શ્રી મિશ્રીમલજી નવાજી (હસ્તે લાલચંદ્રજી)
૪. શ્રી જ્યાએન કપૂરચંદ્ર સુતરીયા
૫. શ્રી કાંતિલાલ શેઠ (સી. જે. શેઠવાળા)
૬. શ્રી મણ્ણેકચંદ્રજી ખેતાલા
૭. શ્રી દુર્લભજી ભાઈ
૮. શ્રી ઢઢા એન્ડ કું. (હસ્તે મોહનચંદ્રજી)
૯. શ્રી મંગલદાસજી ચૌદરી (હ. શ્રી સૂરજમલજી)
૧૦. શ્રી વચ્છરાજજી મેઘરાજજી કવરાડવાલા
(જૈન મેટલ રોલીંગ મિલ્સ)
૧૧. શ્રી વિનોદકુમાર બાબુલાલ (હસ્તે સુંદરએન)
૧૨. શ્રી મિલાપચંદ્રજી જેતમલજી જૈન (મંગડાવાલા)
૧૩. શ્રી રૂપચંદ્ર મરડીયા
(હસ્તે શ્રીમતી લતાએન મરડીયા મંગડાવાલા)

વિશેષ હાતાઓ :

૧. શ્રી બોમ્બે સ્ટીલ હાઉસ, મદ્રાસ
૨. હીરાચંદ્ર રતનચંદ્ર નાહર (હસ્તે શાયરચંદ્ર નાહર)
૩. પારસમલ એન્ડ કું. (દોઢ બાલાપુર)
૪. શ્રી સુંદરજી પ્રેમજી સાયન વાળા (હ. જિનદાસ)

સમ્પ્રદાની કુલ સંખ્યા - ૪૫૪

૧. ચૌદ પૂર્વોભાંથી પ્રકરણો

અનાદિ અનંત સંસાર સાગરના આરે પહોંચાડનાર અનંત જિનેશ્વરોનો અનંત ઉપકાર અનંતજીવો ઉપર થયો છે થાય છે...અને થશે તે જિનેશ્વર લગવતોની લકિત, પૂજન, નમન, સ્મરણ, સ્તવન તેમની મૂર્તિ દ્વારા તેમનો ઉપાસક વર્ગ સદૈવ કરતોજ રહ્યો છે. તેનો સાચો ઈતિહાસ ત્રણેકાલને જ્ઞાનદી પ્રત્યક્ષપણે નિહાળી શકનાર યા તો નિહાળનારના કથનાનુસાર શુદ્ધિત ગ્રંથોના રહસ્યપૂર્ણ વચનો દ્વારાજ જાણી શકાય.

જિન કથિત આગમોના અઠંગ અભ્યાસી આચાર્ય લગવતો અત્યાર સુધીમાં ઘણાં થઈ ગયા છે. આ અભ્યાસી લગવતોએ જિન કથિત-આગમોનો અર્થ સ્પષ્ટ કરવા માટે નિયુક્તિઓ, લાખો ચર્ચિઓ ટીકાઓ અવચૂરિઓ રચી છે, કેટલાક આચાર્ય લગવતોએ તો તે આગમ ગ્રંથોના રહસ્યોને પાંખીને અતિ સુગમતાથી શિષ્યોને બોધ થાય તે માટે અનેક પ્રકરણ ગ્રંથો પણ રચ્યા છે.

કાલની વિચિત્રતાએ જીવોની મતિહીન થતી ગઈ અને તે પ્રકરણ ગ્રંથો પણ બહુજ મોટા લાગવા માંડ્યાં કંઠસ્થ રાખવામાં ખૂબજ શ્રમ પડવા માંડ્યો. પરિણામે કેટલાય એવા બૃહદ પ્રકરણોનું સંક્ષિપ્તકરણ થયું અને લઘુ પ્રકરણો બનવા લાગ્યા. આ લઘુ પ્રકરણોનોજ પ્રચાર વધતાં એવા પણ પ્રસંગો

આવ્યા કે બહુ પ્રકરણો કાલક્રમે લુપ્ત થઈ ગયાં. આમ એક સુંદર પરંપરા દ્વારા પણ ચાલી આવતી જ્ઞાન શ્રૃંગાર તૂટી ગઈ. પણ એ તો નિશ્ચિતજ છે કે તે લઘુ પ્રકરણો પણ શાસ્ત્રની સીધી પરંપરા પામીનેજ બનેલા છે આ લઘુ પ્રકરણોમાં આપણને અત્યારે ચાલતાં વિધે વિધાનો (તર્ક નિરૂપણો) વિગેરે અતિ સંક્ષિપ્તરૂપે આ સૂચન રૂપેજ મળે છે. પણ તેથી એમ ન સમજી લેવું કે લઘુ પ્રકરણમાં પ્રતિબિંબિત થતું વિધિ-વિધાનોનું રૂપ અવિકસિત છે. અને તે પછીના કાળમાંજ તેનો વિકાસ સધાયો છે વિસ્તૃત ગ્રંથોના સંક્ષેપ અને પુનઃ તે સંક્ષિપ્ત ગ્રંથોને વિસ્તાર આ તો સાહિત્યના આલમમાં ચાલ્યાજ કરે છે. રૂચિ પ્રમાણે કોઈ સંક્ષેપમાંથી વિસ્તાર કરે છે તો કોઈ વિસ્તૃત ગ્રંથો સંક્ષેપ કરે છે.

વર્તમાનમાં મળતાં પીસ્તાલીશ આગમગ્રંથો અને વિવિધ પ્રાચીન પ્રકરણોમાં બધાજ પ્રકારની સમાચારી, વિધિવિધાન, વ્રતોના વિસ્તારો અને અનેકાંતવાદ કે દર્શનવાદોનો શાષ્ટિક વિસ્તાર ન મળે એ સહજ છે તો પણ સ્પષ્ટ સમજી લેવું જોઈએ કે પૂર્વાચાર્ય મહર્ષિઓને અમુક શાસ્ત્રોનો સૂત્રરૂપે વિચ્છેદ થવા છતાં ય તેનો અર્થ-સંપ્રદાય તો મળેલો છે અને તેજ પ્રકરણ આદિરૂપે સ્ત્રી આપણી સમક્ષ મૂક્યો છે. તેથી પૂર્વાચાર્યના ગ્રંથોને પોતાની કલ્પના મુજબ ઘડી કાઢેલા કહેવાયજ નહિ.

૨. દ્વાદશાંગીમાં સૂત્રરૂપે નિખટ્ટ ન

હોય તે પણ પ્રામાણિક

લગવતે અર્થથી કહેલ અને ગણધર લગવતે સૂત્રરૂપે ગંથેલ દ્વાદશાંગી (૧૨ અંગી) માં ખૂબજ મોટી સંખ્યામાં સૂત્રો ગૂંથાયા છે. ઘણા ઘણા વિષયો આવરી લેવાયાં છે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે ‘ અલિલાખ્ય પદાર્થના લાગજ સૂત્રરૂપ ગૂંથાય છે ’ અર્થાત્ ખોલી શકાય, ચર્ચી શકાય, સમજાવી શકાય, તેવાં વચનોનો માત્ર અનંતમો લાગજ સૂત્રરૂપે ગૂંથી શકાય છે. તેથી નિશ્ચિત થયું કે શ્રુત જ્ઞાનનો અનંત ગુણો લાગ તો સૂત્રરૂપે નહીં પણ અર્થરૂપેજ રહે છે.

વળી સૂત્રની વ્યુત્પત્તિજ આપણને સમજાવે છે કે ‘ સૂચનાત્ સૂત્રમ ’ સૂચન કરે તે સૂત્ર કહેવાય. તેથી ૧૨ અંગોમાં જે મલવાનું તે તો દિશાસૂચન કરનારુંજ મલવાનું. સૂત્રની ખતાવેલી દિશા પર વિવેચન પ્રપણુ ‘ જનુ વય ’ કરવાનું કાર્ય તેના અર્થકર્તાઓનુંજ છે. તેથી સૂત્રરૂપે બધુંજ ગૂંથાયેલું હોવું જોઈ એ તેવો આગ્રહ ખોટો છે.

એ યાદ રાખવું જોઈએ કે આપણે સૂત્રાગમ, અર્થાગમ અને તદુલ્યાગમ ત્રણેયને માનનારા છીએ. સૂત્રરૂપે દ્વાદશાંગીમાં આવે તેજ માનવું, તેટલુંજ માનવું એવો આગ્રહ તો આપણને

શાસનથી દૂર કરી દે છે અને સૂત્રને પણ માન્યાં છતાં ય ન માનનારાજ બનીએ છીએ. માટેજ ૧૧ અંગો તેનાજ આધારે રચાયેલાં ઉપાંગાદિ તેમજ તે અંગગ્રંથોનોજ અર્થ કરનાર નિયુક્તિઓ, ટીકાઓ તેમજ તે રહસ્યને સુગમ રીતે દર્શાવનારા પ્રકરણને આપણે માનવાંજ જોઈએ.

આ કાળમાં તો આપણે એક બીજી વાત પણ ધ્યાનમાં રાખવાની છે. આપણને ૧૪ પૂર્વરૂપ દૃષ્ટિવાદ નામના ૧૨ મા અંગના સૂત્રોનો એક અંશ પણ પ્રાપ્ત થતો નથી. ૧૧ અંગો પણ પ્રાપ્ત થતા નથી તો આપણે કયા આધારે કહેવું કે અમુક વિધિવિધાન યા તર્કશૈલી દ્વાદશાંગીમાં સૂત્રરૂપે ગૂંથાયેલી ન હતી ! તેમાં ય જ્યારે તેજ ૧૪ પૂર્વોમાંથી ઉદ્ધૃત બીજા ગ્રંથો આપણને મલતાં હોય તેમાં સ્પષ્ટ સૂચન હોય કે અમુક વિધિ-વિધાન યા પ્રરૂપણા અમુક પૂર્વોમાંથી ઉદ્ધૃત છે ત્યારે તો વાત સૂત્રરૂપે પૂર્વોમાં હતી તે માનેજ છુટકો.

તેમ છતાંપણ વર્તમાનમાં પ્રાપ્ત થતાં આગમોમાં સૂત્રરૂપે નિબદ્ધ હોય તેજ માનવું આવે. આગ્રહ પણ અનુચિત છે. વળી આમ છતાં ય અત્યારે અર્થ પરંપરાએ પૂર્વાચાર્ય લગવંતોના ગ્રંથોમાં રચાયેલું હોય તે બધું આગમોમાં સૂત્રરૂપે નિબદ્ધજ હોવું જોઈએ. એવો આગ્રહ રાખવામાં આવે તો એવો પણ બખત આવે કે આપણે કાંઈ પણ બોલી કે લખી પણ નજ શકીએ.

માટેજ શાસ્ત્રકાર મહર્ષિઓએ પ્રકાશ્યું છે કે :—

શ્રુત્ત્વં વદ્ધં ભવતિ અવદ્ધં ચ । વદ્ધં ચ નામ જસ્ય સત્યેસુ
 સ્વનિર્બંધોઽત્યિઃ અવદ્ધં નામ જસ્ય સત્યેસુ નત્યિઃ સ્વનિર્બંધોઽત્યિઃ

(શ્રુત બદ્ધ અને અબદ્ધ (બન્ને પ્રકારે) હોય છે. બદ્ધ એટલે જેની શાસ્ત્રમાં રચના કરી હોય. અબદ્ધ એટલે જેની શાસ્ત્રમાં રચના ન કરી હોય).

એટલે શ્રુતમાં જે બદ્ધ હોય તેજ માન્ય બીજું અમાન્ય એમ કહી શકાય નહિ. શ્રુતથી - શાસ્ત્રથી અવિરુદ્ધ રીતે ચાલતી જિન શાસનનું સમર્થન કરનારી વિચારણાઓ શાસન પ્રભાવક ક્રિયાઓ શાસ્ત્રમાં બદ્ધ હોય કે અબદ્ધ હોય. તે માનવીજ જોઈએ આચરવી જોઈએ, અને અન્યને તે આચરવા ઉપદેશ આપવોજ જોઈએ.

સુવિહિત અને પ્રામાણિક પૂર્વાચાર્ય ભગવંતોએ જે વિધિને અપનાવ્યો છે ‘તે શાસ્ત્રીય નથી, શાસ્ત્રમાં હોય તો માનીએ’ એવું માનનાર આત્માઓને સદ્બુદ્ધિ મળે તેવા હેતુથી ચૈત્યવંદન મહાભાષ્યમાં થોડીક ચર્ચા કરવામાં આવી છે. તે ચર્ચા વાંચતાં સ્પષ્ટ થશે કે શાસ્ત્રમાં ગુંથાયેલીજ વાતો માનવી તેવો આગ્રહ રાખવો તે ખોટો છે. આ રહી તે ચર્ચા : —

શિષ્ય : (આચાર્યને પ્રશ્ન કરે છે) સૂત્રમાં કહેલું હોય તો માનવું. અન્ય પુરુષોએ કહેલું શા માટે માનવું ?

આચાર્ય : તારી વાત સાચી છે ! જો સૂત્ર હોય તો તે અમને પણ સંમત છે. પણ તને પૂછીએ છીએ કે સૂત્રની રચના

કરનાર કોણ ? જો કહે કે ‘ગણધરો એ કરી’ તો ગણધરો થયા એ તે કેવી રીતે જાણ્યું ? ગુરુઓની પરંપરાથી જાણ્યું (એમજ તારે કહેવું પડશે) તો તેજ ગુરુઓના વચનમાં કેમ વિશ્વાસ રાખતો નથી ?

જો ગુરુઓને તું સત્યવાદી માને છે તો પછી તેમણે જે આચર્યું હોય તે અસત્ય કેવી રીતે હોય ?

જો એકાંતથી સંવિગ્ન ગીતાર્થ પુરુષોમાં અપ્રાણિકતાનો સંશય રાખીશ તો તીર્થ અને તીર્થ કરનાર વિષે પણ સંશય થશે જ.

વળી ‘સૂત્રોક્ત વિધિ માટે પ્રમાણ છે એમ જે તું કહે છે’ તે પણ ખાલી બોલવાનીજ વાત છે. કારણ ‘સૂત્રમાં જે પ્રકટરૂપે જીવ વ્યવહાર માનવાનું કહ્યું છે તેને તો તું છોડી દે છે’

આ સંવાદનું તાત્પર્ય એકજ છે કે જીવ વ્યવહારને છોડી જે પ્રાણી એમ કહે છે કે ‘હું સૂત્રોમાં કહેલું હોય તેનેજ પ્રમાણભૂત માનું’ તે લોકોને ઠગી રહ્યો છે કેમ કે તે સૂત્રમાંજ પ્રામાણિક રીતે જેને માનવાનો આદેશ કર્યો છે તેવા જીવ વ્યવહારને (સંવિગ્ન ગીતાર્થ મહાપુરુષોએ આદરેલ અને માન્ય રાખેલ આચરણોએ) ફગાવી દે છે તેથીજ તે સૂત્રોને પણ ફગાવી દેનાર છે.

તેથી પૂર્વાચાર્યોએ રચેલ પ્રકરણ આદિ ગ્રંથોને માન્ય ન રાખનાર જીત વ્યવહારને માન્ય નથી રાખતો. તે માન્ય ન રાખવાથી ગણધાર ભગવંત પર પણ પોતાની અશ્રદ્ધા વ્યક્ત કરે જ છે.

તેથી સાચી રીતે શાસનને માનનારાએ સંવિગ્ન ગીતાર્થ આચાર્ય ભગવંતોએ રચેલ, શાસ્ત્રના અર્થના સમર્થક આત્મહિત બોધક શાસ્ત્રો માન્ય રાખવાજ જ જોઈએ, તેને પણ પ્રમાણવાજ જોઈએ.

૩. ઈતિહાસનું તૂટ

હુમણાંના કાળમાં ઈતિહાસ આલેખનનો અતિમોહનો વાવાવંટોળ તોફાને ચઢ્યો છે અને તે ઈતિહાસ લેખકો આગમકાળ સૂત્રકાળ, ભાષ્યકાળ, દાર્શનિક વિકાસ કાળ, જિનપૂજા વિધિ વિકાસ કાળ, આવા ભાગલા પાડીને અવિભાજ્ય જૈન શાસ્ત્રમાં ખોટી રીતનો વિભાગ કરી સમસ્યાઓ ઊભી કરવા મથી રહ્યા છે. સૂત્રમાં છે. અને પ્રકરણોમાં નથી. પ્રકરણોમાં છે તે સૂત્રમાં નથી આવું સંશોધન કરીને પૂર્વાચાર્ય લગવંતના રચિત શાસ્ત્રો તરફ એ અપ્રમાણની દૃષ્ટિ પેદા કરાવે છે. કંઈક કરી નાખવાની તમન્નાવાળા પં. કલ્યાણ વિજયજી જેવા પ્રૌઢ પણ એ વંટોળમાં ઉચકાઈ ગયા છે. હુમણાં (વિ. સં. ૨૦૧૩ માં) તેમણે શ્રી જિનપૂજા પદ્ધતિ નામની પુસ્તિકાની રચના કરી છે.

જેમાં તેઓએ અનાદિ કાળથી સિદ્ધ જિન પૂજાની આદિ માની છે. આગમ સૂત્રોમાં જિનપૂજા નિરૂપિત હોવા છતાં ય તેને અનાગમિક સિદ્ધ કરવા વલખાં માર્યાં છે. સર્વજ્ઞ લગવંતોને માન્ય હોવા છતાં ય તેને છદ્મસ્થ કલ્પિત માની છે. વર્તમાનમાં પણ પ્રચલિત જિન પૂજા પદ્ધતિનું સ્વરૂપ અતીવ પ્રાચીન હોવા છતાં ય તેને આધુનિક કહી નવાજી છે. આ હુતુંજ નહીં પણ એક સાધુને તો શું પણ એક સંજ્ઞનને પણ ન શોભે તેવા પ્રહારો અને પ્રહસનો જિનપૂજા અંગે આયોજ્યાં છે અને એક વ્યર્થ પ્રયાસ તેમણે કર્યો છે. એમણે વિચારવું. જોઈતું હુતું કે જિનપૂજા લોકોત્તર કર્તવ્ય છે એ શા માટે કર્તવ્ય છે? એનાથી ક્યો લાભ થાય ! આ બધા આધ્યાત્મિક લાભની વિચારણા માટે ત્રિકાલદર્શી સર્વજ્ઞ લગવંતોના વચનોને અનુસરીને પૂર્વાચાર્યોએ રચેલા શાસ્ત્રોનોજ આધાર લેવો પડે.

૪. જિન પૂજા પદ્ધતિ અંગે છ મુદ્દાઓ

આ આધારભૂત શાસ્ત્રોનું અવગાહન કરતાં હીવા જેવું સ્પષ્ટ માલુમ પડે છે કે વર્તમાનમાં ચાલી રહેલી જિનપૂજા પદ્ધતિ આગમિક છે. આત્મ હિતકર છે. પ્રતિપાદિત સૂત્રોથી અબાધિત છે. તેમજ અતીવ પ્રાચીન છે.

વાંચો શ્રી પં. કલ્યાણ વિજયજીની જિનપૂજા પદ્ધતિને પહેલોજ ફરો.

‘જિનપૂજા આગમિક છે કે અનાગમિક? એ સર્વજ્ઞ પ્રદર્શિત છે અથવા છદ્મસ્થ પ્રકાશિત? એ વાતોની ચર્ચા ન કરતાં અમે પૂજાની સૃષ્ટિ (શરૂઆત) ક્યારે ક્યારે થઈ? આનું પ્રારંભિક રૂપ શું હતું? વિકસિત થતી થતી એ કઈ સ્થિતિએ પહોંચી? વિકાસની અંતિમ કોટિથી ગળાઈને કેવી રીતે વિકૃતિને ભાગે ચડે છે. અને કેવા વિપરીત પરિણામો લાવે છે. ઈત્યાદિ જાળતોનેજ અમારા વિચારનું કેન્દ્ર બનાવીશું?’

તેમની પ્રસ્તુત જિનપૂજા પદ્ધતિમાં કોઈ અનુક્રમણિકા તો નથી આપવામાં આવી પણ આ ફરોથી તેમનું વક્તવ્ય

સ્પષ્ટ થાય છે. તેઓ નીચે મુજબના છ મુદ્દાઓ આગળ કરે છે.

૧. જિનપૂજા આગમિક છે કે અનાગમિક ?
૨. જિનપૂજા છદ્મસ્થ કલ્પિત છે કે સર્વજ્ઞ પ્રરૂપિત ?
૩. જિનપૂજાની સૃષ્ટિ (શરૂઆત) ક્યારે થઈ ?
૪. જિનપૂજામાં પ્રારંભિક સ્વરૂપ અને વિકસિત સ્વરૂપ જેવા બે ભેદ છે.
૫. જિનપૂજા વિકાસની અંતિમ કોટિ પર આવી અને ત્યારબાદ વિકૃતિ થઈ.
૬. જિનપૂજામાં વિકૃતિ થવાથી કેવાં પરિણામો આવ્યાં.

અહીં અવતરણ તરીકે આપેલા ફકરામાં લેખક જણાવે છે કે જિનપૂજા આગમિક છે કે અનાગમિક ? જિનપૂજા સર્વજ્ઞ પ્રરૂપિત છે અથવા છદ્મસ્થ કલ્પિત ? એ બેની અમે ચર્ચા નહીં કરીએ પણ પુસ્તિકામાં તેમણે પોતાની આ પ્રતિજ્ઞાનો લંગ કર્યો છે તેમણે એ મુદ્દાની ચર્ચા કરીજ છે.

બે કે વધુ વિચાર કરનારો તેમના ઉચ્ચરોક્ત વચનની આશાવાજી એકજ પાનામાં સમજી શકે છે. આથી તેઓ ત્રીજો મુદ્દો

જિનપૂજાની સૃષ્ટિ ક્યારે થઈ, તે ચર્ચવાના છે. તેથી અર્થાપત્તિ દ્વારા સમજાઈ જાય છે કે જિનપૂજા અનાગમિક છે અને સર્વશ્ર પ્રફુલ્લિત નથી. પણ પોતાનો આ અભિપ્રાય પ્રગટ કરતાં તેમણે અજ્ઞાતપણે કંઈક આંચકો અનુભવ્યો હશે. તેથી તે બે મુદ્દાની ચર્ચા કરવાની ના પાડી છતાં ય પુસ્તિકામાં આગળ જતાં દિલમાં હુતું તે બહાર આવી ગયું અને ચર્ચાઈ ગયું છે.

તેથી આપણે પ્રથમ પહેલાં બે મુદ્દાઓની ચર્ચા કરીશું અને આગળ ઉપર ચર્ચા કરતાં જે ક્રમે પં. કલ્યાણવિજયજીએ પોતાની પુસ્તિકામાં ખોટાં મુદ્દાઓ રચ્યા છે તેનો જવાબ પણ આપતાં જ જઈશું.

ખાત્રી છે કે આ શ્રંધનું વાંચન કર્યા બાદ શ્રી જિનપૂજા પદ્ધતિ તો કલ્પિત નથી પણ તેમના આ છ મુદ્દાઓ જ કલ્પિત છે તે સહુ કોઈને સમજાઈ જશે.

૫. જિનપૂજા આગમિક છે તથા જિનપૂજા સર્વજ્ઞ કથિત છે

જ્ઞાતાધર્મ કથાંગ નામના ૬૬૫ અંગ સુત્રમાં ૨૫૭૮
પાઠ છે કે :—

‘તએણં સા દોવઈ ‘રાયવર કન્ના જેણેવ મજ્જણધરે
તણેવ ઉવાગચ્છઈ ૨ ત્તા ણ્હાયા કયવલિકમ્મા કયકોઉય
મંગલ પાયચ્છિતા સુદ્ધપંવિસાઈ મંગલઈ વત્થાઈ પવરપરિહિયા
મજ્જણધરાઓ પડિનિક્ખમઈ ૨ ત્તા જેણેવ જિણધરે તેણેવ
ઉવાગચ્છઈ ૨ ત્તા જિણધરં અણુપવિસઈ ૨ ત્તા જિણપડિમાણં
આલોએ પણામં કરેઈ ૨ ત્તા લોમહત્થય પરામુસઈ, એવં જહા
સૂરિયામ્હો જિણપડિમાઓ અચ્ચેઈ તહેવ ભાણિયવ્વં જાવ ધુવં
હહઈ ૨ ત્તા વામં જાણું અંચેતિ દાહિણં જાણું ધગ્ગણિયલંસિ
ણિવેસેતિ ૨ ત્તા તિક્ખુત્તો મુદ્ધાણ ઘરણિયલસિ નમેઈ ૨ ત્તા ઈસિં
પચ્ચુણમતિ, કરયલ જાવ કટ્ટું એવં વયાસિ —

નમોસ્ત્યુણં અરિહંતાણં ભગવંતાણં જાવ સપત્તાણં વંદઈ
નમંસઈ ૨ ત્તા જિણધરાઓ પડિનિક્ખમતિ ૨ ત્તા જેણેવ અંતેઉરં
તેણેવ ઉવાગચ્છઈ. (સૂત્ર - ૧૧-૯)

અર્થ : ‘ત્યાદિખાદ તે દ્રોપદી રાજકન્યા સ્નાનપર
જ્યાં છે ત્યાં આવે છે. આવીને સ્નાન કરેલી, બલિકર્મ’

કૌતુક મંગલ પ્રાયશ્ચિત કરેલી શુદ્ધ પ્રવેશ યોગ્ય મંગલ શ્રેષ્ઠ વસ્ત્રોવાળી સ્નાનધરથી પાછી નીકળે છે. પાછી નીકળી જ્યાં જિનધર છે ત્યાં આવે છે. આવીને જિનધરમાં પ્રવેશ કરે છે. પ્રવેશ કરીને જિનપ્રતિમાને નુવે છે. પ્રણામ કરે છે. પ્રણામ કરીને મોરપીંછથી પ્રમાર્જના કરે છે. આ પ્રમાણે જેમ સૂર્યાભદ્રેવ જિનપ્રતિમાઓને પૂજે છે તે પ્રમાણે કહેવું, કે જ્યાં સુધી ધૂપ કરે છે. ધૂપ કરીને ડાબા ઘુંટણને ઊભો કરે છે. જમણા જાતુને જમીન ઉપર સ્થાપન કરે છે. સ્થાપન કરીને ત્રણ વખત મસ્તકને જમીન ઉપર લગાવીને નમસ્કાર કરે છે. નમસ્કાર કરીને થોડા નમી જાય છે. અને બે હાથ જોડીને આ પ્રમાણે બોલે છે — ‘નમસ્કાર થાવ અરિંહત લગવંતોને યાવત્ (સિદ્ધિ ગતિને) પ્રાપ્ત થયેલાઓને’ વંદન કરે છે. નમસ્કાર કરે છે. વંદન નમસ્કાર કરીને જિનધરથી નીકળે છે. નીકળીને જ્યાં અંતેઉર છે ત્યાં આવે છે.’

આ વાત ગંભીરતાથી વિચારવા જેવી છે. અંગ સૂત્રના આ કથનથી લગવાન નેમિનાથના કાળમાં પણ જિનપૂજા હતી. ખૂબજ સુંદર રીતે વિકસિત હતી, તે સિદ્ધ થાય છે. આ કથન એક ઐતિહાસિક કથન બની જાય છે. તેથી માત્ર ઈતિહાસ પર પણ વિશ્વાસ રાખવાવાળાને પણ આ સમયે પૂજા પૂર્ણરૂપે વિકસિત હતી તે મન્ય કર્યાં સિવાય છૂટકોજ નથી આનો વધુ વિચાર અમે આગળ જોઈશું.

આ સાથે ‘રાયપસેણિય’ નામના ઉપાંગ સૂત્રનો પાઠ પણ વિસ્તારથી વિચારી લેવો યોગ્ય છે તેથી અમે તે સંપૂર્ણ પાઠ લાખાંતર સહિત આપી રહ્યા છીએ.

‘તએણં સે સૂરિયાભે દેવે ચઉહિં સામાણિય-સાહસ્સીહિં જાવ અન્નેહિં ય બહુહિં ય સૂરિયાભ જાવ દેવેહિં ય દેવીહિં સદ્ધિં સંપરિવુઢે સન્વિહ્લીએ જાવ ણા (વા) નિય - રવેણં જેણેવ સિદ્ધાયત્તણે તેણેવ ઉવાગચ્છતિ ૨ ત્તા સિદ્ધાયત્તણં પુરત્થિમિલ્લેણં દારેણં અણુપવિસતિ અણુપવિસિત્તા જેણેવ દેવચ્છંદએ જેણેવ જિણપડિમાઓ તેણેવ ઉવાગચ્છતિ ૨ ત્તા જિણપડિમાણં આલોએ પણામં કરેતિ ૨ ત્તા લોમહત્થણં ગિણ્હત્તિ ૨ ત્તા જિણપડિમાણં લોમહત્થએણં પમજ્જઇ પમજ્જિત્તા જિણપડિમાઓ સુરભિણા ગંધોદએણ ‘ળ્હાણેઇ’ ળ્હાણિત્તા સુરભિગંધકાસાઇએણ ગાયાઇં લૂહેતિ લૂહિત્તા જિણપડિમાણં સરસેણં ગોસીસચંદણં ગાયાઇં અણુલિપઇ અણુલિપઇત્તા અહયાઇં દેવદૂસજુંયલાઇં નિયંસેઇ નિયંસિત્તા પુપ્ફારુહણં મલ્લારુહણં ગંધારુહણં ચુણ્ણરુહણં વન્નારુહણં વત્થારુહણં આભરણારુહણં કરેઇ કરિત્તા આસતોસત્ત વિહલવટ્ટવગ્ધારિય મલ્લદામકલાવં કરેઇ મલ્લદામકલાવં કરિત્તા કચ્ચગ્ગહગહિય કરયલ પન્નમટ્ઠ વિપ્પમુક્કેણં દસદ્વવન્નેણં કુસુમેણં મુક્ક પુપ્ફ-પુંજોવયારકલિયં કરેતિ કરિત્તા જિણ-પડિમાણં પુરતો અચ્છેહિં સળ્હેહિં રયયામએહિં અચ્છરસા

તંદુલેએહિં અઢઢ મંગલે આલિહૃ તં જહા — ‘સોત્થિય જાવ
 દપ્પણં. તયાણંતરં ચ ણં ચદપ્પભરયણ વઙ્ગર વેરુલિય
 વિમલદંડ કંચણમણિરયણ ભત્તિચિત્તં કાલાગુરુપવર કુંદરુક્કં
 તુરુક્ક ધૂવ મધમધનં ગંધુત્તમાણુવિદ્ધં ચ ધૂવવટ્ઠિં વિણિમ્મુયત
 વેરુલિયમયં કહુચ્છુય પગ્ગહિય — પયત્તેણં ધૂવં દાણં
 જિણવરાણં અઢસય વિસુદ્ધ ગંથજુત્તેહિં અત્થજુત્તેહિં અપુણરુત્તેહિં
 મહાવિત્તેહિં સથુણં ૨ ત્તા સત્તઢપયાં પચ્ચોસક્કહ ૨ ત્તા બામં
 જાણું અંચેહ ૨ ત્તા દાહિણં જાણું ધરણિતલંસિ નિહટ્ઠુ
 તિક્ખુત્તો મુદ્ધાણં ધરણિતલંસિ નિવાડેહ ૨ ત્તા ઈસિં પચ્ચુણમં
 ૨ ત્તા કરયલ પરિગ્ગહિયં સિરસાવત્તં મત્થે અંજલિં કટ્ઠુ
 એવં વયાસી — નમોસ્થુણં અરિહંતાણં જાવ સંપતાણં વદહ
 નમંસહ ૨ ત્તા જેણેવ દેવચ્છંદએ જેણેવ સિદ્ધાયતણસ્સ બહુમજ્જ-
 દેસમાએ તેણેવ ઉવાગચ્છહ ”

અર્થ ; — ત્યારપછી સૂર્યાલદેવ ચાર હજાર સામાનિક
 દેવો સાથે યાવત્ પીજા પણ અનેક સૂર્યાલવિમાનમાં રહેનાર દેવો
 તથા દેવીઓ સાથે પરિવરેલો સર્વશ્રદ્ધિયુક્ત યાવત્ વાદિત્રના
 રવથી જ્યાં સિદ્ધાયતન છે ત્યાં આવે છે આવીને સિદ્ધાયતનમાં
 પૂર્વદ્વારથી પ્રવેશ કરે છે. પ્રવેશ કરીને જ્યાં દેવછંદક છે
 અને જ્યાં જિનપ્રતિમાઓ છે તે જગ્યાએ જાય છે. જઈને
 જિનપ્રતિમાઓને જોઈને પ્રણામ કરે છે. પ્રણામ કરીને
 મોરપીંછી લે છે લઈને જિન પ્રતિમાઓને મોરપીંછીવડે

પ્રમાર્જન કરે છે. પ્રમાર્જન કરીને જિનપ્રતિમાઓને સુગંધિ ગંધોદકથી સ્નાન કરાવે છે. સ્નાન કરાવીને સુરભિગંધવાળા કાષાયિક વસ્ત્રોથી (અંગ લૂંછણાથી) ગાત્રોને લુંછે છે લુંછીને સરસ ગોશીષ' ચંદનવડે ગાત્રોનું વિલેપન કરે છે વિલેપન કરીને અખંડિત દેવદ્રૂષ્ય — વસ્ત્રચુગલ સ્થાપે છે, સ્થાપન કરીને પુષ્પ ચઢાવે છે. માળા ઠાવે છે. ગંધ ચઢાવે છે, સુગંધ ચઢાવે છે અને વર્ણુક ચઢાવે છે. વસ્ત્ર ચઢાવે છે, આભૂષણ ચઢાવે છે. ચઢાવીને ચારે તરફ લાંબી પુષ્પમાળાઓ લટકાવે છે. પુષ્પ-માળાઓ લટકાવીને છૂટા પંચવર્ણુ પુષ્પ હાથમાં લઈને સર્વાત્ર વેરે છે. આ પ્રમાણે પુષ્પોના પુંભેપચારથી સિદ્ધાયતનને ચુકત કરે છે. કરીને જિનપ્રતિમા આગળ સ્વચ્છ ચિકણાં રત્નમય અક્ષતોથી અપ્સરાઓ અષ્ટ માંગલિકતું આલેખન કરે છે. જેના નામ સ્વસ્તિક યાવત્ દર્પણ ત્યારબાદ ચન્દ્રપ્રભરતન હીરા અને વૈડુર્ય'રત્નોથી જેનો દંડ ઉજ્જવળ છે. સુવર્ણ અને મણિરત્નોની રચનાથી ચિત્ર, કૃષ્ણગુરુ શ્રેષ્ઠ કુંદુરૂપ તુરુષ્કધૂપથી મધમત્રાયમાન ઉત્તમગંધથી ચુકત ધૂપખત્તી જેવી સુગંધિને ફેલાવતાં વૈડુર્ય-રત્નમય ધૂપધાનાને લઈને પ્રયત્નપૂર્વક જિનવરોને ધૂપ કરીને ૧૦૮ વિશુદ્ધ રચનાવાળા અર્થચુકત અપુનરુકત એવા મહા વૃત્તોવડે સ્તુતિ કરે છે. સ્તુતિ કરીને સાત આઠ ડગલાં પાછા હુટે છે. પાછા હુટીને ડાબા ઠીંચણને ઊંચો કરે છે. ઊંચો કરીને જમણા ઠીંચણને જમીન ઉપર લગાવીને પૃથ્વી ઉપર ત્રણવાર મસ્તક લગાડે છે. મસ્તકને લગાડીને થોડું ઊંચું રાખે છે,

ઊંચુ રાખીને બે હાથને લેગા કરી શિર ઉપર અંજલી કરી આ પ્રકારે બોલ્યો — ‘નમસ્કાર થાવ અરિહંત ભગવંતોને યાવત્ સિદ્ધિગતિને પામવાવાલાને ઇત્યાદિ વંદન નમસ્કાર કરે છે. વંદન નમસ્કાર કરીને જ્યાં દેવછંદક છે. જ્યાં સિદ્ધાયતનનો મધ્યભાગ છે ત્યાં જાય છે.....

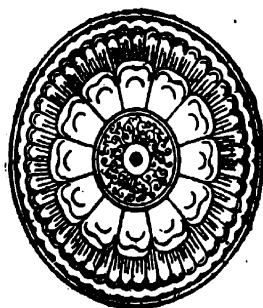
(રાજપ્રશનીય)

આ પરમપવિત્ર ઉપાંગસૂત્રના પાઠની ઊંડી વિચારણા પછી કરીશું પણ આ ઉપાંગસૂત્રના પાઠની જ્ઞાતાધર્મકથા નામના છઠ્ઠા અંગસૂત્રમાં ભલામણ કરવામાં આવી છે. આ ખૂબજ સૂચક છે આ સૂચના કરનાર પૂર્વધર આચાર્ય દેવધર્મગણે ક્ષમાશ્રમણ મહારાજ આ ઉપાંગસૂત્રને અંગ જેટલું જ પવિત્ર સમજે છે તેથી અવિચ્છિન્ન પરંપરાના મહાન પૂર્વાચાર્યો પણ જિનપૂજા સર્વજ્ઞકથિત તેમજ આગમવિહિત છે તેમ સ્વીકારત આવ્યા છે

વિક્રમની પ્રથમ સદીમાં થયેલા મહાન આચાર્ય પાદલિપ્ત સૂ મ., નિત્યકર્મવિધિ [નિત્ય જિનપૂજા વિધિ] તથા પ્રતિષ્ઠાવિધિ-નિવાણકલિકા નામના પોતાના ગ્રંથમાં બતાવે છે અને તેઓ તે ગ્રંથમાં જણાવે છે કે આ બધી વિધિઓ આગમના આધારે છે તેથી આ પણ મેં બતાવેલ વિધિ આગમિક છે

અહિં તો લઘુપુસ્તક લખાતું હોવાથી સ્થાલીપુલાક ન્યાયે પરીક્ષા કરવા માટે એકાદ બે આગમના પાઠો આખ્યાં છે પણ આના સિવાય પણ કેટલાય આગમોમાં જિન પૂજાનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ આવેજ છે.

આથી સિદ્ધ થાય છે કે જિનપૂજા સર્વજ્ઞ કથિતજ છે ન કે છદ્મસ્થકલ્પિત. સ્વમતિ કલ્પિત વસ્તુઓને આગમોનો ટેકો મળી શકતોજ નથી.

૬. પૂજની સૃષ્ટિ ક્યારે થઈ ?

વળી જ્યારથી પૂજ્યો છે ત્યારથી પૂજ છે જ એટલે પૂજની સૃષ્ટિ ક્યારે થઈ ? એ વિચારને અવગણજ નથી રહેતો આપણા પૂજ્યો અનાદિના છે. તો પૂજ પણ અનાદિથી છે જ કેમ કે આપણે ત્યાં કહેવાયું છે કે એકજ ચોવીશી કે એકજ વીશી નથી. કિંતુ અનંતી ચોવીશી અને વીશી થઈ ચૂકી અને અનંતી થવાની પણ છે.

જિનપૂજ શાસ્ત્રસિદ્ધ તથા અનાદિથી પ્રચલિત છે. પણ ઇતિહાસકાર પંન્યાસપ્રવર કલ્યાણ વિજયજી મ. પૂજની સૃષ્ટિ ક્યારેક થઈ તેમ માને છે. છતાંય પોતાની લખેલી જિનપૂજ પદ્ધતિમાં તે અંગે કશુંજ લખી શક્યાં નથી. પણ આ વસ્તુ તેમની આંતરિક શ્રદ્ધા પર પણ આધાર રાખે છે શું તેઓ ભગવાન ઋષભદેવને માને છે ? તેઓનો શાસ્ત્રમાં ખતાવેલો કાળ તેઓ માને છે કે આજના કેટલાક તથાકથિત ઇ.તિહાસકારોની જેમ તેઓ ભગવાન ઋષભદેવને ઇ. સ. પૂર્વે ૨૫૦૦ થી ૩૦૦૦ વર્ષની વચ્ચે થયેલ માને છે ?

લાગે છે તેમનું ઇતિહાસનું જ્ઞાન તેમને ગમે તેમ કહેતું હશે છતાંય તેમનું શાસ્ત્ર વાંચનથી પરિકર્મિત મગજ તે માનવા તૈયારજ નહીં થયું હોય ! તેથીજ તેઓ ૫ ટમાં જણાવે

છે કે 'પૂર્વે' જાણાવ્યા પ્રમાણે નમન સ્તવનમાંથી ધીરે ધીરે પંચોપચારી નેમજ અષ્ટોપચારી પૂજાનો પ્રદુર્ભાર થયો. અને અસંખ્ય કાળ પર્યાન્ત એ બંને પ્રકારની પૂજાઓ પોતાના માઠા બંને સરજ રૂપમાં ચાલતી રહી.

આથી એટલી વાત તો નિશ્ચિત થાય છે કે તેઓ અસંખ્ય વર્ષની શાસ્ત્રીય વાતોમાં બાણે અબાણે પણ શ્રદ્ધા ધરાવે છે.

પણ મહત્વનો પ્રશ્ન ત્યાં છે કે, તેઓ દર્શન, વંદન, નમન અને સ્તવનમાંથી પૂજાની શરૂઆત કયારે થઈ ? કયા તીર્થંકર લગવાનના સમયમાં થઈ તે કશુંજ કહી શકતા નથી તેમને તે માટે કોઈ બલવાન પ્રમાણ આપ્યું નથી આ વાત તેમની રજીઆતની શિથિલતા નહીં પણ કપોલ કલ્પિતતાને સિદ્ધ કરે છે. આ અવસર્પિણિ કાળમાં પ્રથમ તીર્થંકર અદિનાથ, ત્રીજા આરાના અતે થયા છે. જેમ તેમના કાળથી માંડીને અત્યાર સુધીના કાળનું અંતર અસંખ્યાત વર્ષો છે તેમ શાંતિનાથ લગવાનથી માંડીને અત્યાર સુધીના કાળનું પણ અસંખ્યાત વર્ષનું અંતર છે તો તેમના ભત્ત પ્રમાણે તેમણે સ્પષ્ટ કરવું જોઈએ કે કયા તીર્થંકર લગવાનના સમયમાં માત્ર વંદન, નમન અને સ્તવન હતા અને કયા તીર્થંકર લગવાનના વખતે તેમાંથી પંચોપચારી અને અષ્ટોપચારી પૂજાઓનો પ્રારંભ થયો.

જે તેઓ શાસ્ત્રને આધારે લખવા બેઠા હોય તો તેમને કોઈ શાસ્ત્ર પાઠ તો તે માટેનો આપવો જોઈએ !

જે તેઓ આધુનિક વિદ્વાનોની માફક ઇતિહાસજ લખવા બેઠા હોય તો બધીજ શાસ્ત્રની વાતોને દંતકથાઓ કહીને હસી કાઢવાનુંજ બાકી રહે છે, તેઓ આ પુસ્તિકા લખવા દ્વારા ઇતિહાસકાર બનવા ઇચ્છતા હોય તો તેમને પોતાના મતના સમર્થન માટે કોઈ એક ઐતિહાસિક પ્રમાણ તો આપવુંજ જોઈએ ! પણ વાસ્તવિક રીતે તો તેઓ કલ્પના કરવા બેઠા છે. પ્રમાણની આવશ્યકતા તેમને શાની હોય ! આમ તેમની ‘જિનપૂજા પદ્ધતિ’ અંગેની કલ્પનાઓ ખોટી છે તે નિર્વિવાદ સિદ્ધ છે.

આ પ્રકરણ તો ‘પૂજાની સૂઠિ ક્યારે થઈ’ એવા તેમના કલ્પનિક પ્રશ્નની વિચારણા માટેનું હતું તેથી બહુ વિસ્તાર નથી કર્યો પણ આગળના પ્રકરણમાં તેમને દર્શન વંદન અને સ્તવનમાંથી પૂજા કેમ વિકાસ પામી એના કારણો દર્શાવ્યા છે તેનું પણ ક્રમશઃ ખંડન આવશે. અને ધડ માથા વિનાની છતાં ય પોતે જીવતી જાગતી માની લીધેલી તેમની માન્યતાઓ કેવી પોકળ છે તે દર્શાવાશે.

૭. પૂજનું પ્રારંભિક સ્વરૂપ અને વિકસિત સ્વરૂપ

આ કલ્પિત મુદ્દાનો જવાબ સામાન્ય રીતે આગળના મુદ્દા ચર્ચાતા આવીજ ગયો છે. છતાંય તેમને તે માટે કલ્પલાં મુદ્દાઓ શાસ્ત્ર ન જાણનારા એવા કોઈ પણ અલ્પમતિને મનોહર લાગી જાય તેવાં છે. તે માટે તેનો કંઈક વિસ્તારથી વિચાર કરીએ છીએ.

‘પૂજનું’ પ્રારંભિક સ્વરૂપ કલ્પવા જતાં તેમને મૂર્તિનું પણ પ્રારંભિક સ્વરૂપ કલ્પી લીધું અર્થાત્ એક કાળમાં તીર્થંકર ભગવંતો હતાં છતાંય તેમની મૂર્તિ ન હતી તેવી તેમણે કલ્પના કરી છે. વાંચો તેમનાં આ શબ્દો :

‘તે દેશના તેમના પરશ્ચોપાસક બનેલા ગૃહસ્થો તેમના ચિરહમાં તેમનું દર્શન કરવાને તરસતા અને જૂરતા, પણ તે કંઈ એવી વસ્તુ ન હતી કે કોઈની ઈચ્છા માત્રથી મળી જાય—આમ મનુષ્યની દર્શનેચ્છા માંથી મૂર્તિનો પ્રાદુર્ભાવ થયો. — પૃ. પ. પંકિત — પ

એમના આ લખાણથી તેઓ સ્પષ્ટરૂપે એ કહેવા માંગે છે કે સૌથી પ્રથમ યા તો બીજા કેટલાય તીર્થંકર ભગવંતોના

વખતમાં પરમશ્રાવકો હતા છતાંય પ્રભુની પ્રતિમા જેવી કોઈ ચીજ હતી નહિં.

આશ્ચર્ય છે કે — તેમની આ વાત તો સ્થાનકવાસી ભાઈ ચોની કલ્પના કરતાં ય આગળ વધી જાય છે. તેઓ પણ જૈન ધર્મમાં ચારે નિષ્કેષા છે તે માને છે. એટલુંજ નહીં પણ બીજા સ્થાપના નિષ્કેષા તરીકે મૂર્તિનો સ્વીકાર તો કરેજ છે ! એમને, વિવાદ તો એ સ્થાપનાનિષ્કેષ દર્શનીય કે અદર્શનીય ? પૂજનીય કે અપૂજનીય છે જે માટેજ છે. ત્યારે આ ઇતિહાસકાર તો ગજબના છે ! ચાર નિષ્કેષને પણ માનવા તૈયાર નથી લાગતા !

વિદ્યમાન અંગસૂત્રરૂપ આગમમાં પણ શ્રાવકોનાં વર્ણનો આવે છે આ વર્ણનો ભગવાન પાર્શ્વનાથ, નેમનાથ તેમજ ઋષભદેવ આદિ ઘણા તીર્થંકર ભગવંતોના વખતની વિધિઓનો તેમજ તત્વજ્ઞાનનો ખ્યાલ આપે છે. તેથી પણ નિશ્ચિત છે કે ભગવાન ઋષભદેવના શાસનમાં પણ કોઈ એવા તાત્ત્વિક ભેદ ન હતાં છતાંય તેમના ઉપાસકોની યા કોઈ પણ તીર્થંકર ભગવંતોના ઉપાસકો - શ્રાવકોની દર્શન ઇચ્છામાંથી મૂર્તિનો પ્રાદુર્ભાવ થયો તે લખવું બુદ્ધિ-તર્ક તેમજ શાસ્ત્રથી વિરુદ્ધ છે.

આમ દર્શનચ્છામાંથી ચિત્રો અને ચિત્રોમાંથી મૂર્તિની શરૂઆત બતાવ્યા બાદ પં. શ્રી કલ્યાણ વિજયજી મ. લખે છે કે :—

‘ મૂર્તિઓ બનવા લાગી અને સાથે તીથ’કરોની યોગ વિભૂતિના રૂઢ વિપાકરૂપ પ્રાતિહાર્યોનું ચિત્રણ પણ પ્રતિમાઓની સાથે થવા માંડયું.’

— પ. પ. પં. ૧૫ થી ૧૮

અને આગળ તો જણાવે છે કે — ‘એ બધું છતાંયે ત્યાં મુઘી દર્શન, નમન અને સ્તવન સિવાય બીજી પૂજામાં કોઈ સમજતું ન હતું.’

— પ. પ. પં. ૧૮ થી ૧૯

આ વાત લખનાર જૈન શાસ્ત્રો પર આસ્થા રાખનાર છે. તેમ કોણ કહી શકે ? હજી તો ભગવાન કેવલજ્ઞાન પામ્યા ન હતા છદ્મસ્થપણે વિહરી રહ્યા હતાં ત્યારે ય નમિ અને વિનમિ ઋષભદેવ ભગવાનની જલ અને પુષ્પોથી પૂજા કરતા હતા. વળી ગૃહસ્થપણામાંજ ભગવાને કલા અને શિલ્પ બતાવ્યાં હતાં એટલે મૂર્તિ પાછળથી રચાઈ અથવા પૂજનનું જ્ઞાન કોઈને હતું નહિં. માત્ર દર્શન નમન અને સ્તવનજ હતાં આ વાત પાયા વિનાની છે.

અમને તો એજ સમજ નથી પડતી કે જિન પૂજા પદ્ધતિનાં લેખકે પોતાના આ લખાણને ઇતિહાસ કહેવાનું સાહસ કેવી

રીતે કરી રહ્યા છે ! તે નથી તો પ્રમાણ આપી શકતા નથી કોઈ બુદ્ધિમાં ઉતરે તેવી દલિલો આપતા ! લેખક તો જાણે નાનું જાળક મોટું થતાં કેવી રીતે વિકાસ પામતું જાય તેનું વર્ણન કરવા બેઠાં લાગે છે

સુસજ્જ રાજનીતિના પ્રવર્તક ભગવાન ઋષભદેવના કળા પ્રવર્તન બાદના જમાનામાં કોઈ પૂજામાં સમજતું ન હતું’ આ લખવાનું સાહસ કેવી રીતે થયું હશે !

અરે ! હજી આગળ તો જુઓ !

તેમણે ‘ભાવનામાંથી પૂજાનો વિકાસ’ આ પ્રકરણમાં કેવી બેહુદી કલ્પનાઓ કરી છે અમે પંક્તિઓ પંક્તિનો યા અક્ષરે અક્ષરનો જવાબ આપવાની બેવના નથી રાખી તેથી થોડી પંક્તિઓના જ જવાબ લખીએ છીએ.

ભાવનામાંથી પૂજાના વિકાસના આ પ્રકરણમાં તેમણે થોડે સુધી હજારો અને લાખો વર્ષ પહેલાંની ભોગ સમૃદ્ધ ભારત ભૂમિનું વર્ણન કર્યું છે અને ત્યારબાદ લખે છે કે :—

‘આ ભોગ સમૃદ્ધિનો ઉપભોગ કરતાં જિનભક્તના મનમાં ભાવના થઈ ‘હું’ આ સુખ આધેનોમો ઉપભોગ કરું અને મહારા બારાધ્યદેવ જિનેશ્વર ભગવાનને માટે કંઈ નહીં ! તેના મનમાં સમર્પણ ભાવના ઉત્પન્ન

અર્થ. તેણે પોતાને માટે તૈયાર કરેલા મુગંધિચૂર્ણની પુકી પોતાના દેવને ચઢાવી દીધી. પુષ્પ માળા પણ દેવને પહેરાવી દીધી. મુગંધિ વતિ સગળાવીને દેવને ધૂપ કર્યો. પોતાના ઘરમાં જારામાં સાફ ધાન્ય ચાવણ જોઈને દેવની આગળ તેની ત્રણ ઢગલીઓ કરી અને પોતાને ત્યાં પ્રતિદિન ધૂતનો દીપક થતો હોઈ દેવની આગળ પણ ધૂતનો દીપક પ્રગટાવ્યો.

—પૃ-૬, પં-૧૪ થી પુ-૭, પં.-૨

આમ ભક્તની ભાવનામાંથી પ્રથમ પંચોપચારી પૂજા પ્રચલિત થઈ. આમ તેઓ પોતાની કલ્પનાનો દોર છૂટો મૂકીને દર્શન અને નમન સ્તવનમાંથી પંચોપચારી પૂજા પ્રસિદ્ધ થઈ તેમ સમજાવે છે ! પણ આશ્ચર્ય છે ને ? વિકાસ ક્રમથી જે વસ્તુ ધીમે ધીમે વધતી હોય તેમાં એક સાથે પાંચેય પ્રકાર કેવી રીતે આવી જાય ! દર્શન, નમન, સ્તવન માંથી વધે તો એકોપચારી, બે, ત્રણ (દ્વયોપચારી) પૂજા થાય એમ કરતાં પંચોપચારી થાય ! પણ એકદમ પંચોપચારી જ પૂજાનો વિકાસ થયો એમ તેઓ કેવી રીતે માને છે ! દર્શન, નમન, સ્તવનમાંથી પંચોપચારી પૂજાના વિકાસની કલ્પના જ કેમ કરવી પ્રતી ! તેનું કારણ કદાચ તેમને ખબર નહીં હોય પણ અમે એ ચોક્કસ માનીએ છીએ કે પંચોપચારી પૂજાના પ્રાચીન શાસ્ત્રમાં આવતા ઉલ્લેખો જ

તેમને આ ત્વરક ધસડી ગયા છે. બસ ! એક વખત શાસ્ત્રમાં આવતી વાત માનવા તૈયાર થઈ જાય એટલે તેમને પંચોપચારી, અષ્ટોપચારી, અને સર્વોપચારી પૂજા યા સત્તરભેદી કે એકવીસ ભેદી બધી ય પૂજા અનાદિ કાળની છે, તેમ નિઃશંક માનવું પડશે ! અમને તો કલ્પનિક ઇતિહાસ પરની તેમની જન્મતી જતી શ્રદ્ધા અને શાસ્ત્રો ઉપરથી ઊતરતી જતી આસ્થા વચ્ચે ફસાયેલી તેમની મનોદશાની કડ્ડણા ઉપજે છે. અમને તો આશ્ચર્ય થાય છે કે જ્યારે તેમના મતે તે વખતના મનુષ્યોએ પોતાની ઉપભોગ સામગ્રી પરથી જિનની ભકિત માટે સુગંધિ પુડી, પુષ્પ માલા, દૂધ, અક્ષતની ઢગલીઓ અને ધીના દીવાની કલ્પના કરી તો શું તે વખતે મનુષ્યો સ્નાન કરતા ન હતા ? સુગંધી દ્રવ્યોમાંથી સુવાસિત જળથી પ્રભુને સ્નાન કરાવવાનો તેમને કેમ વિચાર ન આવ્યો ? શું તે વખતના મનુષ્યોને આ બધા વિચાર આવ્યા પણ હું સુગંધી જળથી રોજ સ્નાન કરું અને મારા ભગવાનને ક્લીય ન કરાવું ? આવો વિકલ્પ તેમને કેમ પેદા ન થયો ? શું તે વખતે જળ સુલભ ન હતું ? પણ થાય શું ? પં. પ્રવર ઇતિહાસકરને તો પોતાના ધાર્યા વિકલ્પો લાખો વર્ષ પહેલાંના જ્ઞાનવીમાં ઉપજાવી કાઢ્યા છે. તેમને કોણ રોકી શકે ?

એક વાત તો વાચકોએ ધ્યાનમાં જ રાખવાની છે કે તે કાળમાં — હજારો કે લાખો વર્ષ પહેલાંનાં કાળમાં ‘પંચોપચારી’ પૂજા જ હતી પણ પંચોપચારી જ હતી બીજી નહોતી તે જણાવનાર કોઈ પણ પ્રમાણ તેમની પાસે છે જ નહીં !

વળી તે વખતના મનુષ્યો શું લોજન નહોતા કરતાં ! શું નંદનવન સમા તે વખતના ભારત વર્ષમાં ફળો મળવા મુશ્કેલ હતા ? તે વખતનાં લોકો ફળો અને વિવિધ લોજનો કરતાં તે વાત તો સંપૂર્ણ શક્ય જ છે. તો પછી તે વખતના લોકોને શા માટે તે ફળપૂજા અને નૈવેદ્ય પૂજા કરવાનો વિચાર નહીં આવ્યો હોય ! પણ તેમને ક્યાં વાસ્તવિકતાનો વિચાર કરવો છે ? તેમને તો ગમે તેમ ‘લાકડે માંકડું વળગાડવું’ છે ? માર ખુધને કર સીધું’ આવો ન્યાય લગાડવો છે. એટલે આગળ તેજ પાના ઉપર તેઓ જણાવે છે કે ભગવાનની આ પૂજા શ્રીમંત વર્ગમાં પણ પ્રચાર પામી અને તેમને તે પંચોપચારી પૂજામાં તાજાં પાકાં મીઠાં ફળો અને મધુર પકવાનો પણ ચઢાવવાં ચાહ્યું કર્યાં અને ખાદ્ય પદાર્થો દોવાનું થયું એટલે આચમનાર્થ જળનું તો સ્મરણ થાય જ ... એ પ્રકારે ધીરે ધીરે પંચોપચારી અને અષ્ટોપચારી પૂજાઓ પ્રચલિત થઈ.

— પૃ-૭, પં. ૧૫ થી ૨૦

છે કોઈ તેમની કલ્પનાઓને નાથવાનું સાધન ! શ્રીમંતોની બુદ્ધિ કૃષ્ણ, મધુર પકવાન અને આચમન માટેના જળની કલ્પના કરી શકે ! આ છે તેમની માન્યતા ! આવી અસંખ્ય વાતો લખીને તો તેમણે કમાલ કરી નાંખી છે. નંદનવન સમા અને ભોગ સમૃદ્ધિથી છલકાતા કાળમાં મધ્યમ વર્ગને તાજાં ફળો નહોતા મળતાં એવી ઐતિહાસિક શોધ તો આજ સુધીનો કોઈ ઇતિહાસકાર નહીં કરી શકે !

વળી પૃષ્ઠ ૬ ઉપરનો પ. કલ્યાણ વિજયજીનો પંચોપચારી પૂજના વિકાસથી કલ્પના કરતો ફકરો જુઓ આમાં તમને કયાંય પૂજા આરાધનાનું તત્વ છે તેવું નિરૂપણ નહીં દેખાય.

‘હું આ સુખસાધનાનો ઉપભોગ કરું અને મારા આરાધ્યદેવ જિનેશ્વર ભગવાનને માટે કંઈ નહીં’
આ ભાવનાને ધાર્મિક ભાવના કોઈ પણ દિવસે કહી શકાય નહિ. આમાં જિનેશ્વર ભગવાનની, તેમના વચનોનો પ્રચાર કરનાર ગણધર દેવો, આચાર્ય દેવો, ઉપાધ્યાય ભગવંતો કે શ્રમણ નિર્ગ્રંથ મુનિઓની સંમતિ નથી. વળી ગૃહસ્થો ગંધ, ધૂપ, ફૂલ વિગેરે ભોગ સમૃદ્ધિનો કેવળ કામવાસનાથી અથવા શરીરના, સુખના માટેજ ઉપભોગ કરે છે પણ ધર્મના માટે નહીં, ધર્મ માટે તો તેનો ત્યાગજ હોય. માટે તેમણે ચિત્રિત ભાવના કામોદીપક તથા પંચભૌતિક

શરીરની શોભા માટેજ થતી હોવાથી અધર્મરૂપ છે. સર્વજ્ઞ ભગવાનની આજ્ઞા ન હોય તો આ એકેન્દ્રિયાદિ જીવના આરંભરૂપ કાર્ય શુભભાવનોત્પાદક હોવા છતાં પણ ધર્મ બની શકે નહિ. પણ અધર્મરૂપ અને પાપજનક જ થઈ જાય. વળી તે સમયે સમજદાર જૈન ગૃહસ્થ પૂજામાં એકેન્દ્રિય જીવોનો આરંભ થાય છે તે વાત સમજી શકતો ન હોતો, એમ માની ન જ શકાય માટે તેમણે કરેલી પૂજાના વિકાસની કલ્પના તદ્દન ખોટી છે.

તેમની નિરૂપણ કરેલી પદ્ધતિએ પૂજાનો વિકાસ થયો જ નથી. પૂજાના તેમણે કલ્પી કાઢેલા હેતુમાં ક્યાંય મોક્ષ પ્રાપ્તિની ભાવના દેખાતી નથી. જૈન ધર્મમાં સાક્ષાત્ત્વા પરંપરાએ પણ મોક્ષનું સાધન ન બને તેવી કોઈપણ ક્રિયાઓને સ્થાન હોય જ નહિ. આ વાત વાચકોને સ્પષ્ટ સમજાય તથા પ્રસિદ્ધ આઠે ય પૂજાના કેવા સુંદર હેતુઓ શાસ્ત્રમાં અવિચ્છિન્ન પરંપરા દ્વારા ચાલ્યા આવે છે. તેની ખબર પડે માટે અહીં આલેખવામાં આવે છે. વિષય વિભાગની દૃષ્ટિએ આ ભાગ જરાક ઉપરની ચર્ચા જેવો લાગશે. પણ પ્રસિદ્ધ આઠે ય પૂજાનાં હેતુઓ જાણવાથી પ્રસ્તુત લેખના પં. કલ્યાણવિજયજી મ. આપેલા હેતુઓ કેટલા કલ્પનિક તથા આરાધક ભાવથી દૂરના છે તે પણ સ્પષ્ટ થશે.

નહવાણુ અને જલપૂજા માટે જણાવ્યું છે કે : ‘હે ભગવાન ! તમે તો નિર્મળ છો પણ હું રાગદ્વેષરૂપી રજથી મલિન થયેલો છું તે મ્હારો મેલ દૂર કરવા માટે હે પ્રભો ! તમને નહવાણુ કરું છું.’ (૧)

હે પ્રભો ! તમે તો ચંદનથી પણ અધિક શીતલ છો પણ હું વિષય વિકારના દાવાનલથી સલગી રહ્યો છું તેને શમાવવા માટે આ ચંદનપૂજા કરું છું. (૨)

હે પ્રભો ! આપ તો હ મેશા અનંતજ્ઞાનાદિ ગુણોની સુવાસનાથી ત્રણેય જગતને સુવાસિત કરી રહ્યા જ છો. પણ મારી અનંત-જ્ઞાનાદિ ગુણોની સુવાસ અવરાયેલી છે તે પ્રગટ કરવા માટે આપની હું પુષ્પ પૂજા કરું છું. (૩)

હે પ્રભો ! આપ તો લોકાલોક દેખી રહ્યા છો પણ મારે તો મારી પોતાની જ્ઞાન જ્યોત પ્રગટ કરવાની છે. તે માટે હું દીપક પૂજા કરું છું.

હે પ્રભો ! આપની આગળ હું જે ધૂપ કરું છું તે એટલા માટે કે મારામાં રહેલી મિથ્યાત્વની દુર્ગંધ દૂર થાય અને ઔષ્ધિ બીજ પ્રગટ થાય માટે ધૂપ પૂજા કરું છું. (૫)

હે પ્રભો ! અક્ષયગતિ પામવા માટે હું આપની આગળ અક્ષત ચઢાવું છું. (૬)

હે બીતરાગ ! મોક્ષરૂપી કૃણ મેળવવા માટે હું આપની કૃણ પૂજા કરું છું. (૭)

હે પ્રભો ! આપે તો અણાહારી પદ પ્રાપ્ત કર્યું છે અને આત્મ સ્વરૂપે અનંત શુણનાં ભોગી છે પણ મને અણાહારી પાણું ક્યારે મળે તે ઇચ્છાએ હું આપની નૈવેદ્ય પૂજા કરું છું. (૮)

આ પ્રમાણે આપણા પૂર્વ પુરૂષોએ આપણને શીખવ્યું છે. પરંતુ કોઈપણ પ્રામાણિક આચાર્ય ભગવંતોએ પં. શ્રી કુક્યાણુચિજયજીના જેવી કુકંપના કરી નથી. આવી કુકંપના કરીને તેઓશ્રી સમાજનો કયો ઉદ્ધાર કરવા ઇચ્છતા હશે ? જવા દો તે વાત ! પણ આવી તર્કશૂન્ય કંપનાઓ કરીને અટકી ગયા હોત તો કંઈક ઠીક થાત. પણ પોતે કરેલી પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કર્યો અને સ્પષ્ટપણે લખ્યું કે : ‘ આમ દ્રવ્યપૂજાનો પ્રચાર ગૃહસ્થ જિનસકતોએ કર્યો છતાં આ વસ્તુ સાંપ્રતિક પ્રચાર પામી ચૂકી મુનિના દર્શન - પૂજનથી ગૃહસ્થ ધર્મિઓની ધાર્મિક શ્રદ્ધાની દૃઢતાનું કારણ બાણીને કાલાન્તરે જૈન આચાર્યોએ એ વસ્તુને અન્ય બદ્ધ કરીને વિશેષ વિધિઓથી વ્યવસ્થિત કરી અને ગૃહસ્થ ધર્મિઓ માટે આ દ્રવ્ય પૂજાનો પણ ધર્મના અંગરૂપે સ્વીકાર કર્યો.

— પૃ-૭, પં. ૨૦ થી પૃ ૮, પં.-૪

આ લખાણ સર્વથા અપ્રામાણિક છે. કારણ આ વાતને પુષ્ટ કરનાર એક પણ પ્રમાણ તેમણે ટાંક્યું નથી. વળી ‘આચાર્યોએ એ વસ્તુને ગ્રંથબદ્ધ કરી’ એટલે શું ? જિનપૂજા પીસ્તાલીશ આગમોમાં અગાઉ ન હતી પણ પાછળથી શરૂ થઈ અને તે પૂર્વાચાર્યોએ ગ્રંથસ્થ કરી એમ શું કહેવું છે !

જો તેઓનો આવો અભિપ્રાય હોય તો બધું જ ખરાબ કહેવાય. સ્થાનકવાસીઓ પણ કહે છે કે ‘મૂળ આગમમાં આ વસ્તુઓ નથી.’ પણ અમે તો મૂળ આગમોમાં પૂજનના પાઠો સ્પષ્ટપણે જણાવેલ છે એટલે ગૃહસ્થો માટે દ્રવ્યપૂજનો ધર્મના અંગ તરીકેનો સ્વીકાર પાછળથી શરૂ થયો છે. આમ લખવું તે સરાસર અસત્ય છે. આ સાથે એક અગત્યની વાતને ફરી દોહરાવીએ છીએ કે શ્વેતામ્બર સમ્પ્રદાય આગમ અને લવલીશ અશઠ સુવિદિત આચાર્યોની પરંપરા એમ બંનેને પ્રામાણિક માને છે. વળી પંચોપચાર અને અષ્ટોપચારનાં પૂર્વાચાર્યોએ જુદી રીતે પણ વર્ણન કરેલાં છે.

‘પંચોચાર જુતા’ નો અર્થ ‘પંચાગપ્રણિપાત’ અને

‘અષ્ટોચાર નો અર્થ ‘અષ્ટાંગ પ્રણિપાત’ કરેલો છે. એટલે પણ પં. કલ્યાણવિજયજીનું લખાણ પોતાની મતિ

અનુસારનું સિદ્ધ થાય છે એ વાત પં. કલ્યાણવિજયજીએ લક્ષ્યમાં લેવી ઘટે !

ખીજી શાસ્ત્રોની વાત તો દૂર રહી પણ આવશ્યક સૂત્રના સૂત્રનો આવશ્યક નિર્ચુકિત જેવા ગ્રંથથી સ્પષ્ટરૂપે સંકેત થયેલો જ છે. તેથી તે પણ આગમિક છે અને આવશ્યક સૂત્ર ગણધરકૃત હોવાની જ સંપૂર્ણ શક્યતા છે આવશ્યક સૂત્ર વિના પ્રતિક્રમણ સંભવે કેવી રીતે ? અને પ્રતિક્રમણ વિના ભગવાનના શાસનનો સાધુ એક પણ દિવસ રહે નહિ.

આ જ પ્રતિક્રમણના સૂત્રમાં ‘અરિહંત ચેઽધ્યાણ’નો પાઠ છે તેમાં ‘વંદણવ્રત્તિયાણ’ ‘પૂજણવ્રત્તિયાણ’ ‘સવકારવ્રત્તિયાણ’ આવા સ્પષ્ટ પાઠ છે જેનો સ્પષ્ટ અર્થ છે કે ગૃહસ્થોએ કરેલ જિનેશ્વર ભગવાનની દ્રવ્ય પૂજાની સાધુ મ. પોતાની દર્શન-વિશુદ્ધ નિમિત્તે અનુમોદના કરે. આમ હોવા છતાં ‘ગૃહસ્થોએ પૂજા શરૂ કરી અને આચાર્યોએ એ વિધિ ગ્રંથબદ્ધ કર્યો, આવું લખવું અસંગત છે ? તે વાંચકો પોતાની મેળે જ સમજી જશે, આ પ્રમાણે

તેમની પુસ્તિકામાં શરૂઆતના ‘જિનપૂજા પ્રારંભિક અને વિકસિત રૂપમાં’ એ શીર્ષક લઈને લખાએલા લખાણનો સચોટ સશાસ્ત્રીય અને સચુક્તિક વિચાર પૂરો થાય છે.

આગળ ઉપોદ્ધાતમાં અમે તેઓના લખાણ દ્વારા છ મુદ્દાઓ ઉભા કર્યા હતા જેના ચાર મુદ્દાઓનો જવાબ અહિં પૂર્ણ થયો છે. બાકીના બે મુદ્દાની ચર્ચા તેમણે આગળના પ્રકરણોમાં કરી છે. માટે એ બે મુદ્દાના જવાબ આગળના પ્રકરણમાં આવશે

૮. જિનપૂજા વિકાસના અંતિમ શિખરે પ્રતિવિધાન

આ બીજા પ્રકરણમાં ૫. શ્રી કલ્યાણવિજયજીએ કુલ ૮ ઉપકરણો યોજ્યાં છે.

૧. જિનપૂજા વિકાસના અંતિમ શિખરે
૨. સર્વોપચારી પૂજાસ્વરૂપ અને ફળ
૩. સર્વોપચારી પૂજાના સર્વ લેહ ૧૭
૪. પૂજાના વિકાસમાં ઉત્પન્ન થયેલ પૂજાના અન્યલેહો અને તેના અધિકારીઓ
૫. પૂજામાં હિંસાની શંકા
૬. પૂજાનું 'પૌર્વાપય'
૭. મૂર્તિપૂજા કરવી જોઈએ કે નહીં ?
૮. મૂર્તિપૂજાના અંગે પૂર્વકાલમાં વિરોધ કેમ ન થયો.

આગળના પ્રકરણમાં આપણે જે જવાબો આપ્યા છે તેનું સારી રીતે ચિંતન અને મનન કરવામાં આવે તો તેમાં જ આ પ્રકરણમાં ઉલ્લા કરાયેલ તમામ મુદ્દાઓનો જવાબ આવી જાય છે. છતાંય વાચકને લેખકે ઊભી કરેલ કપોલ કલ્પિત વિચાર જાળો કેવી છે, તેનો યથાર્થ ખ્યાલ,

આવવો જરૂરી છે. માટે અમે ક્રમશઃ તેમના ઉપકરણોના અવતરણો લઈને તેમનો જવાબ આપતા જઈશું. છતાં ય કેટલાય પ્રકરણનો જવાબ અમે ગ્રંથની મર્યાદાને ખ્યાલમાં રાખીને આપ્યો નથી. કારણ તેનો જિનપૂજા પદ્ધતિના વિષયની સાથે ખાસ સંબંધ અમને લાગ્યો નથી તેમના આ પ્રકરણ અને તેના ઉપકરણનો આ સાર છે.

પાંચપ્રકારી અને અષ્ટપ્રકારી પૂજામાંથી વૈદિક ધર્મની અસરથી સર્વોપચારી પૂજાની શરૂઆત થઈ. સર્વોપચારી પૂજામાં સ્નાન હતું પણ સર્વોપચારી પૂજા રોજ થતી ન હતી છતાં ય ચૈત્ય-વાસ આદિના કારણે સર્વોપચારી પૂજાનો ઉપદેશ વધ્યો. સુવિહિત સાધુઓને પણ શ્રીમંતો દ્વારા રોજ સર્વોપચારી પૂજા થાય છે. તેવો ઉપદેશ આવવો પડ્યો. પરિણામે રોજ સ્નાનપૂજા થવા લાગી. આ સ્નાનપૂજા એજ જિનપૂજાના વિકાસનું અંતિમ શિખર છે તેનાં જ કારણે તમામ અનિષ્ટો પ્રવેશ્યાં છે. મૂર્તિપૂજાનો વિરોધ અને બીજાં કેટલાંય અનિષ્ટો આવા કારણે પ્રવેશ્યાં આવું જ તેમણે કહ્યું છે.

પણ અમે તેમને પડકાર પૂર્વક કહીશું કે આ વાતનો પાયો જ ખોટો છે. તેઓ લખે છે કે — જૈનોના પાડોશી વૈદિકોના ઘરોમાં પાંચ અને આઠ ઉપચારોને

વટાવીને અનેક ઉપચારોના રૂપમાં ફેલાઈ ગઈ હતી. પોતાના પાડોશીઓની આ વિવિધ પ્રકારની ભક્તિનો પ્રભાવ જૈન ઉપાસકોને મનોપ્રભાવિત કરે એ સ્વાભાવિક હતું. જૈન ઉપદેશકોએ ગૃહધર્મિઓની ભાવનાને પોષણ આપવા ખાતર પોતાની ઉપદેશ મારા કંઈક આગળ વધારીને ઉત્તરો અને પર્વોના મહત્વપૂર્ણ પ્રસંગો અનુવ્રક્ષીને ‘સ્નાનોત્સવ’નો ઉપદેશ કયો’ આ ‘સ્નાનોત્સવ’ (ળ્હાળમહ) જ આગળ જતાં ‘સર્વોપચારી’ નામથી પ્રસિદ્ધિ પામ્યો. ‘સ્નાનમહ’ની ઉત્પત્તિ પણ ૨૫૦૦-૨૭૦૦ સો વર્ષ પછીની તો નથી જ. જૈન સૂત્રોની પંચાંગીમાં એના ળ્હાળમહ નામથી ઉલ્લેખો મળે છે. એ બધું હોવા છતાં પણ ‘ળ્હાળમહો’ કે સર્વોપચારી પૂજાઓ જૈન ઉપાસકોના નિત્ય કર્તવ્યમાં પરિગણિત ન હતી.

— પૃ-૧૨, પં. ૧૧ થી પૃ. ૧૩ - પં. ૧ સુધી

પણ વૈદિકમાંથી ૨૫૦૦ કે ૨૭૦૦ વર્ષ પહેલાં સર્વોપચારી પૂજા જૈનોમાં આવી આવું કોઈ પ્રમાણ તેમણે આપ્યું નથી. કલ્પનાને જ પ્રમાણ સમજતા હોય તો તેમની વાતો તેમને જ મુખારક હો ! પણ આમ લખવા દ્વારા તે કેવો વિચિત્ર ભાવ સ્પષ્ટ કરે છે ! ૨૫૦૦ કે ૨૭૦૦

વર્ષ પહેલાં જે સ્નાન મહોત્સવ વૈદિકોમાં ચાલ્યો આવતો હતો તેનું અનુકરણ જૈનોએ કર્યું અને તે સર્વજ્ઞ ભગવાન મહાવીરે... ગણધર ભગવંતોએ માન્ય રાખ્યું છે ને, ધન્યવાદ ! કોઈ પણ તીર્થંકરોના વખતમાં પ્રચલિત ન હોય તેવો સ્નાન મહોત્સવ ભગવાન મહાવીરના શાસનમાં શરૂ થાય અને તે પણ માત્ર વૈદિક ધર્મના અનુસરણ રૂપે થાય છતાંય તેનો નિષેધ ન થાય. આવી કલ્પના કેટલી ભયાનક લાગે છે !

વાસ્તવિક વાત એમ છે કે સ્નાનમહો પણ પાંચપ્રકારી અને અષ્ટપ્રકારીની માફક અનાદિકાલના છે.

આગળ આપેલ જ્ઞાતાધર્મ રાજપ્રશ્નીયના તથા અહિં અપાતા જીવાભિગમના પાઠથી વાચકો સ્પષ્ટ સમજી જશે કે આગમમાં જ્યાં પૂજના પાઠ છે ત્યાં અચૂક સ્નાન પૂજાની વાત છે જ જીવાભિગમનો પાઠ —

‘ જિણપહિમાણં પણામં કરેતિ કરેત્તા લોમહત્થગં
ગેણ્હતિ ગેણ્હત્તા જિણપહિમાઓ લોમહત્થેણં પમજ્જતિ
પમજ્જિતા સુરભિણા ગંધોદએણ પ્હાણેતિ પ્હાણેત્તા દિવ્વા-
સુરભિગંધ — કાસાઈ ગાત્તાઈં લૂહેતિ લૂહેત્તા
સરસેણં ગોસીસચંદણેણં ગાત્તાણિં અણ્ણલિંપઈં અણ્ણલિંપેત્તા

જિણપડિમાણં અહયાઈં સેતાઈં દિવ્વાઈં દેવદ્સજુઅલાઈં
ગિયંસેઈં.

અર્થ:— જિનપ્રતિમાને પ્રણામ કરે છે. પ્રણામ કર્યા બાદ ર્વાંટાના હાથાવાળું (મોરપીંછી જેવું) ગ્રહણ કરે છે ગ્રહણ કરીને જિનપ્રતિમાને મોરપીંછી જેવા સાધનથી પ્રમાજે છે. પ્રમાજના કર્યા બાદ સુગંધી ગાંધવાળા પાણીથી સ્નાન કરાવે છે સ્નાન કરાવ્યા બાદ દિવ્ય અને સુગંધી વસ્ત્રવડે ગાત્ર-અવયવ શરીર લૂંછે છે. શરીર લૂંછ્યા પછી સરસ ગોશીર્ષ ચંદનવડે શરીરને વિલેપન કરે છે. વિલેપન કરીને પ્રતિમાને અંખડ શ્વેત દિવ્ય દેવદૂધ ચુગલ સ્થાપન કરે છે, ઓઢાડે છે.

આ બધા પાઠોમાં અનેક પ્રકારની પૂજાઓનું વર્ણન છે અને સર્વોપચારીનો સર્વોપચારોથી સર્વપ્રકારોથી પૂજા તેવો જ અર્થ થયો હોવાથી આપણે આઠ પ્રકાર કરતાં વધારે તમામ પ્રકારોને સર્વોપચારી પૂજામાં જ અંતર્ગત કરવા પડશે અને તેથી આ આગમ-વર્ણિત પૂજાઓ સ્નાન મહોત્સવ નથી જ આ વાત નિશ્ચિત છે. માટે સર્વોપચારી પૂજા સ્નાન મહોત્સવમાંથી છે તે લખવું આગમ વિરુદ્ધ છે. પણ સૌથી મોટી અને હેરત પમાડે તેવી વાત તો હજી બીજી જ છે. પં. કલ્યાણ વિજયજીએ કલ્પના

કરવામાં જે સખત લપડાક ખાધી છે તે વાત તો હજી
અમે આગળ કહેવાના છીએ. કોઈ પણ વાચક ! તેને વાંચીને
ખુશ થયા વિના નહીં રહે ! તેમણે પોતે જ લખ્યું છે. ૫-૮.

‘ નમન અને સ્તવનમાંથી ધીરે ધીરે પંચોપચારી
તેમજ અષ્ટોપચારી પૂજાનો પ્રાદુર્ભાવ થયો અને
અસંખ્યકાળ પદ્ય’ત એ જાનને પ્રકારની પૂજાઓ પોતાના
સાદા અને સરલરૂપમાં ચાલતી રહી ’ આ વાત લખીને
અષ્ટપ્રકારી પૂજાને અસંખ્યાત કલથી માની છે.

પંચપ્રકારીમાં સુગંધિચૃણું પુષ્પમાળા, ધૂપ, અક્ષત
અને દીપ, પાંચ પ્રકારમાં ફલ નૈવેદ્ય અને જલ આ
ત્રણ પ્રકારો વધ્યા એટલે અષ્ટ પ્રકારી થઈ આમ જલ પૂજા
તો તેમને અસંખ્યાત કાલની અને નિત્ય થતી માનવી
પડી છે. અષ્ટ પ્રકારી પૂજાના આ સિવાયના આઠ પ્રકારો
તેઓ કલ્પી શકે તેમ હતું જ નહિ માટે આ જ
આઠ પ્રકાર તેમને માન્ય રાખવા પડ્યાં. પણ આ આઠ
પ્રકારને માન્ય રાખતાં તેમને થયું કે આ જલ પૂજાએ
જ અત્યારની રનાન પૂજા નહવણ પૂજા તો નહીં હોય ને ?
જો આ જલ પૂજા જ નહવણ પૂજા તરીકે સિદ્ધ થાય
તો આ આખી ચોપડીનો આધાર સડેલા વાંસ ઉપર
ઊભા કરેલા મકાનની માફક તૂટી જાય. પં. કલ્યાણ

વિજયજીનો આંધળો વિરોધ નિત્ય સ્નાન પૂજા તરફ જ છે પણ પોતાના માથે કેવી જખ્ખર આપત્તિ આવશે તેનો તેમને ખ્યાલ ન હતો જેથી તેમને એક ગજખની ભૂલ કરી છે.

તેમણે આ જખપૂજાને માટે લખ્યું છે. પૃ. ૭

ખાદ્ય પદાર્થોં દોશાનું થયું (નૈવેદ્ય પૂજા શરૂ થઈ)
એકત્તે આચમનાથં જલનું તો સ્મરણુ થાય જ !
માટે છેદ્યું સ્વચ્છ જલ ભરીને શીતલ જલ પાત્ર પણ
આગળ મુકવાનું ચાલુ કયું ?

અષ્ટ પ્રકારી પૂજામાંથી જલ પૂજા આચમન માટે છે આ તેમણે આખરે શોધી કાઢ્યું ! ધન્ય છે તેમની સંશોધન પ્રજ્ઞાને ! વળી પોતાના આ ખોટા સંશોધન સત્ય મનાવવા તેમણે પૃ. ૧૪ અને પૃ. ૧૫ પર અષ્ટપ્રકારી પૂજાનું પ્રતિપાદન કરતાં ચંદ્રપ્રભમકુત્તરજી — શાંતિમૂરિજી મ. તથા હેમચંદ્રાચાર્ય મ. ના પાઠો આપ્યા. આ પાઠનો સાર જણાવતાં તેમણે લખ્યું કે —

‘જલ પૂજાના નિરૂપણમાં જલ કેવું ભેઈએ ?
કેવા પ્રકારના પાત્રમાં ભરીને આંગળ મૂકવું એના

ફલ હિપર દૃષ્ટાંતાદિ વિસ્તારપૂર્વક વર્ણન (ચંદ્રપ્રભ-મહત્તરજના ચંદ્રકેવળી ચરિત્રમાં) છે પણ કોઈ પ્રાચીન ગ્રંથમાં પ્રક્ષાલન, જલાભિષેક કે ચંદનાદિ વિલેપન પૂજનનું સૂચન માત્ર મળતું નથી.' પૃ. ૧૫

તેમની આ બ્રાંતિને નિવારવા માટે અમે સૌથી પહેલાં તેમણે ખૂદે જ ખૂબ જ મહત્વપૂર્વક ટાંકેલા ચંદ્રપ્રભ-મહત્તરનાં જ તેમને અભિમત ગ્રંથથી તેમની વાત કેવી ખોટી છે તે બતાવીએ છીએ.

ચંદ્રપ્રભમહત્તર ગંધપૂજના પ્રારંભમાં સ્નાનપૂજા જોઈએ જ આમ સ્પષ્ટ જણાવે છે જુઓ :

‘પડુ પડુહ સંખ કાહલરવેણું કાઉણું મજજણું વિહિણું ગંધેહિં કુણું પૂયં હરિસિઅ હિયયા જિણિંદાણું (ગંધ પૂજા વિષયે જયસુરનૃપ કથા ગા. ૪૮) પછી તે જિનેંદ્રોને અભિષેક કરીને પડું ઢોલ, શંખ, કાહલ વિ વાંજિત્રના અવાજ સાથે હર્ષિત હૃદયવાળો વિધિ પૂર્વક ગંધવડે પૂજા કરે છે.

આમ આ ગ્રંથથી ગંધ પૂજા પહેલાં પણ સ્નાન પૂજા હોવી જોઈએ. એ જ સિદ્ધ થયું અમે સ્નાનનો

પણ પૂજા તરીકે ઉલ્લેખ થયો કોઈ પ્રશ્ન કરે કે ગંધ પૂજા પહેલાં જ સ્નાન કરવાનું હોય તો જલ પૂજાનો નંબર છેલ્લો કેમ આપે ! આનો સીધો જવાબ એ જ છે કે શાસ્ત્રમાં જે અષ્ટ પ્રકારી પૂજા દર્શાવાતી ગાથા આવે છે તે બધી અનુક્રમે છે જ તેમ ન સમજવું. પૂર્વાનુપૂર્વી પશ્ચાનુપૂર્વી જેમ માન્ય ક્રમો છે તેમ અનાનુપૂર્વી એ ક્રમ પણ નિરૂપણ માટે માન્ય રખાયો છે. જે આમ માનવામાં નહીં આવે તો તેમણે જ અવતરણ તરીકે મૂલ પૃ-૧૪ અને ૧૫ પરના ત્રણેય પાઠોમાં પણ બીજી પૂજાના ક્રમો બરોબર નથી આવતા.

અહીં અમે વાચકોને જ્ઞાન થાય માટે શાંતિ સૂ. મ. ચંદ્રપ્રભમહત્તર તથા હેમચંદ્રાચાર્ય મ. ની બતાવેલ ગાથાઓમાં પૂજાનો અનુક્રમ કેવો છે તે બતાવીએ છીએ.

	કુસુમ અક્ષત ગંધ ધૂપ દીપ ફલ જલ નૈવેદ્ય							
શાંતિ સૂ. મ.	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮
ચંદ્રપ્રભમહત્તર	૪	૩	૧	૨	૫	૭	૮	૬
હેમચંદ્ર મ.	૨	૩	૧	૪	૫	૭	૮	૬

આમ ત્રણેય મહાત્માઓની ગાથાઓને જોતાં પાંચમા દીપ સિવાય કોઈ પણ ક્રમો એક બીજાને મલતા નથી. માટે સ્નાન પહેલાં હોવા છતાં ચ ગંધપૂજા નિરૂપણ

કરતી આ ગાથાઓ ક્રમ ખનતી જ નથી. માટે સ્નાન પહેલાં હોવા છતાં ય ગંધપૂજનનું નિરૂપણ પહેલાં કેમ કર્યું જે પ્રશ્ન રહેતો જ નથી.

તે છતાં ય તેઓ પં કલ્યાણવિજયજી એમજ હઠ કરવા માંગતા હોય કે ના આઠમી જલપૂજા આચમન માટે જ છે તો અમે આજ ચંદ્રપ્રભમહોત્તરના અંધથી સાબિત કરી આપીશું કે જલપાત્ર ભગવાનની પાસે રાખવામાં આવે છે. તે ભગવાનના અભિષેક નહવણ માટે જ રાખવામાં આવે છે. કારણ કે ભગવાનની જલપૂજા કરનારી સોમસીરી મરીને જ્યારે સિરીદેવીના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે સિરીદેવીને આ પ્રમાણે દોહડ ઉત્પન્ન થાય છે.

તીંણ ગર્ભોમિ ઠિયા પરમો જળણીઈ દોહલો જાઓ ।

જાણામિ જઈ જિણિંદં હાવેમો નોર કલસેહિં ॥

કંચળ કલસ જલેણ; ભત્તીઈ જિણેમરં ન્હવેઝ્ઞં ।

સંપુન્ન ડોહલા સા સૂયા સૂ લક્ષણા ઘૂયા

(પૃ. ૩૭ ગા. ૨૭ - ૨૮)

આનાથી અંધકારને જલપૂજા તરીકે જલના કુંભ ભગવાનની આમે રાખવાના પણ તે નહવણ પૂજા માટે જ રાખવાના

ઘટ્ટ છે એવો અભિપ્રાય સ્પષ્ટ થાય છે અને તેથી જ વાર્તામાં આગળ કહે છે

इय चरियं धूयाए दट्ठूणं सह जणेण नरनाहो ।
पदियहं भत्तोए जिणजलपूआए उज्जमइ ।
कुंभसिरि वि य निच्चं; निम्मलजलभरियकणयकलसेहिं
जिणमज्जणं कुणंति तिन्नि वि संज्झाओ चिट्ठेइ ।

(ગા. ૬૦-૬૧)

અર્થ :— પુત્રીનું આવું ચરિત્ર સાંભળીને લો સહિત રાજા પ્રતિદિન જિનની જલપૂજામાં ઉદ્યમ કરે છે અને કુંભસિરિ પણ નિત્ય નિર્મલજલથી ભરેલા સૂવર્ણકલશે વડે જિનેશ્વર ભગવાનને ત્રણેય સંધ્યાએ અભિષેક (સ્નાન) કરી રહી છે.

આના કરતાં મોટું પ્રમાણ ક્યું જોઈએ ! છતાંય પડમ ચરિયં નામના પ્રાચીના ગ્રંથોનાં કેટલાંક ઉલ્લેખો અમે આપીએ છીએ. જેથી સ્નાનપૂજા નિત્યકર્તાવ્યમાં પણ ગણી જ છે તે નિર્વિવાદ સ્પષ્ટ થશે.

अह सो वि भाणुकण्णो; गेण्हइ नियमं मुणिं पणमिऊणं ।

अज्ज पभिइ अ मअे; जिणाभिसेओ करयेव्वो ॥

પૂયા ય બહુવિયપ્પા; થુઇ સ્સુલ્લમાઇ કાયવ્વા ।
અંસો અભિગ્ગહો મે; જાવજ્જાવં પરમ્મહિઓ ।

(પૃ. ૧૫૩ પ્ર. ૧૪ સ્લોક ૧૫૪-૧૫૫)

પછી તે મુનિને પ્રણામ કરીને નિયમ ગ્રહણ કરે છે.

આજથી માંડીને મારે જિનાલિષેક કરવો તથા બહુ પ્રકારની પૂજા સ્તુતિ (નવકારશી ?) આદિ કરવાં આ અભિગ્રહ મેં જીવનપર્યંત સુધી ગ્રહણ કર્યો છે.' આનાથી પણ જિનાલિષેક તથા વિવિધ પ્રકારની પૂજા શ્રાવકને અવશ્યકતંબ્ય છે તે સિદ્ધ થાય છે વળી તેમની એવી હઠ હોય કે જો જલપૂજાથી તેઓને જલપાત્ર અભિપ્રેત છે તેમ સમજાય છે તો જલપાત્ર અભિષેક માટે છે. તેવો એક પાઠ તો આપ્યો છે અને બીજો હાજર છે જુઓ —

દારેસુ પુણ્ણ કલસા ; ઠવિયા દહિ-ઘીર સપ્પિ સંપુણ્ણા ।
વરપપ્પમ - પિહિય - વયણા; જિણવર પૂયાભિસેયત્થે ॥

(પડમચરિયં પૃ. ૩૧૮)

જિનેશ્વરની પૂજાના અભિષેક માટે દહીં, દુધ અને ઘીથી ભરેલા તથા મુખનો ભાગ ઉત્તમ પુષ્પોથી ઢાંકેલો છે તેવા પૂર્ણ કળશો દ્વાર પર મૂક્યા. (પૃ-૩૬૮-૨૩)

દ્વારના વિષે દહીં દૂધ અને ઘીથી ભરેલા અને સુંદર ઉત્તમ કમલવડે બંધ કરેલા મુખવાળા પૂણું કલશો જિનવરના અભિષેક માટે મૂક્યાં

અહિં સ્પષ્ટ છે કે આગળ રખાતાં જલદુધાદિના કુંભો અભિષેક માટે જ હોય છે.

પણ અહીં જો પં. કલ્યાણવિજય શકા કરે કે ગાથામાં તો માત્ર દહીં, દૂધ અને ઘીના કુંભની જ છે. માટે આ પાઠથી જલકુંભો અભિષેક માટે છે તે વાત સિદ્ધ થતી નથી.

જો કે આ તેમની દલીલ ખોટી છે. છતાં પણ અહિં અંથકારને જલનાં કુંભો ઇષ્ટ છે જ, એ અમે તે જ અંથકારની વિવિધ પ્રકારની પૂજાનું ફલ પ્રતિપાદન કરતી ગાથાઓ દ્વારા જણાવીશું

(પૃ. ૨૬૦ ગા ૭૮ થી)

કાઠ્ઠણ જિણવરાણં અભિસેયં સુરહિગંધ સલિલેણં

एत्तो पाबइं अभिसेयं उपज्जइ जत्थ नरो । ७८ ॥

खीरेण जो अभिसेयं; कुणइ जिणिंदस्स भत्तिराएणं

सो खीर विमल धवले; रमइ विमाणे सुचिरकालं । ७९ ॥

દહિકમ્મુસુ જિણં; જો ણ્હવેહ દહિકોટ્ટિમે સુરવિમાણે
 ઉપ્પજ્જહ લચ્છિધરો દેવો દિવ્વેણ રૂવેણ ॥ ૮૦ ॥
 એત્તો ધિયામિસેયં જો કુણહ જિણેસરસ્સ પયયમણો
 સો હોહ સુરહિદેહો સુરપવરો વરવિમાણમ્મિ ॥ ૮૧ ॥
 અભિસેય પમાવેણં વહવે સુચ્ચન્તિ ઽણન્તવિરિયાહ
 લઘ્ધાહિસેય મિદ્ધિ સુરવર સોક્કલં અનુહન્તિ ॥ ૮૨ ॥

જે મનુષ્ય સુગંધી ગંધયુક્ત જલવડે જિનવરોને અભિષેક
 કરે છે (તે એવું પુણ્ય માંધે છે કે) તે જ્યાં જ્યાં ઉત્પન્ન થાય છે.
 ત્યાં ત્યાં અભિષેક (વિશેષ સન્માન) પામે છે. (૭૮)

લક્ષિત રાગની સાથે જે દૂધથી જિનેન્દ્રનો અભિષેક કરે છે
 તે દૂધના જેવા વિમલ અને ઉજ્જવલ વિમાનમાં લાંબા કાળ સુધી
 આનંદ કરે છે. (૭૯)

જે દહીંના ધડા વડે જિનેશ્વર ભગવાનને સ્નાન કરે છે તે
 દહિકોટ્ટિમ નામના દેવવિમાનમાં દિવ્યરૂપ વડે લક્ષ્મીધર દેવ
 તરીકે ઉત્પન્ન થાય છે. (૮૦)

મનમાં અદ્વાયુક્ત જે મનુષ્ય જિનેશ્વરને બીનો અભિષેક
 કરે છે તે શ્રેષ્ઠ વિમાનમાં સુગંધિ દેહવાળો દ્રેષ્ઠદેવ થાય છે (૮૧)

અભિષેકના પ્રભાવથી અનન્તવીર્યાદિ ધણા એવા સંભળાય
 છે જે અભિષેકની શ્રદ્ધિ પ્રાપ્ત કરીને દેવોના ઉત્તમ સુખનો
 અનુભવ કરે છે (૮૨)

આમ આ ગાથાની આગળની ગાથામાં કુસુમ, ધૂપ, દીપ વગેરેની પૂજાઓનું ફલ બતાવ્યું છે. અને ત્યારબાદ નૈવેદ્ય પૂજાનું પણ ફલ બતાવ્યું છે એટલે આ પૂજા એ જલપૂજા જ સિદ્ધ થાય છે અને જલપૂજામાં માત્ર જલકુંભ નહીં પણ અભિષેક થઈ શકે તેવાં સર્વ દ્રવ્યોનાં કુંભોનો સમાવેશ થઈ જાય છે.

માટે આ બધાં પાઠોથી તો અષ્ટપ્રકારી પૂજામાંની જલપૂજા તેજ અભિષેક પૂજા છે તે નિર્વિવાદ સિદ્ધ થઈ જાય છે. તેથી સ્નાનપૂજા અષ્ટપ્રકારી પૂજાની માફકજ નિત્ય કર્તવ્ય છે. તેમાં શંકા નથી.

‘પદ્મચરિય’ આ ગ્રંથમાં પૂજા વિષયક એટલા બધાં વિવિધતાભર્યાં અને ઉદ્દેશોધક પાઠો છે કે તેનો એક સુંદર ચિત્રનીય ગ્રંથ બની શકે તેમ છે.

એટલે આ ગ્રંથના બધાં જ અવતરણો ન આપતાં વીર નિર્વાણ સંવત ૫૩૦. વિક્રમ સંવત ૬૦ માં રચાયેલ આ ગ્રંથનું ગ્રંથા અભ્યાસીઓ અભ્યાસ કરે એટલી જ લલામણુ કરીશું.

આના જેટલા જ પ્રાચીન કાળમાં થયેલ પૂ. આ. દેવ પાદલિપ્ત સૂ. મ. સમર્થ જૈનાચાર્ય છે અને તેમની કૃતિઓ તેમજ ગ્રંથો મહાન પ્રામાણિક ગ્રંથો તરીકે લેખાય છે તેઓ ખૂબ પણ સ્વરચિત પ્રતિષ્ઠા પદ્ધતિ ગ્રંથમાં જિનપૂજા અને તેમાં ય જિનાભિષેક નિત્ય કર્તવ્ય છે. તેમ સ્પષ્ટ પ્રતિપાદન કરે છે.

આ પાઠ અમે આગળ આપ્યો જ છે. અહીં તો તેમણે પોતે જ પોતાની પુસ્તિકામાં પૃ - ૧૩ સવોપચારી પૂજાનું સ્વરૂપ બતાવતાં ટાંકેલ શ્લોકની વિચારણા કરવાની છે. એ શ્લોક ટાંક્યા બાદ તેઓ જણાવે છે કે પૂર્વાચાર્યોના સંયોગ પ્રમાણ આપવું વિશેષ ઉપયોગી જણાશે.

સવોવચારજુતા પદ્માણચ્ચળનદ્વગીયમાહિં ।

પવ્વાઇસુ કીરડ નિચ્ચં વા ઇડિઢમંતેહિં ।

ઘય દુઠ્ઠઘ દહિય ગંધોદયાઇઞ્ઞહાણ પભાવણા જળગં ।

સઃ ગાય વાઇયયાઇ સંયોગે કુળઇ પવ્વેસુ ॥

સર્વ ઉપચાર વડે-પ્રકાર વડે યુક્ત સ્નાન અર્થ નાટ્ય ગીત આદિ વડે પર્વાદિમાં કરાય છે અથવા શ્રીમં તો વડે હંમેશા કરાય છે.

ધી, દૂધ, દહીં અને ગંધોદકાદિવાળું સ્નાન પ્રભાવનાને ઉત્પન્ન કરનારું છે ગીત વાજિંત્ર આદિનો સંયોગ હોતે છતે પર્વામાં કરાય છે.

આમ તેઓ આ શ્લોકના કર્તા શાંતિ સૂ. મ. ને પ્રામાણિક માની રહ્યા હોય તેવો ભાસ ઊભો કરે છે પણ તેમની વિચિત્ર મનોદશા જોવા જેવી છે. તેમને જે તુકકો ઊઠે તેનાં કરતાં વધારે યા ઓછું નિરૂપણ કોઈપણ પૂર્વાચાર્ય કરતા હોય એટલે તરત

જ તે કહી દેવાના આ તેમની ભૂલ છે. “આ તેમને જમાનાના બળે લખવું પડ્યું છે” “આ તેમનો મોહ છે.” પણ આશ્ચર્યની વાત ત્યાં છે કે તેઓ તેમના પોતાના પર નાસ્તિક ઇતિહાસ લેખકોની કેટલી અસર પડી છે. તે જ સમજી નથી શકતાં.....

આ માથામાં સ્પષ્ટ વાત આવે છે કે ઋદ્ધિમંત શ્રાવક સ્નાનાદિ સહિત નિત્ય સર્વોપચારી પૂજા કરે છે. પં. કલ્યાણવિજયજી આ વાક્યની સમજ કેવી કેવી રીતે કરે છે ? પૃ-૩૩ પર લખે છે કે :

“નિત્ય સ્નાત્રો વધતાં જ ગયાં જેના પરિણામે શાંતિસૂરિને સર્વોપચારી પૂજાની વ્યાખ્યામાં લખવું પડ્યું કે સર્વોપચારી પૂજા પર્વાદિકમાં કરાય છે અથવા ઋદ્ધિમંતો દ્વારા નિત્ય પણ કરાય છે.

(પૃ-૩૩ - પં ૭ થી ૧૦)

આમ લખીને તેઓ પૂ. શાંતિ સૂ. મ. પર ‘કલાધીનતા’ અને ‘અશાસ્ત્રીયતા’ એવા આક્ષેપો કરે છે.

પણ વાંચકો સમજી ગયા છે નિત્યસ્નાન તો અષ્ટપ્રકાર પૂજાનો એક વિભાગ છે અને તે તો આગમોમાં ચાલી આવે છે. પૂર્વાચાર્યોના અને આગમોનાં તેના માટે અદળતક પાઠો છે પણ પોતાના મનજની કલ્પનાથી શાંતિ સૂ. મ. પર આક્ષેપ કરી જે યુગુકર્મી તો તેમણે પેદા કરી છે તેનાથી અમને અત્યંતકરુણા ઉત્પન્ન

થાય છે. વિદ્વાનચિંતકોને અમે આ સ્થળે એ વાત હજાર હજાર વાર સ્પષ્ટ કહીએ છીએ કે પં. કલ્યાણવિજયજીના લેખો અપ્રામાણિક છે. અમને લાગતું હતું કે આ મહાશય પૂર્વાપર ગ્રંથ જોઈને પ્રમાણો ટાંકતા હશે. પણ આ કાર્ય કરતાં જે અધ્યયન અમને થયું છે તેથી અત્યંત ખિન્નતા અમારામાં પેદા થઈ છે. વારંવાર મનમાં એમ થાય છે કે એક પણ પૂરો ગ્રંથ સંદર્ભ સહિત બાંચ્યા અને વિચાર્યા વિના આવી બેકાશ રીતે પૂર્વાચાર્યો પર આક્ષેપો કરવાનું તેમને કેમ મન થયું હશે.

ચંદ્રપ્રભ-મહુત્તરના તેમણે જ આપેલા પાઠની સાથે અમે તે જ ગ્રંથમાંથી આપેલો પાઠ સામે રાખી વિચારતા તેમની નીતિ રીતિ સ્પષ્ટ થઈ જાય છે.

હવે જે હરિભદ્ર સૂ. મ. ના ગ્રંથોના તેમણે અનેક અવતરણો આપ્યાં છે તે જ આચાર્ય ભગવંત સ્નાન અને વિલેપન પૂજનનું સ્પષ્ટ વિધાન કરે છે તેનો પાઠ જુઓ.

ચૌદસો ચુમ્માલીસ ગ્રંથોના રચયિતા પ્રામાણિક શિરોમણિ આ. શ્રી હરિભદ્ર સૂગીધરજી મહારાજ પોઠશક નામના ગ્રંથરત્નમાં જિનપૂજા નામના નવમા પોઠશકની શરૂઆતમાં જ....

સ્નાનવિલેપનસસુગન્ધિ-પુષ્પધૂપાદિભિઃ શુભૈ કાન્તમ્ ।
વિભવાનુસારતો યત્કાલે નિયત વિધાનેન । ૧ ॥

આ શ્લોક વડે સ્નાન અને વિલેપન સ્પષ્ટ જણાવી રહ્યા છે. આથી જ ખરેખર અત્યંત ખેદની વાત છે. કે પ. શ્રી કલ્યાણવિજયજી આવા પ્રામાણિક આચાર્યોની અવગણના કરી શકે છે. જ્યારે આવાં આચાર્ય લગવંતોને પણ જો એ પ્રામાણિક નહિ ગણે તો તેઓશ્રીનું લખાણ કોણ પ્રમાણ માની શકશે ?

શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ નિર્વિવાદ રીતે પ્રામાણિક તરીકે ગણાતા આવ્યા છે અને વીર જિનેશ્વર - દેવનું શાસન જ્યાં સુધી ચાલશે ત્યાંસુધી પ્રામાણિક આચાર્ય તરીકેનું જ એમનું સ્થાન રહેવાનું છે.

આ બધા પ્રામાણિક પુરૂષોના અંથોના આધારે અષ્ટોપચારી પૂજામાં સ્નાન પૂજા છે. એ વાત સાબિત થઈ ચૂકી છે એટલે ‘જે બધા ઉપચારોમાં જલોપચાર હતો પણ સ્નાન રૂપે નહિ પણ જ્ઞાનમન રૂપે’ આ પણ તેમનું નિપ્રામાણિક કથન છે.

છતાં ય પૂજા પંચાશક જેવા ગ્રંથની ટીકામાં કંઈક એવી વાત આવે છે કે જેનાથી તેઓ પોતાનું ધાર્મિક કરવા જોર કરે છે.

પૂ. આ હરિભદ્ર સૂ. મ. ચોથા પંચાશકમાં જણાવે છે

“ગંધવરધૂવ સર્વોસહીહિં, ઉદગાઙ્ગહિં ચિત્તેહિં ।

સુગંધિ વિલેખણ વર કુસુમ દામ વલિ દીવેહિં ચ । ૧૪ ॥

ગંધવરધૂપ :- પ્રધાન ધૂપો ગન્ધવરો ના ગન્ધપ્રધાનો ધૂપ — કૃષ્ણાગરુપ્રભૃતિ ગન્ધયુક્તિપ્રસિદ્ધઃ ।

સર્વૌષધયોઃ લોકરૂઢાઃ એતેષાં દ્વન્દ્વસ્તાભિઃ
જિનપૂજા ભવતિ કર્તવ્યેત્યનેન — દ્વારગાથોક્તેન યોગઃ
તથોદકાદિભિઃ — જલપ્રભૃતિભિઃ આદિ શબ્દાત્ —
ઈક્ષુરસઘૃતદુગ્ધાદિપરિગ્રહઃ ચિત્રૈઃ વિવિધૈઃ એભિઃ પુનઃ
પૂજા જિનચિમ્બસ્ય સ્નપનદ્વારેણ પુરતઃ સ્થાપનાદ્વારેણ
ના યથારૂઢિ સ્યાત્ ઉભયથાપિ પૂજાત્વેનાવિરુદ્ધત્વાત્ ।

અર્થ : પાણીની જેમ ધી, દૂધ આદિ વડે પણ ભગવાનની પૂજા કરવી આ પૂજા જિનખિંબને અભિષેક કરવા દ્વારા યા જિનખિંબની આગળ મૂકવા દ્વારા કરવી

અથવા જે પ્રમાણે સ્મૃતિ હોય તે પ્રમાણે કરવી. બન્ને પ્રકારથી થતી જલપૂજા જલપૂજા જ છે.

આમ અહિં ઉદક આદિને આગળ ધરાવવાની વાતને આગળ કરીને પં. કલ્યાણવિજયજી જેવા કોઈ સમજે કે અહીં તો આગળ રાખવા માત્રની જ વાત છે પણ તેમને આ ‘પઉમચરિય’નો આગળ આપેલો પાઠ વાંચી લેવો જોઈએ

‘દારેવુ પુણ્ણ કલસા ઠવિયા દહિં ચીર સપ્પિ સંપુણ્ણા
વરપડમપિહિય વયણા; જિણવરપૂયાઽભિસેયત્થે ॥

(પઉમચરિયં પૃ. ૩૬-૮ શ્લોક-૨૩)

જેમાં સ્પષ્ટ છે કે જલકુંભો જે લગવાનની આગળ રાખવામાં આવે છે તે પણ અલિપેક માટે જ છે. જેમ આજે પણ ઘણા મંદિરોમાં અલિપેક પૂજાદિ માટે સમય ન કાઢી શકતા ભક્તો પોતાને ત્યાંથી દૂધાદિના કળશો મોકલાવે છે. અને તેનો ઉપયોગ અલિપેકમાં જ થાય છે. એટલે તેઓ સાક્ષાત્ અલિપેક ન કરતા હોવા છતાંય તેમની પૂજાને અલિપેક પૂજા જ કહેવી પડશે.

વળી પં. શ્રી કલ્યાણવિજયજીએ આવા પાઠો આપવાની હિંમત ન જ કરવી જોઈએ. કારણ કે તેમના મતે તો

અષ્ટપ્રકારમાં આવતી જલપૂજા આચમન માટે છે. અને અહીં તો તેજ જલપૂજામાં દૂધ, દહીં અને ઘીના કુંલની વાત છે તો શું દૂધ અને ઘીથી આચમન થાય ખરું ? જરાક તો લેળું કસી જુએ !

માટે આ વાત નિર્વિવાદ છે કે દહીં દૂધ, ઘી આદિની માફક જલના કુંલો આગળ ધરવામાં આવે તો અલિપેક પૂજા માટે સમર્પવામાં આવે તે અલિપેક પૂજા જ છે.

વળી જ્યારે પં. કલ્યાણવિજયજી એવો હેતુ આપી રહ્યા છે કે ‘નૈવેદ્ય ખાદ્યપદાર્થ’ આવ્યો એટલે આચમન માટે જલ તો હોવું જ જોઈએ માટે આચમન માટે જલપૂજા આવી.’

તેમની જ વાત એ સિદ્ધ કરે છે તો પૂજા આઠ નહીં સાત જ થવી જોઈએ કારણ જલતો આચમન માટે ખાદ્ય પદાર્થની સાથે જોઈએ જ એવો નિયમ છે.

શું કોઈને ત્યાં કોઈ જમવા જાય તો તેને પાણી ન મલે ? માટે જો આચમન માટે જ જલ હોત તો તેનો સમાવેશ નૈવેદ્ય પૂજામાં જ થયો હોત ! અને શાસ્ત્રકારોએ નૈવેદ્યથી જ્યારે સર્વ લોભ્ય પદાર્થ ચઢાવવાની વાત કરી ત્યારે જલને પણ તેમાં અનિવાર્ય રીતે

ગણાયું જ છે. પં. કલ્યાણવિજયજી જલપૂજાને આચમન માટે કહી પૂજાની આધ્યાત્મિક હેતુતા દૂર કરી ભૌતિક અથવા અધિક ઉદારતાપૂર્વક વિચાર કરીએ તો સમજ રહિત સમર્પણ કોટિની આ ભાવના છે ભગવાનને જમાડે તો પાણી તો પાવું જ પડે ને ! આવો ભાવ પ્રચ્છન્ન રીતે તેમના લખાણમાંથી ટપકે છે.

જ્યારે નૈવેદ્ય અને ફલાદિ પૂજા કરતાં તેના પરથી મમત્વને ઉતારવાની વૃત્તિ છે.

જલવિના જીવન અસંભવ છે માટે જલવિના કોઈ પણ પ્રકારનું પકવાન બનવું પણ અસંભવ છે. તે જલને નૈવેદ્યના થાળમાં ધરીને પ્રભુની પાસે ભાવના ભાવવાની છે કે ‘હે આત્મા... મારે આ જલ વિના ન થાલે. ક્યારે મારી પરાધીનતા દૂર થાય ! ક્યારે હું સ્વતંત્ર થાઉં ? અણાહારી બનું’ “

આ રહ્યો તે પૂ રત્નશેખર સૂ. મ. નો શ્રાદ્ધ વિધિનો પાઠ.

‘અન્નાદિ સર્વવસ્તુનિષ્પત્તિહેતુત્વાદિના જલાભાવે
અનતિશાયી તિ તદ્દ્વેકનમપિ કાર્યમ્.’ પૃ. ૫૬

આમ આપણે અનેક શાસ્ત્ર પાઠો અને યુક્તિઓથી વિચાર કરી ગયા કે અભિષેકપૂજા રનાન એ અષ્ટપ્રકારી

જ પૂજાનો એક પ્રકાર છે અને તે પર્વકર્તાવ્ય નહીં પણ નિત્યકર્તાવ્ય છે. તે આચમન નથી પણ અભિષેક માટે જ છે.

વળી પર્વકર્તાવ્ય અને નિત્યકર્તાવ્ય એમ વારંવાર લખ્યા કરે છે પણ તેનો અર્થ સમજવો જોઈએ.

પર્વકૃત્ય પણ જો કોઈ નિત્ય આચરવા માંગે અને શાસ્ત્રનો ભાધ ન હોય તો આચરવામાં કોઈ વાંધો ઉઠાવાય નહિ જેમ પોષધ એ પર્વકૃત્ય પણ કોઈ હિમ્મેશાં કરવા ઇચ્છે તો કરી શકે છે. જે પર્વકૃત્ય છે તે હિમ્મેશાં ન થાય એમ કહી શકાય નહિ જેમ હિમ્મેશા સર્વોપચારી કરી શકવાની ઇચ્છાવાળાને પર્વકૃત્ય હોવાથી હિમ્મેશા ન થાય એમ કહી શકાય જ નહિ શાસ્ત્ર-કારોએ પૂજાનું પણ વિધાન કર્યું છે. તે પણ શક્તિ વાળાઓને માટે જ જેની શક્તિ પૂજા કરવાની નથી તેના માટે તો કહ્યું છે.

“ एमाङ् अङ्गपूजा कायन्वा नियमओ ससत्तीए
सामत्थाभावमि उ धरेज्ज तक्करण परिणामो ॥

ભાવાર્થ : — આ પ્રમાણે અંગપૂજા શક્તિ પ્રમાણે હંમેશા કરવી જોઈએ પણ જો સામર્થ્ય ન હોય તો અંગપૂજા કરવાના પરિણામને છોડવા નહિ.

એટલે અંગપૂજાનું નિયમરૂઠું વિધાન કરવા છતાં શક્તિ વગરનાઓને પરિણામ — ભાવના છોડવાની મનાઈ કરી.

આ બધા વિધાનોથી આપણે સમજી શકીએ છીએ કે — સર્વોપચારી પૂજાનું પર્વદિવસોમાં વિધાન તેને જ માટે છે કે જેની હંમેશા કરવાની શક્તિ ન હોય પણ જે હંમેશા સર્વોપચારી પૂજા કરે તેને લગતો નિષેધ તો છે, જ નહિ.

આથી જેણે શાસ્ત્ર માનવા હોય તેને તો પણ વિચાર કરવાનો હોય છે કોઈ અનુષ્ઠાન પર્વદિવસમાં અવશ્ય અનુષ્ઠેય હોય તે નિત્ય આચરતા વિધિભંગ ન જ થાય.

તાત્વિક અને ન્યાયથી જાંડી ચર્ચા અમે કરવા નથી. માંગતા; નહીં તો એમ સાબિત કરી દેત કે પર્વકૃત્યનો નિત્ય કર્તવ્ય તરીકે નિષેધ કરનારો 'બલવદ્ અનિષ્ટાનુબંધિત્વે સતિ દૃષ્ટસાધનત્વ રૂપ કર્તવ્ય ધર્મને સમજતો જ નથી.

કોઈ પણ પર્વકર્તાવ્ય એવું ન હોય કે જે નિત્ય ન જ કરી શકાય હાં; વિધિનો અનાદર કે વિધિભંગ જરૂર ત્યાગવો જોઈએ. અમે તો માનીએ છીએ કે યથાયોગ્ય રીતે ન્યાયશાસ્ત્રના અભ્યાસનો અભાવ અને ગુરુગમ વિનાના શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કરી પોતાના જ્ઞાન પર ઇતિહાસ અને સંશોધનની મહોર મારવાની વર્તમાન દુષ્પ્રવૃત્તિઓનું જ આ પરિણામ છે.

બાકી તો અમે આગળ જણાવ્યું છે દ્રવ્યપૂજા શ્રાવકનું ઉભયમાત્ર પ્રતિક્રમણ જેવું આવશ્યક કર્તાવ્ય છે જ નહીં કારણ કે શાસ્ત્રમાં હરિભદ્ર સૂ. મ “પુષ્પાદીનાં અભાવે તુ જાપશુદ્ધિ પરા મતા” (ફુલાદિ ન મળે તો જાપશુદ્ધિ શ્રેષ્ઠ મનાઈ છે) આમ લખેલ જ છે પણ તેથી પૂજા નિત્યકર્તાવ્ય નથી અને સર્વોપચારી પૂજા પર્વ કર્તાવ્ય છે આવો અર્થ ન નીકળી શકે.

આ લખાણથી કોઈએ એમ નથી સમજવાનું કે અમે સર્વોપચારીમાં જ સ્નાનપૂજા આવે તેવું સ્વીકારીએ છીએ પણ જેઓ સર્વોપચારી પૂજાને પર્વકર્તાવ્ય સમજે છે તેવા પં. કલ્યાણવિજયજી ને પણ “તુષ્યન્તુ દુર્જના :” ન્યાયને અનુસરીને અમે સ્પષ્ટ કરવા માંગીએ છીએ. સર્વોપચારી પૂજા પણ રોજ કરી શકાય છે અને રોજ સ્નાનપૂજા પણ કરી શકાય તેની સામે વાંધો ઉઠાવવો તે જિનપૂજાનો વિરોધ જ છે. શાસ્ત્ર-આગમ વિરુદ્ધતા છે. હવે આપણે તેઓ સર્વોપચારી પૂજા કોને સમજે છે તે વિચારવાનું

છે. પોતાની પુસ્તિકાના પૃ. ૧૬ પર તેઓ —

“સર્વોપચારી પૂજના સર્વ લેહો - ૧૭” આમ મથાળું ખાંધી આગળ લખે છે કે —

“સર્વોપચારી પૂજના એકંદરે ૧૭ લેહો સુવિદિત કાલમાં જ નિયત થઈ ચૂક્યા હતાં જેનું નિરૂપણ જીવાભિગમાદિ ઉપાંગોમાં કરાયેલું છે. અને તે ઉપરથી પૂર્વાચાર્યોએ પણ પોતાનાં ગ્રંથોમાં ગાથાઓમાં વર્ણન આપેલ છે. (પૃ-૧૬ પં. ૧૭ થી ૨૧)

આ લખાણ તેમનાં જ પૂર્વના લખાણ સાથે કેટલું બધું વિરુદ્ધ થતું જાય છે તે તેમને ખ્યાલ રહ્યું નથી લાગતું. પહેલાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે સ્નાનમહોત્સવ જ સર્વોપચારી પૂજામાં બદલાઈ ગયો. હવે કહી રહ્યા છે સત્તર પ્રકારી પૂજા તો સુવિદિત કાલમાં નક્કી કરાઈ છે. જો આ તેમણે જ માન્ય રાખ્યું તો સ્નાન મહોત્સવમાંથી સર્વ પ્રકારી પૂજા થઈ તેની વાત આપમેળે જ ઊડી જાય છે. “સ્વશસ્ત્રેણ સ્વયં હતઃ” જેવી દશામાં પડેલા પં. પ્રવર શું વિચારે છે તે ખબર જ નથી પડતી.

બીજી વાત અહિં એ વિચારવાની છે કે તેમણે ૧૭ લેહી પૂજાને દર્શાવતી જે ગાથાઓ મૂકી છે. તે સંબોધ પ્રકરણ ગ્રંથમાંની છે તેમના કરતાં ય પ્રાચીન કોઈ ગ્રંથમાં આ ગાથાઓ જોઈ હોય તેવું તે લખતાં નથી. પણ આશ્ચર્ય તો એ છે કે તે સંબોધ પ્રકરણ ગ્રંથના કર્તા પર આક્ષેપ કરીને તે ગ્રંથને કૂટ ગ્રંથ કહે છે

ત્રીજી વાત એ છે કે તેઓ (૧૭ ભેદીને જ સર્વોપચારી પૂજા કહેવા તરફ ઢળે છે તેથી એકવીશ પ્રકારીમાં અન્ય વિવિધ રીતે થતી પૂજાઓ પાછળની છે તેમ માનવાની તેમણે પ્રેરવી કરવા માંડી છે. પણ તેમનો આ પ્રયાસ ફૂટ પ્રયાસજ છે.

વળી એમણે જે સત્તર ભેદો લીધા છે તેમાં નૈવેદ્યપૂજા ક્ષણપૂજા તથા તેમના મત પ્રમાણેની જલપૂજા (સ્નાન અભિષેકથી જુદી) તો આવી જ નહિ તો તેમને પોતે તે સત્તરભેદી પૂજાને સર્વોપચારી કેવી રીતે માની ? જલોપચારી તો બાકી જ રહી ને ?

આમ તેમનો પ્રયાસ નિષ્ફળ નીવડે છે. ‘સર્વોપચારી’ કહ્યા બાદ તેને ૧૭ ભેદમાં ગણવી તે અન્યાય છે. સર્વોપચારીનો સીધો અર્થ એ છે કે પૂજામાં યોગ્ય હોય તેવા તમામ દ્રવ્યોથી તમામ ઉપચારથી પ્રભુની ભક્તિ કરવી તેમ છતાં પણ એક ખોટો અસદ્ આગ્રહ કેળવવાનો પ્રયાસ કરી તેઓ સર્વોપચારી પૂજના ભેદ નામનું આ ઉપપ્રકરણ પૂરું કરીને બીજાં જે ત્રણ ઉપપ્રકરણો લખીને

‘પૂજના વિકાસકાલમાં ઉત્પન્ન થયેલ પૂજના અન્ય ભેદો અને તેના અધિકારીઓ’ (પૃ-૧૮ જુની) આ પ્રકરણનું આલેખન કરે છે. ધન્ય છે; આ ઇતિહાસકારોને ! તમે આવા ઇતિહાસકારોને તો નહીં સમજી શકો ! આવા ઇતિહાસકારો એક વ્યક્તિના ત્રણ નામ હશે તો ત્રણ જ વ્યક્તિ ગણવાના. ઉપરોક્ત

પ્રકરણમાં તેમણે હરિભદ્ર સૂ.મ. ખતાવેલ ‘સમંતભદ્રા’ ‘સર્વમંગલા’ ‘સર્વસિદ્ધિદલા’ આવા ભેદને પત્રીથી ઉત્પન્ન થયેલા ભેદો ગણ્યા છે. ધન્ય છે તેમને, કાયિક, વાચિક અને માનસિક પ્રધાનતા વાળી પૂજના જ આ ખીજ નામો છે તો પૂજાઓ નવી કેવી રીતે થઈ તે સમજ પડતી નથી, પણ શબ્દપંડિત ઇતિહાસકારો કોઈને જ મા સમજતા હોય છે. નામ પાડનારીને જ જન્મ આપનારી માને છે. કોઈ ગ્રંથકારે પૂર્વથી પ્રચલિત પદાર્થને પોતાના જમાનામાં ચાલતું નામ આપ્યું યા પ્રકારાન્તરે ચર્ચા કરી ભેદ કયા એટલે આ ઇતિહાસકારો તે ગ્રંથકારને તે પદાર્થના યા પછીના કર્તા સમજે છે ! શું આ ગ્રંથકારની પહેલાં ચાલતી પાંચપ્રકારી ઋષ્ટપ્રકારી અને સ્તુતિ સ્તવન પૂજાઓમાં કાયિક, વાચિક અને માનસિક મહત્ત્વવાળી પૂજાઓ ચાલતી ન હતી ? શું આ કાળના પહેલાં એ પૂજાઓ નામાંતરથી ચાલતી ન હતી ?

હીક ! તેમનો કલ્પના પતંગ ઇતિહાસના ગગનમાં ભલે ચગે । આ બાદના ઉપપ્રકરણમાં ‘પૂજામાં હિંસાની શંકા’ માં હરિભદ્ર સૂ. મ. ની ગાથાઓ આપે છે તેમાં પણ પૂજાથી થતા દ્રવ્યથી કાયવધના પ્રશ્નના ખુલાસા માટે પ્રસિદ્ધ કૂવાનું દૃષ્ટાંત આપવામાં આવ્યું છે, અમારો પ્રશ્ન એ છે કે શું આ દૃષ્ટાંત હરિભદ્ર સૂ. મ. પોતાની મતિથી આપ્યું છે ? તેમ તેઓ સમજે છે ? બિલકુલ નહિ. કોઈપણ સંવિગ્ન જીતાર્થ ગુરુ ભગવંતો પોતાની મતિથી કલ્પેલી આ શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ એવી તર્કયુક્ત વાતો

પણ કરતાં નથી કેટલાય ઇતિહાસકારોએ કૂવાનું દૃષ્ટાંત હરિભદ્ર સૂ. મ. ના નામે ચઢાવી દીધું છે. આમ કરવામાં તેમનો મલિન હેતુ એજ છે કે આ દૃષ્ટાંત પાછળનું સિદ્ધ થાય અને જિનપૂજા પણ આડકતરી રીતે પાછળની જ સિદ્ધ થાય. પણ તેમની આ મુરાદ ખોટી છે આ કૂવાનું દૃષ્ટાંત આવશ્યક નિયુક્તિમાં ભદ્રબાહુસ્વામીજી મ. એ આપેલ છે.

શું આ આવશ્યક નિયુક્તિની ગાથાની તેમને ખબર ન હતી ? જેથી તેમને પૂજાની શંકાનો ઉલ્લેખ હરિભદ્ર સૂ. મ. ના નામથી કરવો પડે છે. પોતાને અનુકૂલ આવે તેવી વાતો અર્વાચીન ગ્રંથકારોની પણ માની લેવી અને વિરુદ્ધ પડે તેવી વાતો પ્રાચીન ગ્રંથકારોએ લખી હોય છતાં ય છુપાવી દેવી શું આજ કલ્યાણવિજયજીની કહેવાતી ઐતિહાસિક સિદ્ધિનો પાયો છે... ?

અમે તો એમ જ માનીએ છીએ કે આ કૂવાનું દૃષ્ટાંત ભલે ભદ્રબાહુસ્વામી મ. આપ્યું હોય પણ તે તેમને પરંપરાથી પ્રાપ્ત થયેલાં પૂર્વેના વિશાળ જ્ઞાનમાંથી જ પ્રાપ્ત થયેલ છે. સ્વયં કલ્પિત નથી જ !

તેથી આ દૃષ્ટાંત અમુક જ કાલમાં અસ્તિત્વમાં આવ્યું આ બધી ભ્રમણાઓ અને પ્રલાપો અર્થશૂન્ય .

આ પ્રકરણમાં તેમણે વિવેચનતો હરિભદ્ર સૂ. મ. બતાવેલ જિનપૂજાથી શું લાભ થાય છે તેનું જ ક્યું છે પણ તેમની

(પં. કલ્યાણવિજયજીની) ઉપસંહારાત્મક આ પંક્તિઓ વાંચો
“ દિવસભર સાલડાં ગવાના કારખાનામાં કામ કરનાર મજૂર
છૂટો થઈને જ્યારે ઘડીભર ખાગમાં ફરે છે તે વખતે તેની માનસિક
પ્રસન્નતા કેવી હોય છે એ તો તેનો ભુક્તભોગી જ જાણી શકે છે ”

૫ - ૨૩ પં. ૬

જિનપૂજા જેવા મહાન કાર્યમાંથી થતાં લાભના માટે તેમણે
આવો કટાક્ષાત્મક ઉપનય કર્યો છે શું માનવ પોતાના શરીરનો
થાક ઉતારી હવાફેર કરવા મંદિરમાં આવે છે ?

જિનપૂજા સવારના પ્રથમ પ્રહરમાં પણ કરવાની હોય છે.
તે વખતે શેનો થાક ઉતારે છે ? જો પં. કલ્યાણવિજયજીને “ અસદ્
આરભ નિવૃત્તિ ફલા ” જેટલો વખત આત્મા જિનપૂજામાં
પ્રવર્તે છે તેટલો વખત સંસાર વધારનાર કાયવધમાં પ્રવર્તતો
નથી અને જિનપૂજામાં થતો અનિવાર્ય કાયવધ સંસાર તોડનાર
હોઈ પૂજા દરમ્યાન સંસારાનુબંધી કાયવધથી દૂર જવાનું લાભ્ય
પ્રાપ્ત થાય છે, આવી હુરિલદ્ર સૂ મ. ની વાત યોગ્ય લાગી હોત
તો આવો કટાક્ષાત્મક ઉપનય કદી ન કરત !!

હવે પં. કલ્યાણવિજય મ. પૂજાઓનું પૌર્વાપય પ્રકરણથી
કંઈક કમાલ કરે છે.

તેમના આ પ્રકરણનું એકંદરે લખાણ જોતાં તો અમને
ખેહુદ ખેદ થાય છે ! કોઈને પૂજા કરવાનો લાભ થાય તેને લાવપૂજા

કહેવી અને ત્યારબાદ તે દ્રવ્યો દ્વારા સાક્ષાત્ પૂજા કરે ત્યારે તેને દ્રવ્ય પૂજા કહેવી આ તો શાસન અને શાસ્ત્રના બોધ વિહી આત્મનું જ અપૂર્વ કૌશલ છે

તેમણે શાસ્ત્રમાં આવેલ નિશ્લેષા અને નયોનો સંપૂર્ણ ચિંતનપૂર્વક વિચાર નથી કર્યો તેનું જ આ પરિણામ છે. સુંદર દ્રવ્યો દ્વારા ભગવનની પૂજા કરવાની ઇચ્છા થવી તેનું નામ ભાવપૂજા નથી પણ પૂજા કરવાનો ભાવ છે. પૂજા કરવાને ભાવ અને ભાવપૂજા આ બન્નેમાં આસમાન જમીન જેટલું અંતર છે “હું દીક્ષા ગ્રહણ કરું” આવો વિચાર દીક્ષાનો ભાવ છે પણ ભાવદીક્ષા તો આત્માના અહિંસક અને અપ્રમત્ત પરિણામો છે જો પં કલ્યાણવિજયજીના મનને અનુસરીએ તો ભાવપૂજા બાદ દ્રવ્યપૂજા થાય છે તેમ ભાવદીક્ષાની પ્રાપ્તિ બાદજ દ્રવ્ય દીક્ષાની પ્રાપ્તિ થાય !

કોઈ પણ પ્રવૃત્તિ પહેલાં પ્રાયઃ તદ્વ્યોગ્ય વિચારો હોય જ છે તેને ભાવનિશ્લેષ ન કહેવાય ભાવ તો પ્રવૃત્તિ દ્વારા જે મોક્ષાનુકૂલ પ્રતિવિશેષ્ટ પરિણામ થાય તેને જ ભાવનિશ્લેષ કહેવાય અને તે દ્રવ્ય વિના હોય જ નહિ

પણ આ વાતનો વધુ વિસ્તાર કરતાં લેખક મહોદયની બુદ્ધિ પર આશ્ચર્ય પામતાં આપણે આગળ વધીએ આની આગળના ઉપપ્રકરણમાં તો બીજા કોઈ મહાન સંશોધન આદરતા હોય તેવી રીતે તેમણે આકર્ષક મથાળું રાખ્યું છે.

‘મૂર્તિપૂજા કરવી જોઈએ કે નહિ?’ આ આખું પ્રકરણ વાંચકો ત્યાંથી જ વાંચી લે.

તમને તરત સમજાઈ જશે કે જે મૂર્તિપૂજા તે કર્તવ્ય મોક્ષસાધનના અંગ અને જિનોક્ત આચાર તરીકે બતાવવાની હોય તેના સ્થાને તેમણે માત્ર ભીનું જ સકેલી દીધું હોય તેવું લાગે છે મૂર્તિપૂજા કર્તવ્ય છે તેવું લખતાં તેમની કલમ ખચકાટ અનુભવે છે ખસ! મૂર્તિપૂજાની સિદ્ધિમાં તેઓ “શું” એ બધી અશ્વ નિર્ણવ મૂર્તિઓની પૂજા નથી?” આમ પ્રશ્ન જ ઊભો રાખી તેનો જવાબ વાંચકો ઉપર છોડી દે છે.

(૫-૨૬૨૫)

વળી આ જ પ્રકરણમાં તેઓ વિષયથી બહાર જઈને લખે છે કે :- “મૂર્તિપૂજાને અંગે ખાસ વિરોધ નથી પણ માત્ર તેની વિધિને અંગે છે અને વિરોધનું કારણ મનુષ્યની સહિષ્ણુતા છે”

તેમની આ લીટીઓનો ભાવ અમે આગળના પ્રકરણમાં લખ્યો જ છે! અહિં તો આટલો વિચાર કરવાનો છે “મૂર્તિપૂજાને અંગે ખાસ વિરોધ નથી” એનો અર્થ શું? તેનો સ્પષ્ટ અર્થ એ છે કે મૂર્તિપૂજા નો ખાસ નહિ તો અખાસ (એટલે) સામાન્યથી પણ વિરોધ જ છે એટલે તેમને માનવું

જ જોઈએ કે મૂર્તિપૂજના વિરોધનું કારણ તેની વિધિ નથી પણ શાસ્ત્રનથી બહાર જો વિચાર માત્ર જ છે વળી “ મૂર્તિ પૂજા કરવી જોઈએ કે નહીં ” આ પ્રકરણમાં મૂર્તિપૂજના અંગે થતા વિરોધનો ઉલ્લેખ કરવો તે દેટલું સંગત છે તે તેઓ જ વિચારે !

તેમનું આગળનું ઉપપ્રકરણ તો એનાથી પણ વધુ આશ્ચર્ય નિપજાવે તેવું છે. આ પ્રકરણમાં તેઓ વળી પાછી કલ્પનાઓ દોરાવે છે. પહેલાનાં દાળમાં શુક્રમાં મંદિર હતાં. મંદિરની જરૂર ન હતી, પ્રતિષ્ઠા કે રોજ પૂજની જરૂર ન હતી, કોઈને મન થાય ત્યારે પૂજા કરી લે તેમ ચાલતું અર્થાત્ પૂજા એ વિધિ કે કર્તવ્ય જેવું ન હતું અને તેઓ જણાવે છે કે :— ‘ તે સમયની પૂજા પદ્ધતિ ઘણી સોદી અને નિરાલંબર હતી ” (૫-૨૫ પં ૯) અને આના જ કારણે પૂર્વમાં મૂર્તિ પૂજનો વિરોધ ન થયો. તેવું નિદાન કરે છે. પણ સાચી વાત એ છે કે :—

મુનિપ્રવર પં. કલ્યાણવિજય હવે તેમનું ત્રીજું પ્રકરણ આરંભે છે ત્રીજા પ્રકરણનું નામ જ તેમના હૈયાની કોઈ ભલિન મુરાદ સ્પષ્ટ કરે છે. પ્રકરણનું નામ મથાળું છે “ જિનપૂજા પદ્ધતિમાં વિકૃતિનાં બીજારોપણ ”.

કોઈની મતિમાં વિકૃતિનું બીજરોપણ થયું હોય તો ભલે પણ જિનપૂજ પદ્ધતિમાં વિકૃતિનું કશું બીજરોપણ નથી થયું પણ તેને ભાવથી શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી પાલનનાર અને યથાયોગ્ય ઉપદેશ દેનાર માટે તે જિનપૂજ સમ્યક્ત્વના બીજનું આરોપણ કરનાર અવશ્ય છે.

આ પ્રકરણમાં તેમણે કરેલી વાનો અર્થની દૃષ્ટિએ તો પિષ્ટ પેષણ જ છે. તેમનો કહેવાનો એકજ મતલબ છે કે સર્વોપચારી પૂજ આગળ વધી તેમાં ચૈત્યવાસી આચાર્યોએ ખૂબજ ફાળો આપ્યો. તેથી સર્વોપચારી પૂજાઓ ખૂબ થવા માંડી અને આખરે ૧૨ મા સૈકાથી નિત્ય સ્નાન પૂજા રોજ થવા માંડી અને ૧૭ મી સદીમાં તો સ્નાન પૂજાને દરેક પૂજાઓમાં પ્રથમ નંબર મંત્રી ગયો. બસ ભગવાનની રોજ થતી સ્નાન પૂજા પાછળથી થઈ તેમ તેઓ માને છે અને તેને જ મહાન વિકૃતિ માને છે. આ વિકૃતિનાં બીજા સર્વોપચારી પૂજામાંથી ચૈત્યવાસીઓ દ્વારા નંખાયા આ જ તેમનું કથન છે

વાંચકો ! આગળ અપાયેલા આગમ પાઠો તથા ‘પઉમ-ચરિયં’ ‘નિર્વાણ કલિકા’ ચૈત્યવંદન ભાસ્ય’ આદિના પાઠોથી બાણી શક્યા છે કે સ્નાન પૂજા એ પણ અનાદિ કાળથી આજ દિન સુધીના માન્ય અને પ્રમાણિક ઇતિહાસ પ્રમાણે

નિત્ય ગણાતી જ આવી છે. અમે અહિં માત્ર પાઠોનું વાચકોને સ્મરણ કરાવીને તેમણે પોતાની રજૂઆત કરવા માટે કેટલો બાલીશ ધબકો કર્યો છે તેનો જ પ્રત્યુત્તર આપીશું.

સૌથી પહેલાં ધબકો એ છે કે તેઓ પાદલિપ્ત સૂ. મ. ને ચૈત્યવાસની પ્રધાનતાવાળા સમયમાં થયેલા ગણે છે અને ચૈત્યવાસની પ્રધાનતાવાળા કાલ વિક્રમનાં છઠ્ઠા સૈકાથી દસમા સૈકા સુધીનો તેઓ માને છે. પાદલિપ્ત સૂ. મ. ને જ નહિ પણ વિક્રમ નૃપ પ્રતિબોધક સિદ્ધસેન દિવાકર સૂ. મ. ને પણ તેજ કાળમાં થયાં હોવાનું લખે છે. આવા ઇતિહાસકારને શું કહીએ ? પાદલિપ્ત સૂ. મ. વિક્રમની પ્રથમ શતાબ્દિમાં થઈ ગયા છે. આ વિવાદ વિનાના સ્ત્રત્યને પણ તેમને પોતાના ચાકડા પર ચઢાવવાની આવશ્યકતા કેમ પડી હશે ? તે સમજાતું નથી ? શું તેમની એક જ મનીષા છે કે જિન પૂજા માટે લખનારા કોઈ પણ મહાપુરૂષો પાછળના કાળના બતાવી દેવા.

આ જ મુરાદે તેઓ લખે છે “બારમી સદીમાં ચૈત્યવાસીઓની સાથે ઘણાક સુવિહિતો પણ નિત્ય સ્નાનનો ઉપદેશ દેવા લાગ્યા અને ધીરે ધીરે નિત્ય સ્નાનની પ્રવૃત્તિઓ વધવા માંડી.”

(પૃ. ૩૫, પં. ૧)

નિત્ય સ્નાનનાં આમ આંદોલન :

એમનું આ વિધાન ખોટું છે તે સિદ્ધ કરવા અનેક પાઠો અપાઈ ગયાં છે. પણ તેમણે આદરેલા બીજા ધબકાનો પણ આપણે વિચાર કરવાનો છે. ‘તેઓ નિત્ય સ્નાનનાં આમ આંદોલનો’ એવું એક ઉપપ્રકરણ રચે છે આમાં તેઓ પૂ. આ. હેમચંદ્રાચાર્ય મ. પર આક્ષેપ કરે છે. તેઓ યોગશાસ્ત્રની તેમની કારિકાઓ ઠાંકે છે. તેમની કારિકા આ પ્રમાણે છે.

પ્રવિશ્ય વિધિના તત્ર, ત્રિઃ પ્રદક્ષિણયૈઃજ્જનમ્ ।

પુષ્પાદિભિસ્તમખ્યચ્યં. સ્તવનૈરુત્તમૈઃ સ્તુયાત્ ॥

ત્યાં સંવ્રમંદિરમાં વિદિથી પ્રવેશ કરી જિનને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દેવી પુષ્પ દિ વડે તેમની પૂજા કરીને ઉત્તમ સ્તોત્રોવડે સ્તવના કરવી

હવે આ શ્લોક અંગે તેઓ જણાવે છે કે ‘આચાર્ય શ્રી હેમચંદ્ર યોગશાસ્ત્રની મૂલ કારિકાઓ તો પ્રાચીન પ્રણાલિકાને અનુસરીને જ નીચે પ્રમાણે બનાવી પણ રીક્ષમાં તેમણે તાત્કાલિક આંદોલન વિષયક પોતાનું વલણ સૂચવી જ દીધું તેમણે લખ્યું કે ‘નિત્યં વિશેષતઃશ્ચ પર્વણિ સ્નાત્રપૂર્વકં પૂજા કરણમિતિ’.

અર્થાત્ ‘હ’મેશા સ્નાત્રપૂર્વક પૂજા કરવી અને વિશેષતાથી સ્નાત્રપૂર્વક પર્વના વિષે પૂજા કરવી’ આમ લખીને તેમણે સિદ્ધ કરવું છે કે હેમચંદ્રાચાર્ય મ. રોજ સ્નાન પૂજા કરવાની વાત મૂળમાં ન લખી શકયા. પણ ટીકામાં લખવી પડી પણ છતાં ય પં. કલ્યાણવિજયજીને સ્વકલ્પિત ધખડકાઓ કરવાની આ અનોખી ટેવ પડી છે. હજી આગળનો તેમનો ધખડકો જોશો તો તેમની શોધખોળની બુદ્ધિ પર આફરીન થઈ જવાના.

આમ તો તેમનું પ્રકરણ પૂર્ણ થઈ જાય છે. આગળ અમે જે બે જવાબ આપીએ છીએ તે ન આપીએ તો પણ ચાલે તેમ છે. છતાં અમે વાચકોની સામે એ દૃષ્ટિબિંદુ પણ અત્યંત સઘન બનાવવા ઇચ્છીએ છીએ કે પં. કલ્યાણવિજય મ. આ વિષયમાં ધણે અન્યાય કર્યો છે.

તેઓ પૃ-૩૩ પર લખે છે કે ‘આ નિત્ય સ્નાત્રનો પ્રચાર વધતો જોઈ કોઈ કોઈ આચાર્યોએ એનો વિરોધ પણ કર્યો, છતાં તેમના વિરોધને નીચેની ચુકિતઓથી દબાવી દીધો. તેમના પ્રચારકોની ચુકિત એ હતી કે

‘જહ મિમ્મય પહિમાણં, પૂઆ પુપ્પાદિહિં ચલુ ઉચિયા ।

કળગાઈ નિમ્મિયાણં ઉચિયતમા મજ્જણાઈ વિ ॥

અર્થાત્ જેમ મૃન્મય પ્રતિમાની પૂજા પુષ્પાદિવડે કરવી ઉચિત છે તેમ સુવર્ણાદિ નિર્મિત પ્રતિમાઓની સ્નાનાદિ પૂજા ઉચિતતમ છે.’

કોઈ પણ વાંચકને આટલો જ પાઠ વાંચતા તો તેમની ચુકિત તદ્દન યોગ્ય લાગે અને એટલે જ તો આ મહાશયે આવો પેંતરો રચ્યો છે. સાચી વાત જાણર પડે એટલા માટે અને આ ગાથાની આગળ પાછળ શું છે, કયા સંદર્ભમાં આ ગાથા લખાય છે અને કયા સંદર્ભમાં આ ઇતિહાસકારે ત્યાંથી એ ગાથાનું અપહરણ કર્યું છે તે વાંચક સ્વયં સંબોધ પ્રકરણની તે મૂલ ગાથા મો ૬૦ થી ૬૬ વાંચી લેવાથી સમજી શકશે.

આ ૬ ગાથાથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે મુખ્ય વાત મૂળ નાયકની પૂજા અને અન્ય જિનજિંઓની પૂજા વિષે છે અને તેનાજ એક હેતુ તરીકે સૂચવાયું છે કે માટીથી બનેલા જિન જિંબની સ્નાન પૂજા નથી કરતા પણ કંચનાદિ ધાતુ નિર્મિત જિનજિંબની સ્નાન પૂજા કરીએ છીએ તેથી માટીના જિનજિંબની પૂજા ઓછી થઈ અને કંચનાદિ જિનજિંબની પૂજા વધારે થઈ. તેમ માનવાની જરૂર નથી અને તેમાં આશાના જોડું પણ કશું જ નથી કારણ માટીના જિનજિંબને પ્રજ્ઞાત કરવામાં આવે તો તેનો નાશ થઈ જાય. માટે આ હેતુવાદ તો સ્પષ્ટ રીતે નિત્ય સ્નાન પૂજાને સિદ્ધ કરે છે આમાં તો મૂળનાયક જિનજિંબની વધારે પૂજા કેમ અને અન્ય જિંબોની પૂજા ઓછી કેમ? આ વાત સમજાવવા માટે ચુકિત આપેલ છે નહિ કે નિત્ય સ્નાન પૂજાની સિદ્ધિ માટે તે તો નિઃશંકપણે સિદ્ધજ છે તેમાં કોઈ પ્રશ્ન જ નથી

ખરેખર ! ખેદ થાય છે કે આવી રીતની પાઠોની ખોટી રીતે રજુઆત કરીને શા માટે પં. કલ્યાણવિજયજી વલખાં મારે છે ? કોણ જાણે તેઓ કેવા કેવા પાઠો ક્યાંથી ક્યાંથી ઉપાડી લાવે છે ? તે જ ખખર પડતી નથી. તેઓ આગળ લખે છે કે ‘આ નિત્ય સ્નાનના પ્રચાર કાળને અતે સંદર્ભિત થયેલ સંબોધ પ્રકરણમાં તો તેના સંદર્ભકાર આચાર્યે ‘પંચોપચારી પૂજા’ ના ઉપચારોમાં પણ વિકૃતિ કરી દીધી છે.

વરકુસુમાશ્લિ - અક્ષય - ચંદણદ્રવ - ધૂવ - પવરદીવેહિં ।

પંચોવચાર પૂજા, કાયવ્વા વીયરામાણં ।

અર્થાત્ : સુગંધી પુષ્પાવલી ૧ અક્ષત ૨ ચંદનદ્રવ (ગોલ) ૩ ધૂપ ૪ દીપક ૫ આ પાંચ દ્રવ્યોથી વીતરાગની પંચોપચારી પૂજા કરવી.

પ્રચારનો કેવો પ્રભાવ ! શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી, ચંદ્રપ્રભમહત્તરજી, શાંતિસૂરિજી જેવા પ્રમાણિક સુવિદિત આચાર્યોએ પંચોપચારીમાં તેમજ અષ્ટોપચારી પૂજામાં ગંધ-પૂજાને મુખ્ય ગણી છે શ્રી નેમિચંદ્રસૂરિજીએ અનંતનાથચરિત્રાન્તર્ગત પૂજાપટકમાં ‘વસ’ પૂજા તરીકે જે ગંધપૂજાનું વર્ણન કર્યું છે. તે જ અંથને ઊઘાડીને આ ફૂટઅંથ સંબોધ પ્રકરણના સંગ્રાહકે મૂળમાં જે ગંધ પૂજા હતી તેના સ્થાને ચંદનદ્રવ પૂજા લખી દીધી.’ પૃ-૩૪.

જે સંબોધપ્રકરણકારની ‘જહ મિમ્મયપડિમાણું’ ની ગાથાથી તેઓએ પોતાનું ઈષ્ટ સાધન કરવા માથું ડાચક્યું હતું તેજ સંબોધ પ્રકરણ ગ્રંથને ‘ફૂટ ગ્રંથ’ કહેતાં પં. કલ્યાણ વિજયજી શરમાતા નથી પણ ખરેખર ! તેમને શરમાવા જેવું તો તે જ છે કે સંબોધ પ્રકરણમાં આવી કોઈ ગાથા આવતી જ નથી.

સંબોધપ્રકરણના દેવાધિદેવ પ્રકરણમાં બે ઠેકાણે પંચોપચારી પૂજાના દ્રવ્યો ગણાયા છે. તેમાં ચ એક પણ સ્થળે તેમણે આપેલી ગાથા નથી. જુઓ ગાથા ૪૪

મળિયા પંચુવયારા કુસુમક્ષય ગંધ ધૂવદીવેહિં
ભત્તી બહુમાળ વન્નજળનાનાસાયણા ત્રિહીહિં

કુસુમ, અક્ષત, ગંધ, ધૂપ અને દીપ વડે (અથવા) ભક્તિ બહુમાન, વર્ણસંયોજના, (સ્તુતિ) અનાશાતના અને વિધિ આ પાંચ પ્રકારવડે પૂજા કહેવાય છે. આમાં કયાં ચ દનદ્રવ્ય આવ્યો ?

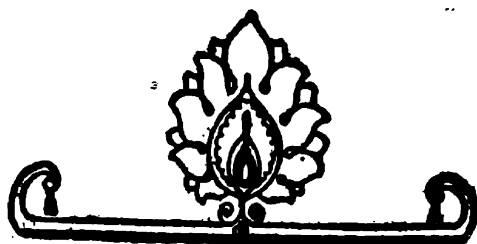
ગા-૧૮૭

‘ તહિય પંચુવયારા કુસુમક્ષય ગંધ ધૂવ દીવેહિં ।
નેવિજ્જ જલ ફલેહિં જુત્તા અઘોવયારા વિ ॥’

ત્યાં કુસુમ, અક્ષત, ગંધ, ધૂપ અને દીપ વડે પંચોપચાર થાય છે અને (તેજ પંચોપચારી) નૈવેદ્ય જલ અને ફળથી યુક્ત થતાં અષ્ટોપચારી થાય છે.

અમને તો સમજણ નથી પડતી કે તેમને ક્યા સ્વપ્નમાં
સંબોધપ્રકરણમાં આવો પાઠ જોયો ? શું આ ખરેખર !
જુઠાણું જ હશે ? શું તેમની શરતચૂક હશે ! કેવલી જાણે !

પણ જો તેમના હૃદયમાં જરા ય ન્યાય દૃષ્ટિ હોત
તો તેમને આ બંને સ્થાનમાં આવતી આથાનો યોગ્ય વિચાર
ક્યો જ હોત પણ માત્ર એક ગાથા માટે તેજ શાસ્ત્ર પર
ચદ્દા તદ્દા લખીને જેને ઐતિહાસિકતાની કીર્તિ મેળવવી
છે તેને કોણ રોકી શકશે હવે આપણે તેમના ત્રીજા અને
અંતિમ પ્રકરણ પર એક નજર નાંખીશું.

નવી સમસ્યાઓ — પ્રાતવિધાન

ઉપક્રમ

પં. શ્રી કલ્યાણવિજયજીએ પ્રસ્તુત પ્રકરણને ૧૩ ઉપપ્રકરણો રચીને પોતાનો બધો હૈયાં બળાપો રજૂ કર્યો છે. આજે શ્રાવક વર્ગની જિનપૂજા વિષેની દુર્લક્ષની તાથી, અર્થોપાર્જન માટેની વિકટ સમસ્યાના પ્રભાવથી સ્થાનની અપેક્ષાએ અમુક અમુક મંદિરોમાં પૂજા કરનારા વર્ગના અતીવ વધારાથી યા બીજા કેટલાક કારણોથી આશાતનાજનક કેટલાંય પરિણામો આવ્યાં છે આનો સ્વીકાર સહુ કોઈને કરવો પડે તેમ છે છતાં ય તેના પ્રતિકારનો રસ્તો નથી તેમ માનવું ભૂલ ભરેલું છે. પણ પં. કલ્યાણવિજયજી તો બધાય અનિષ્ટનું મૂળ માત્ર નિત્ય સ્નાનપૂજા જ સમજે છે. તેઓ કહે છે ગૃહમંદિર ઓછાં થયાં મંદિરમાં પગારદાર પૂજારીઓ રહ્યાં. વધુ દેવદ્રવ્યની જરૂર પડી. સર્વાંગ વિલેપનના સ્થાને નવાંગ જ પૂજા થઈ. અને મહાસ્નાત્રમાંથી લઘુસ્નાત્રો બન્યા. આ બધું નિત્ય સ્નાનપૂજાથી જ થયું છે.

આની સાથે આભરણ પૂજા આદિ પર મન ભરીને કટાક્ષો કર્યા છે અને ઉપસંહારના પ્રકરણમાં પોતાની જાતને ઈતિહાસના લેખક તરીકે પોતેજ બિરદાવીને ખુશી થયાં છે.

આ આખા ય પ્રકરણમાં એટલાં બધાં જુઠાણાંઓ ભરાયા છે કે જેના એક એકનો જવાબ આપવા ગ્રંથ લખવો

હોય તો વાંધો ન આવે પણ અહિં તેમ બનવું શક્ય નથી માટે પ્રથમ પ્રમાણે જ તેમના કેટલાક વાક્યો ટાંકીને જવાબો અપાશે. સહુ પ્રથમ તેઓ પૃ-૩૫ પર લખે છે કે.

‘નિત્ય સ્નાન વિલેપન પ્રથમ સર્વોપચારી પૂજામાં થતું તેમ જો મૂલનાયક અથવા અમુક પ્રતિમા પૂરતાં જ રહ્યાં હોય તો નવી સમસ્યાઓ ઊભી ન થાત’ પૃ-૩૫.

આવું લખાણ કરે છે તે પણ એક માયામૃષાવાદ છે કારણ કે તેમણે તો જાહેારના કોઈપણ પ્રતિમાજને નિત્ય સ્નાન વિલેપન પૂજા કરવાનો નિષેધ કર્યો છે એટલે એમની તો નિત્ય સ્નાન-વિલેપન પૂજા ઉપર શ્રદ્ધા જ રહી નથી એમ લાગે છે. પણ સમાજને અંધારામાં નાખવા માટે જ તેમણે મૂલનાયક અથવા અમુક પ્રતિમા પૂરતી જ આવી શબ્દોની ગોઠવણ કરી છે.

‘શક્તિસંપન્ન શ્રાવકોએ હંમેશા પૂજા કરવી જોઈએ’ આવાં વિધાન વાક્યોએ જ જૈન સંઘને જિનેશ્વર ભગવંતની પૂજામાં તલ્લીન બનાવ્યો છે. શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મ. ફરમાવે છે કે:—

‘ન ય અન્નો ઉવઓગો ઇણસિં સિયાણં લટ્ઠયરો’

આની ટીકા કરતાં નવાંગી ટીકાકાર શ્રી અભયદેવસૂરીસ્વર જણાવે છે કે:—

ન-નૈવ, ચ સમુચ્ચયે અન્યો જિનપતિપૂજાતોઽપરઃ ઉપયોગો
ત્રિનિયોગસ્થાનમ્ એતેષાં-પ્રવરસાધનાનાં સતાં ત્રિધમાનાનાં
લષ્ટતરઃ પ્રધાનતરો ભવતિ.... અતઃ પ્રવરપુષ્પાદિભિઃ પૂજા
વિધેયા ઇતિ ગાથાર્થઃ

મતલબ કે વિદ્યમાન પ્રવરસાધનોનો જિનેન્દ્ર ભગવાનની
પૂજાથી બીજો કોઈ ઉત્તમ ઉપયોગ નથી. માટે ઉત્તમ પુષ્પાદિકથી
પૂજા કરવી જોઈએ એટલે જિનપૂજનો પ્રચાર સાર્વત્રિક અને
સાર્વદિક છે.

પૂ. હરિભદ્રાચાર્ય^૧ પૂર્વે પણ મૂલનાયક તેમજ અન્ય
પ્રતિમાઓની સ્નાન વિદેપન પૂજા ચાલુ જ હતી. તેઓ આગળ
પોતાના હૃદયમાં પ્રચ્છન્ન પડેલી સુગને સ્પષ્ટ કરતાં જણાવે
છે કે:—

‘મૂલનાયક અધિકુજ્જને બીજાં ભગવાન જોઈ
આ યુક્તિવાટે સર્વ પ્રતિમાઓને નિત્યસ્નાન વિદેપનના
લપેટમાં લીધી અને સર્વત્ર સર્વ પ્રતિમાઓનું સ્નાન
અને વિદેપન નિત્ય થવા માંડ્યા.

આ લખાણ આકાશમાં મુદ્રિત પ્રહારવત્ જ છે.
તેનો જવાબ અપાઈ જ ગયો છે પણ સર્વ પ્રતિમાઓને
લપેટમાં લીધી આવું આશાતનાજનક લખાણ તેઓ કેવી
રીતે લખી શક્યાં ? તેઓ એમ માને છે કે નિત્યસ્નાન પૂજા

થતાં પૂજનો વિધિ કેમ કરવો તેથી ગૃહચૈત્યો ઓછા થઈ ગયાં પરંતુ ઘર દેરાસરોની સંખ્યા ઘટવાનાં કારણો વણાં છે. પ્રથમ તો પ્રત્યેક ઘરમાં ગૃહ ચૈત્યો હોવા જ નોંધાયે. આવો ઉપદેશ આપવો નોંધાયે! તે ઉપદેશ અંગે પરિણામ જનક અત્યંત નેર નથી દેવાતું એ ખાસ કારણ છે. તથા જનજીવનની અનેકવિધ વિષમતામાં ફસાયેલ મનુષ્યના આજના જીવનમાં રહેવાની જગ્યાનો પ્રશ્ન જ વિકટ છે ત્યાં ઘર - મંદિર કેટલા આત્માઓ નિર્મિત કરી શકે? એટલે ઘર દેરાસરોની સંખ્યા ઓછી થતી જાય છે, તે શાનું પરિણામ છે તે વાંચકો સ્વયં વિચારી લે.

પૂજા પ્રકરણના રચયિતા

અહિં એક વાત ખાસ જણાવી દેવી જોઈએ કે પૂજા પ્રકરણના રચયિતા કોણ ?

આગળ પૃ.-૩૬ પર તેમણે એક પ્રશ્ન ઊઠાવ્યો છે કે પૂજા પ્રકરણના રચયિતા કોણ છે ? તે બાબત પં. કલ્યાણવિજયજીએ શંકા ઊઠાવી અને ‘કોઈ ચૈત્યવાસી વિદ્વાનનો સંદર્ભ’ છે.’ પૃ.-૩૩, એમ પોતાનો નિર્ણય જણાવી આગળ આમ પણ જણાવ્યું છે કે ‘વિક્રમ ન ૧૫૦૨ તથા ૧૫૦૬માં થયેલા અથવા પહેલાનાં કોઈ ગ્રંથમાં પૂજા પ્રકરણનો ઉલ્લેખ જોવામાં આવ્યો નથી.

જો કે આ બધું પરસ્પર વિરુદ્ધ છે. તે વાત આગળ જોઈશું છતાં પણ એક વાત તો તેઓ પણ લખે છે કે ‘દેરાસરોની આર્થિક સ્થિતિ સુધારવા માટે એકવીશ પ્રકારી પૂજાની યોજના કરવામાં આવી છે.’ (પૃ. ૩૬ પ. ૧૪)

આ વાત પં. કલ્યાણવિજયજીએ પોતાના અસદાચરુને સિદ્ધ કરવા માટે જ આલેખેલ હોય છે એમ લાગે છે.

વળી બી ઉમાસ્વામિ મહારાજે તત્ત્વાર્થ સંબંધકારિકામાં પ્રભુપૂજા માટે શું કહ્યું છે તે જોઈએ...

‘અભ્યર્ચનાદર્હતાં મનઃ પ્રસાદઃ તત્ત્વસમાધિશ્ચ ।

તત્ત્વમાદપિ નિઃ શ્રેયસમતો હિ તત્ત્વજનં ન્યાગ્યમ । ૧ ।

પ્રભુની પૂજાથી મન પ્રસન્ન થાય છે અને મનની પ્રસન્નતાથી સમાધિ થાય છે અને સમાધિથી મોક્ષ થાય છે માટે જિનેશ્વર ભગવાનનું પૂજન કરવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે ભગવત્ પૂજન ઉપર ભાર દેનાર પૂ. ઉમાસ્વામિજી મ. એ તેમના સમયમાં કોઈએ વિરોધ કર્યો હોય તેના નિષેધ માટે

‘ खण्डकृता कुमतिभिः कलिकालयोगात् ’

આ પદ્મ મૂક્યું હોય તે સંભવિત છે.

એ મહાપુરુષે તો ત્યાં સુધી લખી નાંખ્યું છે કે:—

‘यस्तृणमयीं कुटीं, दद्यात् तथैकमपि भक्त्या ।

परमगुरुभ्य. पुष्पं. पुण्योन्मानं कुतस्तस्य ॥ ’

જિનેશ્વર ભગવાનની ભકિત માટે એક ઘાસની ઝૂંપડી આપે તથા ભકિતથી એક કુલ આપે તો તેનાથી થતાં પુણ્યનું માપ ક્યાંથી થાય !

આ પ્રમાણે જેઓથી જિન મંદિર અને પુષ્પ પૂજનનું સમર્થન તેમના નિર્વિવાદ રૂપે સ્વીકારાયેલ પ્રશમરતિપ્રકરણ અને તત્ત્વાર્થઠારિકા જેવા ગ્રંથોમાં કરે છે. તેઓશ્રીનું જ પુણ્ય પ્રકરણ રચાયેલું એમ માનવામાં વાંધો શો છે ?

વળી પૂજા પ્રકરણના આ શ્લોકના ભાવને પૂ. હરિભદ્ર સૂરિજીએ પંચાશકમાં લીધો છે એ સાબિત કરે છે કે :— પૂજાપ્રકરણ શ્રી ઉમાસ્વાતિજીની કૃતિ છે. કદાચ એમ કહેવામાં આવે કે એમના અંથ તરીકેનો ૧૫૦૨ અને ૧૫૦૬ થી પહેલાંના અંથમાં ઉલ્લેખ આવતો હોય તો માનીએ તો તેને। પણ જવાબ છે, શ્રી ધર્મરત્નપ્રકરણની સ્વોપસદીકામાં શ્રી શાંતિસૂરિજી ‘દ્રવ્યસ્તવાભિધાયક’ પ્રકરણમાં પૂજાવિધિ છે તેમ જણાવે છે. તેઓની શ્રી ધર્મરત્નપ્રકરણની લઘુવૃત્તિની પ્રત વિ. સં. ૧૨૭૧ ની તાડપત્ર ઉપર લખાયલી મળે છે. તેથી એમ પણ સંભવે છે કે તે વખત સુધી શ્રી ઉમાસ્વાતિજીકૃત દ્રવ્યસ્તવાભિધાયક પ્રકરણ પ્રસિધ્ધ હતું તેમાંથી જ ૨૦ શ્લોક પ્રસિધ્ધ થયાં છે અને તે જ ‘પૂજા પ્રકરણ’ નામથી પ્રસિદ્ધિ પામ્યું હશે? તેથી એકવીશ પ્રકારી પૂજા પણ નવીન નથી પણ પ્રાચીન જ છે એમ સાબિત થાય છે.

આશ્ચર્યની વાત એ છે કે— આટલા બધા ઉલ્લેખો હોવાં છતાં પં. કલ્યાણવિ. મ. ને એકવીશ પ્રકારી પૂજા નવીન માલૂમ પડે છે મને એમ લાગે છે કે :—

ખરી વાત તો એ છે કે જો પૂજા પ્રકરણ પૂ. ઉમાસ્વાતિજી કૃત છે એમ સાબિત થાય તો સ્નાનપૂજા સિદ્ધ થઈ જાય પણ આ એમનો ભય નકામો છે કારણ કે — સ્નાનપૂજાને સિદ્ધ કરનારા પ્રભાણે અમે પહેલાં પણ ઘણાં આપી ચૂક્યાં છીએ જે અતીવ પ્રાચીનતમ છે.

જો એમનામાં અસદાગ્રહ નહિ હોય તો જરૂર તેઓ પોતાની આ ભયંકર ભૂલને લીધે સંધને ઊંધે રસ્તે દોરાવાની જે પ્રેરણા અપાઈ ગઈ છે તેનો ત્યાગ કરી શ્રી સંધને પૂર્વાચાર્ય મહારાજાઓના આધારે જે સાચું માર્ગદર્શન અહિં અપાયું છે તે પુષ્ટ કરવા માટે સુપ્રયાસ કરશે જ માથે હું જૈન સંધને એક નમ્ર સૂચના કરું છું કે :

૫. શ્રી કલ્યાણવિજયજી પૂર્વાચાર્યોના અભિપ્રાયથી વિરુદ્ધ જઈ રહ્યા છે તેની ખાસ નોંધ કરે. પૂજાવિધિ પર સુદંર પ્રકાશ પાથરતો છેલ્લામાં છેલ્લો ગ્રંથ જે માર્ગવિધિ નામનો છે અને જે તપગરૂહને માન્ય છે તેમાં બતાવેલો વિધિ સર્વમાણુ છે. એમાં પૂર્વાચાર્યોનાં હાઈદો ઠાંસી ઠાંસીને ભરેલાં છે એ સાબિત કરે છ કે પૂ રત્નશેખરસૂરિજી મહારાજાએ નિરૂપણ કરેલા પૂજના પ્રકારે તત્કાલીન સમયમાં પ્રચલિત હોવાથી અથવા ના પોતાની મતિકલ્પનાથી તેમને ગ્રંથમાં નિબદ્ધ કર્યા નથી. કિંતુ સુવિહિત એવં પ્રમાણિક આચાર્યોના પરંપરાને અનુસર્યા છે. અને તે પ્રમાણે જ ગ્રંથો રચ્યાં છે પણ કલ્પનાને સ્થાન આપ્યું નથી. કલ્પનાનું અવાસ્તવિક પ્રદર્શન તો ૫. મા કલ્યાણવિજયજીએ કર્યું છે. જેથી સમાજ સાવચેત બને અને પૂર્વાચાર્યોના વચનોને અનુસરીને નિત્ય સ્નાન વિલેપન આદિ પૂજાઓ કરી જિનેશ્વર ભગવાનની અપ્રતિમ ભક્તિ કરી કર્મની કમબખ્તી (બદમાશી અથવા ધૂર્તતા) હરી મુક્તિને વરે.

પૂજાપ્રકરણના કર્તા પરંપરાથી વાચક ઉમાસ્વાતિજી મ. મનાતા આવ્યાં છે. છતાં ય તેની સામે તેમણે અપ્રમાણિક

કહીને વાંધો લઈ ને થંથ કરતાં માટે લખ્યું છે કે ‘હેલો વ્યક્ત કરાયેલો (૨૧ પ્રકારી પૂજાનું કુવાદીએ ખંડન કર્યું છે તે) આશય ઉમાસ્વાતિનો નહિં પણ કોઈ ક્ષુલ્લક હૃદયી માનવનો છે કે જે સ્વયં કૃતિની કૃત્રિમતા વ્યક્ત કરે છે.’ પૃ-૩૮

જ્યાં સુધી આ વાતના પ્રમદ પ્રમાણો તે આપના નથી ત્યાં સુધી તો તેમના જ ક્ષુલ્લક હૃદયનો અકવાદ ખુલ્લો પડ્યો છે. હવે આ વાતમાં વધુ ઊંડા ન ઉતરતાં આપણે આગળના ઉપપ્રકરણમાં જઈએ.

વિલેપનને સ્થાને તિલકપૂજા શીષક હેડળ જે વિચારણા કરી છે તેને લગતો થોડોક વિચાર કરીએ :—

પ્રથમ તેઓ — ‘ચૌદમા સૈકાનાં ઉત્તરાર્ધમાં બધાં મંત્રીને છ તિલકો પ્રચલિત થયાં’ આની સિદ્ધિ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે પણ તે ઘણો જ અજ્ઞાનતા ભરેલો છે કારણ કે ચતુર્દશ પૂર્વધર આચાર્ય શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામિ મહારાજ ‘પૂજા પંચાશિકા’ માં નવતિલકો ગણાવે છે. એટલે નવાંગી પૂજાનો ઇતિહાસ આપણને મળી જાય છે. વળી શ્રી ઉમાસ્વાતિજી દ્રવ્યસ્તવાલિધાયક પ્રકરણમાં

નવમિસ્તિલકૈઃ પૂજા, કરણીયા નિરન્તરમ્ !

એટલે નવ તિલકો કરવાપૂર્વક હંમેશા પૂજા કરવી જોઈએ.

આ બધાં પ્રમાણોથી નવઅંગે પૂજા વિગેરે વિક્રમ સં. ૧૭૦ થી તો પ્રચલિત જ છે.

‘તેથી માલોદ્યાદનાદની ઉછામણીઓ, કોશ વૃદ્ધિના ઉપદેશોથી પણ નિત્યસ્નાન વિલેપનાદિના ખર્ચાને પહોંચી વળવામાં સફળતા ન મળી એટલે વિલેપન ઉપર કાપ મુકાયો. સર્વાંગ વિલેપનને સ્થાને હવે અમુક અંગોમાં અંદનના તિલકો કરીને વિલેપન માની લેવાનો નિર્ધાર થયો.’ — પૃ. ૩૮, પં. ૬ થી ૧૪

તેમનું આ કથન કલ્પનારૂપ જ ઠરે છે.

તેઓ ‘અંત્રિજાનુકરાંશેષુ’ ઇત્યાદિ ત્રણ શ્લોકો મૂકે છે. તે પૂ. ઉમાસ્વાતિજ્ઞના છે એ અગાઉ આપણે જોઈ ગયા છીએ. આથી નવાંગે પૂજા કરવાની પ્રથા અર્વાચીન નહિ પ્રાચીન, અતિપ્રાચીન છે. એટલે કે જ્યારે પૂ. ઉમાસ્વાતિજ્ઞનું દ્રવ્યસ્ત વાલિધાયક એક પ્રકરણ હતું અને તેમાં દ્રવ્યસ્તવનો વિધિ બતાવવામાં આવ્યો છે એટલે આપણે કલ્પી શકીએ છીએ કે શ્રી ઉમાસ્વાતિજ્ઞના નામથી પ્રસિદ્ધ પૂજાપ્રકરણ એ દ્રવ્યસ્ત-વાલિધાયક પ્રકરણનો એક અંદરનો વિભાગ છે એટલે જ્યારે એમના નામથી પ્રસિદ્ધ પ્રકરણમાં પૂજાઓના પ્રકારો બતાવવામાં આવ્યાં છે. ત્યારે આપણે કંઈ રીતે કહી શકીએ કે — પહેલાં નવાંગી પૂજા ન હતી.

હવે “નવાંગ પૂજમાં પણ થોડાક મતભેદ” આ પ્રમાણે લખીને જ્યાં નવી વ્યવસ્થા થાય ત્યાં આવા પ્રકારનાં મતભેદો સ્વાભાવિક જ હોય છે. આમ જણાવે છે પણ “કર્પૂરકેસગોન્મિશ્ર” વાળો શ્લોક અને ધર્મસંગ્રહમાં પણ ‘અન્યે’ એમ કહીને કોઈનો મત છે એમ જણાવ્યું છે. અર્થાત્ જેમ ‘આરતિ’ ઉતારવાનું વિધાન પ્રાચીન છે. છતાં તે કેમ ઉતારવી આવો પ્રશ્ન થાય છે ત્યારે તેનાં જવાબમાં બીજા આચાર્યોનું પ્રમાણ આપીને સ્પષ્ટતા (સીધી રીતે એટલે નીચેથી ઉપર) ઉતારવાનું કહેવાય છે. અને શ્રી પાદલિખ્ત સૂરિજી સંહારક્રમે (અવળી રીતે ઉપરથી નીચે) આરતિ ઉતારવાનું કહે છે. તેથી શું આરતિ ઉતારવી એ નવીન પદ્ધતિ છે એમ કયો વિદ્વાન કહી શકે તેમ છે ?

પં. કલ્યાણવિજયજીનો આ પણ એક તુકકો છે કે :—

“ જ્યાં નવી વ્યવસ્થા થાય ત્યાં આવા પ્રકારનાં મતભેદો સ્વાભાવિક જ હોય છે. ગમે તેમ હોય પણ નવાંગ-પૂજ એ તો નિર્વિવાદ સિદ્ધ થઈ જાય છે. કોઈ કહે છે નવાંગપૂજ ભાલે તિલક કરીને પછી કરવી. અને કોઈ કહે છે કે સ્પષ્ટતા નવાંગપૂજ, કરવી પણ નવાંગ પૂજ બંને પક્ષને માન્ય છે. એમાં તો લેશમાત્ર શંકાને અવકાશ જ નથી. માટે મારે દુઃખ સાથે લખવું પડે છે કે પં. કલ્યાણ

વિજયજી ધણુ જ અચરિત લખાણુ કરી રહ્યાં છે. હજુ પણ તેઓશ્રીને સદ્બુદ્ધિ જાગે અને પોતાના રાહને બદલે પૂર્વ પુરૂષોના પગલે ચાલવા માંડે[□]

વળી એક વાત કરી દેવી યોગ્ય લાગે છે કે પૂ. પં. કલ્યાણુ વિજયજી ભગવાનની વાસ પૂજા કરવામાં તો માને જ છે તો તેઓ પ્રભુનાં નવ અંગમાં માને છે કે કોઈ એક જ અંગમાં ? જો નવ અંગમાં માનતા હોય તો તે માટેનું પ્રમાણુ બતાવવું જોઈએ. અને કોઈ પણ એક અંગમાં થઈ શકે છે. એમ જણાવવું હોય તો પણ તે વિષયનું સ્પષ્ટ પ્રમાણુ બતાવવું જોઈએ.

પૂર્વ કાલમાં પણ નિત્ય સ્નાન હોવાનાં અનેક પ્રમાણો અને પં. શ્રી કલ્યાણુવિજયજીનું માયાવીપણું

હવે પં. શ્રી કલ્યાણુવિજયજી પૃ. ૪૦ ઉપર પૂર્વ જિન ‘પૂજામાં નિત્ય સ્નાન ન હોવાના કારણો’ આ રીતે મથાણું બાંધીને જે કૂટ પ્રયાસ આદર્યો છે તેનો વિચાર કરીએ :—“પૂર્વે જિનપ્રતિમાનુ નિત્યસ્નાન - પ્રક્ષાલન

□ આ લખાણુ લખાણું ત્યારે તો પં. કલ્યાણુ વિ. મ. વિદ્યમાન હતા. પરંતુ અત્યારે તો તેઓ કાલ ધર્મ પામ્યા છે. પરંતુ અમારી ધારણા પ્રમાણુ તેઓએ તેમની પુસ્તિકાની બીજી આવૃત્તિમાં પોતાનો એક અવશ્ય બદલ્યો છે. પુરોવચન વાંચનાર આ વાત સરખતા પૂર્વક સમજી શકશે.

ન હતું એ વસ્તુને સિદ્ધ કરનારા અનેક શાસ્ત્રીય પ્રમાણો છે. અષ્ટોપચારી પૂજામાં પૂર્વે સ્નાન પ્રક્ષાલન ન હતું. એ તો પૂર્વે કહેવાઈ જ ગયું છે.”

આ તેમનું વક્તવ્ય તદ્દન અપ્રમાણિક છે કેમ કે અષ્ટોપચારી પૂજાના આઠ પ્રકારો શ્રી શાંતિસૂરીશ્વરજીએ બતાવ્યા છે. તેઓશ્રીએ ચૈત્યવંદન ભાષ્યમાં તે આઠ પ્રકારો બતાવનારી ગાથા ટાંકી છે. તે આ પ્રમાણે :—

નિત્યસ્નાન ને લગતાં પ્રમાણો :

‘પ્રહવણ - ત્રિલેખણ - આહરણ - વત્થ - ફલ્લ-ગંત્ર ધૂવ પુષ્કેહિં ।
કીરહ જિર્ગંગૂઆઃ તત્થ વિહિ એસ નાયવ્વો । ૧ ॥’

અર્થ :- સ્નાન, વિલેપન, આહરણ, વસ્ત્ર, ફળ (હાથમાં ઝીંજેરું વિગેરે) ગંધ (વાસચૂર્ણ વિ.) દશાંગાદિ ધૂપ અને પુષ્પોથી જિનેશ્વરદેવની પૂજા કરી શકાય છે.

એટલે આઠ પ્રકારની પૂજામાં પ્રથમ જ સ્નાનપૂજા બતાવી છે. “તેથી પૂર્વે સ્નાન ન હતું” આ લખાણ પૂર્વપુષ્પોના અભિપ્રાયને જણાવનારું નથી પણ એ પ્રાચીન પુરુષોના વ્યાપક વિચારોને ઠાંકવા માટેના તેમના આ અંધકાર ફેલાવવા મથતા સ્વતંત્ર વિચારો છે.

વળી અષ્ટોપચારી પૂજામાં જલપૂજા છે. એ વાત પૂર્વમાં બ્રહ્માંત્રંથકારોના આધારો આપીને આપણે જણાવી ગયા છીએ એટલે ફરી એ પાઠોની પુનરુક્તિ કરતાં નથી.

પુનઃ તેઓએ નિત્યસ્નાન ન હોવાનાં જે પાઠો આપ્યા છે તેમાં તેમણે કેટલી બધી માયા સેવી છે તે જાહેર જનતાને ખ્યાલમાં આવે તે માટે તેનો પણ આપણે વિચાર કરીએ.

આચાર્ય શ્રી પાદવિમ્ભૂરીશ્વરજી ‘નિર્વાણકલિકા’ અંતર્ગત ‘પ્રતિષ્ઠા પદ્ધતિ’ માં લખે છે કે તતો ઘૃતદુગ્ધદ કયાદિભિઃ સ્નાનં વિધાય અષ્ટોત્તરશતેન વારકાણાં સ્નાપયેત્ તતો માસ પ્રતિ દ્વાદશ સ્નપનાનિ કૃત્વા પૂર્ણે સંવત્સરે અષ્ટાન્હિકાપૂર્વિકાં વિશેષપૂજાં વિધાય દીધાયુર્ગ્રન્થં નિવન્ધ્યે દિત્યેવમુત્તરોત્તરં વિશેષપૂજાદિક નિઃશ્રેયસાર્થિના સર્વદેવાવહિતેન કર્તવ્યમિતિ ॥

૫-૨૭/૧

ભાવાર્થ : — પૂર્વ દિવસોની અપેક્ષાએ વિશેષપૂજા કરીને વિધિપૂર્વક કંકણ છોડવા બાકુલા ઉછાળવા વિગેરે કર્યા પછી ધી દૂધ દહીં વગેરેથી સ્નાનકરીને ૧૦૮ કળશાઓ વડે ભગવાનને નહવડાવે ત્યાર પછી મહિનામાં ૧૦૮ કળશાઓવડે બાર સ્નપનો કરીને વર્ષ પૂર્ણ થયે છતે અષ્ટાન્હિકા મહોત્સવપૂર્વક વિશેષપૂજા કરીને દીર્ઘ આયુષ્યની ગાંઠ બાંધે અર્થાત્ એથી જીવને સદ્ગતિનું આયુષ્ય બંધાય છે.

આ પ્રમાણે ઉત્તરોત્તર વિશેષપૂજા વિશેષે મોક્ષાર્થીએ હંમેશા કરવું જોઈએ તેથી પં. શ્રી કલ્યાણવિજયજીએ નિન્યસ્તાનના નિષેધ માટે શ્રી પાદલિપ્તસૂરિજીનો “તતો માસં પ્રતિ (એકમિતિ) દ્વાદશ સ્તપનાનિ કર્ત્વા પૂર્ણે સંવત્સરે અષ્ટાન્હિકાપૂર્વિકાં વિશેષપૂજાં વિધાય દીર્ઘાયુગ્રંથં નિબંધયેદિતિ”

આ પ્રમાણે જે પાઠ મૂક્યો છે તે અધૂરો છે. અને આબુખાબુની પંક્તિઓને છોડી દઈને તેમના પોતાના અસદાચરને સિદ્ધ કરવા માટે આ કૂટ પ્રયાસ છે

શ્રી પાદલિપ્તસૂરિજી પ્રતિષ્ઠા થયા પછી પણ બાર મહિનામાં બાર સ્તપનો બાર મહિના સુધી ૧૦૮ કળશથી કરવાનું ફરમાવે છે. અને એટલું ફરમાન કરીને તેઓશ્રી રોકાઈ ગયા નથી પણ પ્રતિષ્ઠાની તિથિને દિવસે આઠ દિવસના ઉત્સવપૂર્વક વિશેષ પૂજાનું વિધાન કરે છે અને આગળ “સદૈવ અવહિતેન કર્તવ્યમ્” આમ કહીને હંમેશા પૂજા કરવાનું વિધાન કરે છે. એટલે એમનો આશય મહિને મહિને જ ભગવાનને નનુવણ કરવું એવો છે જ નહિ પણ બાર મહિનામાં બાર સ્તપનોનો વિધિ જણાવ્યો છે તે ૧૦૮ કળશોથી કરવાનો બતાવ્યો છે પણ બાર મહિનામાં બાર સ્તપનોનો વિધિ જણાવ્યો છે તે ૧૦૮ કળશોથી કરવાનો બતાવ્યો છે પણ બારથી

અધિક ક્રોધ પુણ્યશાલી કરે તો તેનો નિષેધ તો તેઓશ્રીએ કર્યો જ નથી.

બીજી ક્રોધ મિથ્યાત્વના ઉદયથી એવો પણ આશય ન કાઢી શકે કે :- વિશેષ પૂજા બાર મહિને જ કરવાની છે. માટે—
'વિશેષપૂજાદિકં નિઃશ્રેયસાર્થિના સર્વદેવાવહિતેન કર્તવ્યમિતિ'
અર્થાત્ મોક્ષના અભિલાષીએ હું મેશા વિશેષ પૂજાદિક કરવાં જોઈએ.

આથી વાંચકગણ સમજી શકશે કે પં. શ્રી કલ્યાણવિજયજીએ શ્રી પાદલિપ્તસૂરિજીનો અપૂર્ણ પાઠ આપીને જે કપટ જાળ કરે છે. તે તદ્દન ખોટી છે. તેઓ લખે છે કે :—

શ્રી પાદલિપ્તસૂરિજીનો ઉક્ત ઉદ્દેશનો ભાવ એ છે કે 'પ્રતિષ્ઠા થયા પછી દર મહિને પ્રતિષ્ઠાતિથિના દિવસે પ્રતિષ્ઠા પ્રતિમાનું સ્તપન કરાવવું અને વર્ષ અપૂર્ણ થયા પછી બહાઈ ઉત્સવ કરીને હેલ્લી વિશેષ પૂજા કરવી' આથી શું એ નથી સ્પષ્ટ થતું કે માસિક બાર સ્નાનો સિવાયના દિવસ સ્નાન વિનાના હતાં? પૃ-૪૧

નિત્યસ્નાન પૂજાની સિદ્ધિ :

આ લખાણ કેટલું બધું વિચિત્ર છે. તે વાંચક ગણ સ્વયં સમજી શકે તેમ છે. છતાં સહુને સહેલાઈથી તેમની કૂટતા સમજાઈ જાય માટે હું સ્પષ્ટ કરી દઉં છું.

પ્રતિષ્ઠાતિથિના દિવસે પ્રતિષ્ઠિત પ્રતિમાનું સ્નાન કરાવવું આવો સામાન્ય નિર્દેશ તેઓ કરી રહ્યા છે પણ તે તદ્દન ખોટો છે કેમ કે તેની પહેલાંની પંક્તિમાં ૧૦૮ કલશો વડે કરીને સ્નાન કરાવે આવા ૧૦૮ કલશાઓના સ્નાનોને જ મહિનામાં બાર સ્નાનો ગણાવ્યા છે. અને આવાં સ્નાનો હંમેશા સુગમતાથી શક્ય ન હોય એ સ્વાભાવિક છે એટલે મહિનામાં બાર સ્નાનો ૧૦૮ કલશનાં છે અર્થાત્ વિશિષ્ટ સ્નાન બતાવેલાં છે અને વર્ષ થયા પછી અઠ્યાદ મહોત્સવ કરીને છેલ્લી વિશેષપૂજા કરવી આમાં એમણે વિશેષપૂજાને છેલ્લી એવું વિશેષણ આપ્યું છે કે જે વિશેષણ પાઠમાં નથી. પાઠમાં તો અષ્ટાદિનકાપૂર્વિકાં વિશેષપૂજાં, અર્થાત્ આઠ દિવસના ઉત્સવ પૂર્વક વિશેષપૂજા કરવી. આવું કથન છે એટલે તેઓએ પોતાનો અસદાચરુ સિદ્ધ કરવા માટે જે શબ્દનો ગ્રંથકારે પ્રયોગ કર્યો નથી. છતાં ‘છેલ્લી’ આ શબ્દ ઉમેરીને તેઓએ પોતાની કલ્પનાથી લોકોને આડેપાટે ચઢાવવા છે. તે એમના જેવા વિદ્વાન લેખકને આણુછાજતું છે.

તેઓશ્રી કલ્પના કરતાં હજી આગળ લખે છે કે:—

‘આથી શું એ નથી સ્પષ્ટ થતું કે—માસિક બાર સ્નાનો મિત્રાચના દિવસે સ્નાન વિનાના હતાં? જે નિત્ય સ્નાનો તે વખત હોય તો માસિક સ્નાનો

લખવાની આવશ્યકતા ન રહેત આથી નિત્યસ્નાન નિયત ન હતું.

એવી તેમની કલ્પના મૃગતૃષ્ણા જેવી છે આ પ્રમાણે શ્રી પાદલિપ્તસૂરિજીએ જ વિશેષપૂજાદિકં નિઃશ્રેયસાર્થિના સર્વદૈવાવહિતેન કર્તવ્યમિતિ ,

અર્થાત્ મોક્ષના કામુકે હંમેશા વિશેષપૂજા કરવી એકએ આમ કરમાવીને નિત્યસ્નાનો પણ બતાવી દીધાં છે.

એવું તો અમે પણ નથી કહેતાં કે ૧૦૮ કલશોવડે સ્નાન દરરોજ થતું હતું જ્યારે શ્રી પાદલિપ્તસૂરિજીએ જે ૧૨ સ્નાનો બતાવ્યાં છે તે વિશિષ્ટ પ્રકારનાં જ બતાવ્યાં છે એ આપણે પૂ. શ્રીજીના પાઠપૂર્વક વિચારી ગયા છીએ. એટલે ‘જે નિત્યસ્નાનો તે વખતે હોય તો માસિક સ્નાનો લખવાની આવશ્યકતા ન રહેત’ — પૃ-૪૨

આ તેમનો હેતુ ખોટો સાબિત થાય છે. કેમ કે પાદલિપ્તસૂરિજીએ માસિક સ્નાનો જે લખ્યાં છે તે વિશિષ્ટ સ્નાને આશ્રિત છે. એ વાત નિર્વાણ કલિકાકારે—ઘૃતદુગ્ધ દઢયાદિભિઃ સ્નાનં વિધાય અષ્ટોત્તરશતેન વારકાણાં સ્નાપયેત્’ આ વાક્ય લખ્યાં પછી જ ‘‘ તતો માસં પ્રતિ ઇત્યાદિ ’’ પાઠ લખ્યો છે. એટલે એ વાત સુસ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે — માસં પ્રતિ દ્વાદશ સ્નપનાનિ આ બાર સ્નાનો વિશિષ્ટ સ્નાનોજ લેવાનાં છે

વિદ્વાન લેખક શ્રી; પાદલિપ્તસૂરિ મહારાજનો અધૂરો પાઠ લઈને નિત્યસ્નાનની અવાસ્તવિકતા સિદ્ધ કરવા મથે છે તે જ પાઠ કોઈ પણ અપેક્ષાએ વિચારતાં નિત્યસ્નાનનો નિષેધક નહિ બનતાં તેને વાસ્તવિક અને અતિપ્રાચીન સિદ્ધ કરે છે કારણ કે તે ધુરંધર આચાર્યશ્રીએ — પૂજા પદ્ધતિના પ્રથમ પ્રકરણમાં નિત્યસ્નાનનો વિધિ પ્રરૂપ્યો છે. જે પાઠ આપણે આગળ જોઈ ગયાં છીએ. આથી સ્વતઃ સિદ્ધ નિત્યસ્નાનને ઉઠાવવાનો પ્રયાસ હાસ્યજનક છે.

વળી પાદલિપ્તસૂરિ મહારાજે બતાવેલો વિધિ એ વિશેષવિધિ છે. આ સામાન્ય વિધિ નથી. વિશેષવિધિ, સામાન્ય વિધિનો અલાવ સિદ્ધ કરી શકતો નથી માટે આ ગ્રંથ અમુક કાલમાં અમુક દિવસોમાં સ્નાનનાં વિધિ સૂચવતો હોવાં છતાં પણ નિત્યસ્નાનનો નિષેધક થઈ શકતો નથી. નૈમિત્તિક વિધિ નિત્યવિધિનો નિષેધક થઈ શકતો નથી. આ પાઠમાં આવતા ૧૦૮ કળાશાઓવડે સ્નાનનો વિધિ જ સામાન્ય સ્નાનને પણ સૂચવે છે.

પં શ્રી કલ્યાણવિજયજીએ પાઠ આપ્યો છે તેમાં કૌંસમાં **एकमिति** શબ્દ મૂક્યો છે એ ક્યાંથી લાવ્યા? **एकम्** શબ્દ હોવો જોઈએ એના મૂલભૂત વિચારમાં કોઈ પ્રમાણ નથી અને પ્રમાણવિનાના વિચારો વડે શાસ્ત્રાર્થનો નિર્ણય થઈ શકે નહિ અને ‘**प्रतिमासं**’ ન મૂકતાં ગ્રંથકરે ‘**मासं प्रति**’ આ પ્રમાણે

જે કહેલો છે તેથી માસં માસં પ્રતિ इति પ્રતિમાસં આવો અર્થ અહિં કહી શકાય તેમ નથા માટે આ અર્થને નજરમાં રાખીને પ્રતિમાસ એક એવાં બાર સ્તંભને આવો જે અર્થ કરે છે તે પ્રમાણશૂન્ય છે.

હવે યાક્ષિનીમહુત્તરાસૂત્રું આચાર્ય પ્રવર ઋશિભદ્ર-સૂરીશ્વરજી મહારાજનું એમણે જે પ્રમાણ ટાંક્યું છે તેનો વિચાર કરીએ:—

‘अष्टौ दिवसान् यावत् पूजाऽविच्छेदतोऽस्य कर्तव्या ’
આ પાઠ મૂકીતું તેઓએ:—

એ જ રીતે શ્રી હરિમદ્રસૂરિજીના સમયમાં જે પ્રતિદિન પૂજા ચાલુ હોત તો તેમણે આઠ દિવસ પર્વત અવિચ્છિન્નપણે પૂજા ચાલુ રાખવાનો ઉપદેશ આપ્યો ન પડત.

આ પ્રમાણે જે એમણે સાર ખેંચ્યો છે તે જાણી જોઈને એ મહાપુરુષોના સ્પષ્ટ અભિપ્રાયોને છૂપાવવાનો પ્રયત્ન છે કારણ આ કારિકાનો ભાવાર્થ એ છે કે: - નિરંતરપણે આઠ દિવસની પુષ્પાદિકથી પૂજા કરવી અને વિભવાનુસારી સર્વ પ્રાણીઓને દાન કરવું.

એટલે અહિં પ્રતિષ્ઠાવિધિ સમાપ્ત થયાં પછી તેને આ શેષ વિધિ કહેલો છે. ટીકાકારોએ આ શ્લોકની અવતરણિકામાં -

‘एवं प्रतिष्ठाविधिं परिसमाप्य तच्छेषमाह’

અર્થાત ‘આ પ્રમાણે પ્રતિષ્ઠાવિધિ કહીને શેષ વિધિ કહે છે.’

એટલે આ શેષવિધિ છે. નહિ તો એક જ ગ્રંથકાર પછીના નવમા પોઠશકના શરૂઆતના શ્લોકમાં—

‘स्नानविलेपन विभवानुसारतो यत् काले नियतं
विधानेन । १ ।

— આ પ્રમાણે કહીને વિભવાનુસારે (ત્રણેય) કાલ નિયત એટલે સદા પૂજા ક વી.’ આ પ્રમાણે કહે છે. તેની સાથે સંગત થશે નહિ.

વળી પં. શ્રી કલ્યાણવિજયજી આ પાઠમાં આવેલા ‘પૂજા’ શબ્દનો અર્થ પણ તેમણે તે પૂજા આટલો જ કર્યો છે પણ વિશેષ ખુલાસો કર્યો નથી. છતાં નિત્યન્નાન ન હોવાનાં પ્રમાણોમાં આ પાઠ મૂકે છે તેથી તેઓ પૂજા શબ્દનો સંબંધ સ્નાન સાથે જોડે છે એમ માલુમ પડે છે. પણ તેમની આ કલ્પના નિરાપાર છે કેમ કે આપણા પૂર્વ ટીકાકારોએ ‘પૂજા-પુષ્પબલિવિધાનાદિભિઃ’ અર્થાત કુલથી પૂજા કરવી એટલે આ આઠમા પોઠશકની સોળમી ગાથાનો અર્થ આ પ્રમાણે થાય છે કે...

‘આઠ દિવસની મર્યાદાવડે પુષ્પ વિગેરેથી પૂજા કરવી અને યથાવિલવ સર્વ પ્રાણીઓને દાન આપવું. તેથી

પં. શ્રી કલ્યાણવિજયજીએ પૂર્વે જિનપૂજામાં નિત્ય-સ્નાન ન હોવાના પ્રમાણો તરીકે આચાર્ય શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના શ્લોકને ટાંક્યો છે. તેમાં નિત્યસ્નાનના નિષેધની ગંધમાત્ર પણ નથી. આ શ્લોકમાં પ્રતિષ્ઠાનો શેષ વિધિ જ કહ્યો છે. આજ અંકર પ્રતિદિન પૂજા કરવાનું સાફ સાફ ફરમાવી રહ્યાં છે તે બતાવતો ષોડશકનો પાઠ આપી ગયાં છીએ પણ વાંચકોની જાણ ખાતર તે પાઠ અહિં ફરીથી ટાંકીએ છીએ : —

તત્તો પઢિદિણપૂઆ વિહાણઓ તહ તહેહ કાયવ્વં ।
વિહિઆણુઢાણં ચલુ. ભવવિરહફલં જહા હોતિ ॥ ૧ ॥

સાવાર્થ:— તત્તો - કંકણ છાડ્યાં પછી જિનખિંબની પ્રતિષ્ઠા કર્યા છતાં પ્રત્યેક દિવસે વિહિતાનુષ્ઠાન એટલે પૂજા વંદન યાત્રા સ્નાન વિગેરે કરવું જોઈએ આ (વિહિતાનુષ્ઠાન) ભવવિરહરૂપી ફલને આપનાર છે એટલે પૂર્વે જિનપૂજામાં નિત્યસ્નાન ન હોવાનાં પ્રમાણો ને બદલે પૂર્વે જિન પૂજામાં નિત્ય-સ્નાનનાં સાધક પ્રમાણો જ શાસ્ત્રમાં મળે છે. અને પં. શ્રી કલ્યાણવિજયજીની પાસે એક પણ એવું સ્પષ્ટ પુષ્ટ પ્રમાણ નથી કે જેથી તેઓ પોતાનો માનેલ, સિધ્ધાંતને સિધ્ધ કરી શકે. આચાર્ય શ્રી પાદલિખતસૂરિ અને એમના જ અનુગામી બધાં જ આચાર્યો, નિત્ય-સ્નાનમાં માને છે ત્યારે વળી સુબોધા સમાચારીના કર્તા શ્રી ચંદ્રસૂરિજીનું પ્રમાણ ટાંકે છે. શું તેમાંથી કંઈ

મળી આવે છે? ના. આ પણ રૂબનો તણખલાનું શરણુ લેવા જાય તેવો પ્રયાસ છે.

આ. શ્રી ચંદ્રસૂરિજી પણ એક જળરજ્જત સંવિજ્ઞા ગીતાર્થ ખડુશ્રૂત, પ્રામાણિક આચાર્ય છે. પણ જ્યારે શ્રી પાદલિપ્તસૂરિજી જેવા મહાન પૂર્વાચાર્યોનો નિત્યસ્નાનમાં જળરજ્જત ટેકો છે એટલે એમના પછીના આ. શ્રી ચંદ્રસૂરિજી મ. નો અભિપ્રાય તેમનાથી વિરુદ્ધ હોય તેવું સંભવે જ નહિ અને યથેચ્છ રીતે ગમે તેમ પાઠ આપી દેવાથી, પં. કલ્યાણવિજયજીની મુરાદ સિદ્ધ થાય પણ નહીં. તે છતાં ય ૧૨ મી કે ૧૩ મી સદીના શ્રી ચંદ્રસૂરિજીની પ્રતિષ્ઠા પદ્ધતિનો પ. શ્રી કલ્યાણવિજયજીએ જે પાઠ ટક્યો છે તે તેમના મતને કેટલું સમર્થન આપે છે. તે હવે જોઈએ:

પ્રતિષ્ઠાવૃત્તૌ દ્વાદશ માસિકસ્નાનાનિ કૃત્વા પૂર્ણે સંવત્સરે
અષ્ટાહ્નિકાં વિશેષપૂજાં ચ વિધાય આયુર્ગ્રંથિ નિબંધयेत्।

આ પાઠ શ્રી પાદલિપ્તસૂરિજીના પાઠને અનુસરનારો છે. એટલે એના ઉપર કશો જ વિશેષ વિચાર કરવાની જરૂરીયાત નથી પણ આ પાઠ જેઓ પોતાને ખરો ઇતિહાસ લખનારાં જાને છે. જેઓ પોતે જ પોતાના માટે લખે છે કે:—

ખરો ઇતિહાસ લખવો અને સત્ય છુપાવવું.
એ બે વાતો એક સાથે થઈ શકતી નથી.

નિત્યસ્નાન પૂજાની પરાપૂર્વતા

પણ તેઓએ નથી તો સાચો ઇતિહાસ લખ્યો કે નથી તો સત્ય લખ્યું કેમ કે શ્રી ચંદ્રસૂરિજી પણ આ પાઠની સાથે જ ઉત્તરોત્તર પૂજા ચ યથા સ્યાત્ તથા વિદ્યેયમ્ । (પૃ-૮૫/૧)

અર્થાત્ “જે પ્રકારે ઉત્તરોત્તર પૂજા થાય તેમ કરવું” એટલે આ ઉલ્લેખથી ખારમી તેરમી સદીમાં પણ નિત્યસ્નાન નિયત હતું. આ આચાર્યશ્રી કુમારપાલના રાજ્યમાં થયા છે. એટલે પૂ. હેમચંદ્રાચાર્યના સમાનકાલીન પણ હોય કેમ કે શ્રી ચંદ્રસૂરિજી સં. ૧૨૨૮ સુધી વિદ્યમાન હોય તેવાં પ્રમાણો મળે છે. એટલે પં. શ્રી કલ્યાણવિજયજીનું —

“ખારમી શતાબ્દમાં પણ નિત્યસ્નાન નિયત નહીં થયું.”

૫-૪૨ પ. ૧૬

ઈત્યાદિ લખાણ ગેરવ્યાજબી છે મારણ કે આ આચાર્ય કેવલ ખારમી શતાબ્દના જ નથી પણ તેરમી શતાબ્દમાં પણ વિદ્યમાન હતાં. તેમના સમાન કાળવર્તી આચાર્ય શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીએ નિત્યસ્નાન યોગશાસ્ત્રમાં ખુલ્લુંખુલ્લા કહી દીધેલું છે. એમનાંથી પહેલાના આચાર્ય શ્રી અભયદેવસૂરિજી, શ્રી મહેશ્વરસૂરિજી, શ્રી જિનેશ્વરસૂરિજી વિગેરે ૧૧ મી, ૧૨ મી ૧૩ મી સદીના આચાર્યો નિત્યસ્નાન ખતાવી રહ્યા છે. એટલે પં. શ્રી કલ્યાણવિજયજીએ વિના ધારણે જૈન સંધમાં આ એક તોફાન જ ઊભું કર્યું છે.

જે કાળમાં જૈનસંધને સંગઠનની જરૂર છે ત્યારે આવા આગમ પરંપરા વિરુદ્ધ તુકડાઓ ઊઠાવી સમાજને હોગી નાંખવાનો પ્રયત્ન કરવામાં શાણપણ તો નથી જ.

એ જ પ્રમાણે ચૌદમી સદા સુધીમાં બનેલા દરેક પ્રતિષ્ઠાદાયકોમાં માસિક સ્નાતોની ભલામણ છે પણ એ પછીના દાયકામાં ૩૫ અદલાઈ જાય છે”

આમાં તેઓ “ કેમ કે પંદરમા સૈકામાં નિત્યસ્નાન સાર્વત્રિક નિયમિત થઈ ગયું છે. (હતું) એટલે “ દ્વાદશ માસિક સ્નાતો “ લખવાની આવશ્યકતા રહી નહિ.”

આમ જે હેતુ તેઓ આપે છે તે તેમનાં જેવા ઇતિહાસકારને શોભાવનાર નથી જ કેમ કે શ્રી ધર્મધોષસૂરિજી ચૌદમી શતાબ્દિના છે અને તે પૂજ્ય સૂરિવર સંપ્રદાયારભાષ્યની ટીકામાં —

गन्धोदकादिभिः स्नपनं, सुगन्धिसुकुमालवस्त्रपांगलूखन मित्यादि ’’ अर्थात् ‘ सुगंधी जलवडे स्नपन करवुं सुगंध वाणा अने सुकोमल वस्त्रवडे अंगलूखीने विगैरे’ એટલે કહેવાનો મતલબ એ છે કે ચૌદમી સદીમાં પણ સ્નપન વિલેપન પૂજાઓ ચાલુ હતી. અને હોય જ કેમ કે પૂ ઉમાસ્વાતિ મહારાજ અને પૂ. પાદલિપ્તસૂરિજી મહારાજ જેવા પૂવ ધર અને બહુશ્રુત આચાર્યોએ નિત્યસ્નાનને આવકાર્યું છે.

હજી સુધી કોઈપણ ગચ્છના કોઈપણ આચાર્યે નિત્ય-સ્નાનને વિરોધ કયોં નથી સહુથી પહેલો વિરોધ કરનાર પં. શ્રી કલ્યાણવિજયજી જ છે. એમની કદાચ એવી મહત્વાકાંક્ષા હોય કે હવે હું કાન્તિકારી કહેવાઉં ! સાચો કાન્તિકારી તો તે જ છે કે જે કર્મની ઉપર કાન્તિ લાવી અનાદિની બ્રાન્તિને રાખનારો બને.

એટલે પૂર્વ પુરૂષોના અને તેમના આધારે આજસુધી લખાયેલાં ગ્રંથો જોતાં સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે પૂર્વમાં ને હાલમાં નિત્ય સ્નાન હતું, છે અને રહેશે. એ પ્રમાણુ સહિત સિદ્ધ થઈ ચૂક્યું છે. જેથી પં. શ્રી કલ્યાણ-વિજયજીનો પ્રયાસ વિક્ષણ થયો છે કારણ કે નિત્યસ્નાન ન કરવું જોઈએ કે નિત્યસ્નાન ન થાય અથવા નિત્યસ્નાનમાં કોઈપણ ગ્રંથકારે કોઈપણ પ્રકારનો દોષ બતાવ્યો હોય તેવું બાષક પ્રમાણુ આપી શક્યા નથી એટલે એમ નિઃશંક સાબિત થાય છે કે — “જિન પૂજ પદ્ધતિ” નામની પુસ્તિકા લખવા પાછળનો તેમનો જે આશય હતો તે આશયને સિદ્ધ કરવામાં તેઓ નિષ્ફળ નીવડ્યાં છે.

લઘુસ્નાત્રોની પરાપૂર્વતા

“મહાસ્નાત્રોમાંથી લઘુસ્નાત્રોની ઉત્પત્તિ” એ પ્રકરણમાં જણાવે છે કે મહાસ્નાત્રોમાંથી ૧૫ માં સૈકામાં લઘુસ્નાત્રો થયાં

તે ગમે તે હો પણ તેઓ સ્નાનપૂજા પર્વગત જ હુતી” આ
વાતને સિધ્ધ કરનારું એક પણ પ્રમાણ પ્રાચીન આચાર્ય પ્રવરતુ
આપી શક્યાં નથી. ઉલટા નિત્યસ્નાનનું વિધાન કરનારા
પૂર્વાચાર્યોનાં ઢગલાગંધ વચનો આપણને મળી રહ્યાં છે.
એટલે ‘મહાસ્નાત્રોમાંથી લઘુસ્નાત્રોની ઉત્પત્તિ થઈ કે ન થઈ’
આની ચર્ચા અત્રે કાર્યગત નીવડે તેમ નથી તેથી તે વિષયની
ચર્ચાને અહિં ખાત્રુ પર મૂકી આપણે આગળ ચાલીએ

અષ્ટ પ્રકારી પૂજામાં જલસ્નાનોનો વધારો

ઉપરોક્ત પ્રકરણમાં તેઓ જણાવે છે કે સોલમા દેશ સુધીના સમયમાં નિત્યગ્નન માત્ર વધ્યું હતું પણ તેની તે વખતે પૂજામાં ગણના ન હતી...

આ વાતનો સ્કોટ આચારોપદેશના નીચેના શબ્દોથી થાય છે.

મૃદગારાનીત નીરેણ સંસ્નાપ્યાહગં જિનેશિતુ ।

રુક્ષાકૃત્ય સુવસ્ત્રેન. પૂજાં કુર્યાત્તતોષ્ટધામ ।

તેમનો આ તુકો પણ ધ્યાં સુધી ટકી શકે તેમ છે. વાંચકો પાછળ અપાયેલ આચાર્ય પ્રવર શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી, વાદિવેતાલ શાંતિસૂરિજી તથા કલિદાસ સર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજી આદિ આચાર્યોના પ્રમાણથી નિત્યસ્નાન પૂજાઓમાં બતાવેલું છે તે સમજી ગયા હશે તેથી અષ્ટપ્રકારી પૂજાઓમાં જલસ્નાનનો વધારો થયો જ નથી.

સોળમી સદીના શ્રી ચાન્દ્રિમુદરગણિના આચાર્ય 'રેખદેશ'નો જે શ્લોક પં. શ્રી હર્યાણવિજયજીએ લખ્યો છે તે (ભૃદગારાનીત નીરેણ) શ્લોક ગૃહ્યૈત્ય આશ્રિત છે. છતાં તેનાથી એક વાત તો નિર્વિવાદ સિદ્ધ થઈ જાય છે કે પ્રભુની નિત્ય (સામાન્ય) ગ્નાનપૂજા દરેક પૂજાની પૂર્વમાં હતી. એટલે નિત્ય સ્નાનની ચર્ચા જે તેમણે અયોગ્ય રીતે ઉપાવી છે તે તો

આપોઆપ શમી જાય છે. ત્યારે ચારિત્રસુંદરગણિજીએ સ્નાન કરાવી. અંગ લૂછીને પછી અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરવાનું જે વિધાન કર્યું છે અને તેમાં છેલ્લી જે જલપૂજા બતાવી છે તેનું સમાધાની અમે આગળ કરેલ છે કે આવાં જલપાત્રો પણ અભિષેક માટે જ હોય છે. બકી અષ્ટધા એ સામાન્ય ઉદ્દેશ છે સ્નાન કરીને પૂજા કરવાનું કહ્યું છે. માટે અષ્ટધાને ઠેકાણે સપ્તધા પાઠની આપતિ આવે આવી વાતો ગ્રંથશેલીના જ્ઞાનના અભાવથી પેદા થાય છે. અહિં ‘અષ્ટધા’નો અર્થ ‘પંચધા કે ‘એકવિંશતિધા’ નહિ એટલો જ કરવાનો છે.

વાદિવેતાલ શ્રી શાંતિસૂરીશ્વરજીએ અંગપૂજામાં કે જે આઠ પ્રકારો બતાવ્યાં છે તેમાં સ્નાનપૂજા પ્રથમ જ બતાવી છે માટે ‘જલસ્નાનાનો વધારો થયો નથી તેમાં જલસ્નાન તો હતું જ.

ગમે તેટલાં પ્રકારોવાળી પૂજા હોય પણ તેની પૂર્વમાં નિત્યસ્નાન પૂજારંપે હતું જ એ વાત સારી રીતે સિદ્ધ થઈ જાય છે. માટે અષ્ટોપચારી પૂજામાં જલપાત્રને આઠમી પૂજા તરીકે બતાવવામાં આવી હોય તેથી નિત્યસ્નાન એ જલપૂજા નથી એ તો કોઈ પણ પ્રકારે સિદ્ધ થઈ શકતું નથી. જે સ્નાનને પૂજા કહેવામાં આવતી ન હોત તો અંગપૂજામાં તથા સત્તરલેદી, એકવીશપ્રકારી તથા સર્વોપચારી પૂજામાં સ્નાનને પૂજાના પ્રકારોમાં કેવી રીતે ગણી શકાય ! માટે સ્નાનની પૂજામાં ગણના ન હતી’ આ કથન અયુક્ત છે.

વળી એ જ અંથકાર ચારિત્ર મુંદરગણિ
જાચારાપરેશના રૂપ પ્રકારી પૂજના પદ્યમાં રનાનને પણ
પૂજરૂપે ગણે છે માટે સોલર્મી સદીમાં રનાનની પૂજમાં ગણના ન
હતી' આ કથન કોઈ પણ પ્રમાણથી સિદ્ધ થઈ શકતું નથી.

પૃ. ૪૧ થી ૪૨ માં લેખકશ્રીએ નિત્યસ્નાનને અસિદ્ધ
કરવા જે પ્રયત્ન કર્યો છે તે બરાબર નથી કેમકે નિત્યસ્નાન
એ સામાન્ય વિધિ છે અને માસિક રનાન એ વિશેષવિધિ છે
માટે નિત્ય રનાનમાં માસિક રનાન અંતર્ગત હોવા છતાં તે
સ્નાન ક્યારે કરવું એ વિધિ પ્રાપ્ત થતો ન હોવાથી આ
માસિક રનાનોનું વિધાન સદ્ગણ હેતુરૂપ નથી. માટે માસિક
સ્નાનનો વિધિ તે આચાર્ય-પ્રવરોએ આવશ્યક સમજીને જ
દર્શાવ્યો છે. પં. કલ્યાણવિજયજી આગળ જણાવે છે કે:—

“વળી આદ્યવિધિ કૌમુદીમાં જલસ્નાન અને
જલપાત્ર બને ગણ્યાં છે પણ જલસ્નાનને પૂજામાં
ગણ્યું નથી. — પૃ-૬૪:૮ તે પણ બરાબર નથી.

કેમ કે શ્રદ્ધવિધિમાં નિત્યસ્નાનને અંગપૂજામાં ગણાવ્યું
છે. જ્યારે જલપૂજાને નૈવેદ્ય પૂજામાં ગણાવ્યું છે. એટલે બંને
પૂજાઓજ છે પણ એક પૂજારૂપ છે અને બીજી પૂજા નથી આવું
કથન તો શંખને પીળો કહેવા બરાબર છે.

આ પ્રમાણે જવસ્નાન એ પર્વગત નહિ પણ નિત્ય હતું તે વિચારી ગયા છીએ. પં. શ્રી કલ્યાણવિજયજીને કર્તાવ્ય રૂપે નિત્યસ્નાન પર્વગત જ હતું એ કલ્પનાનો ક્ષણો નિર્મૂળ રીતે ઉગેલો છે તે આપણે જોઈ ગયા છીએ.

આભરણ પૂજાની પ્રાચીનતા

પણ તેમને તો આ પોતાના કલ્પનિક ક્ષણગામાંથી બીજા ક્ષણો ઉગાડ્યો છે અને આભરણપૂજા પણ નિત્યસ્નાનની સાથે પાછળથી જ અનિશય પ્રચલિત થયેલી માને છે. જવાલિગમાદિ આગમોના પાઠમાં આભરણપૂજા સ્પષ્ટ દીવા જેવી દેખાય છે તે ભૂલવા જેવું નથી.

વળી એ જ વાત વાદિવેતાલ શાંતિપૂરીશ્વરજી મહારાજકૃત ચૈત્યવંદન મહાભાષ્યમાં કહે છે

“ભુવને વિ સુંદરં જં, વત્થાહરણાઈ વત્થુ સંભવઈ ।

તં મળસા સપાડઈ, જિગમ્મિ એગમ્મથિરચિત્તો ॥ ૨૧૫ ॥

નિચ્ચં ચય સમુન્ના, તહવિ હુ એસા ન તોરણ કાઉં ।

તહવ અણુચિઠ્ઠિઅવ્વા, અવ્વઈ દીવાઈ દાણેણ ॥ ૨૧૬ ॥

ભાવાર્થ :— ભુવનમાં વસ્ત્ર, આભરણ આદિ જે સુંદર વસ્તુઓ સંભવિત હોય તે તે વસ્તુઓને મનથી એકાગ્ર તિથર ચિત્તવાગો ત્રિનેશ્વરને વિશે સંપાદિત કરે. ૨૧૫.

જો વસ્ત્ર અને આભરણ વડે હંમેશાં પૂજા કરવાની શક્તિ ધરાવતો ન હોય તો અક્ષત અને દ્વીપકાદિના દાન વડે તો જરૂર આ પૂજા કરવી જોઈએ - ૨૧૬

આ પાઠથી નિત્ય આભરણ પૂજા સિંધ થાય છે તેમજ તેજ ગ્રંથમાં —

તા પુષ્પગંધ ભૂસણ-વિચિત્તત્થેહિં પૂયણં નિચ્ચં ।

જહ રેહઈ તહ સમ્મં કાયવ્વં સુદ્ધચિત્તેહિં ॥ ૧૪૪ ॥

આમાં સ્પષ્ટપણે હંમેશાં આભૂષણપૂજા કરવાનું ફરમાન છે. જલસ્નાન નિત્ય હોવા છતાં જલસ્નાનને પર્વગત માની અને આના દૃષ્ટાંતથી આભરણ પૂજાને પર્વગત હોવાનું સિંધ કરવા મંથી રહ્યાં છે. તે કેવલ તેઓશ્રીની બ્રાન્તિ જ છે.

આ ઉપપ્રકરણ બાદ ‘વત્થુજુઅલ’ ‘ચકખુ જુઅલ’ ઉપપ્રકરણ રચ્યું. તેઓના મત પ્રમાણે વત્થુજુઅલ’ શબ્દ ભૂલથી ચકખુ જુઅલ’ વંચાયો છે. તેમ કહે છે તેઓ જણાવે છે. પૃ. ૪૬

આ વાતમાં તેમની થોડી અસત્યતા છે. ઉપાધ્યાય સકલચંદ્રજીની પૂજા તેમણે વાંચી નથી લાગતી. તેઓ ખુદ જ લખે છે કે :

અથવા પાઠાંતરે ત્રીજી પૂજામાં ભુવન વિરોચન જિનપ આગે, દેવ ત્રીવર સમ વસ્ત્ર યુગ પૂજતાં. સકળ સુખ સ્વામિની લીલ માગે.

વળી આ પૂજનો મંત્ર પણ સ્પષ્ટ રીતે વસ્ત્રયુગલની વાત કરે છે.

ઘ્યૂતં શશાંકસ્ય મરીચિભિઃ કિં દિવ્યાંશુક દન્નતીવ ચારુ ।
 વુક્ત્યા નિવેશ્યોભયપાર્શ્વ-મૈંદ્ર, પૂજાં જિનેંદ્રોઽસ્યાકરોત્ તૃતીયાં ।

આમ સકલચંદ્રણ એ ચક્રબુ જુગલ વાળી ગાથાનું પામાણ્ય માની લીધું તે વાત ખોટી છે પોતાની પાસે જ ‘વત્યુ જુગલ’ તેવો પાઠાંતર સ્પષ્ટ રીતે હતો. વળી તેમણે મંત્રરૂપ શ્લોક બનાવ્યો છે તેમાં વસ્ત્રયુગલની જ વાત લખી છે.

આગળ ઉપર તેઓએ આભરણ પૂજની અને તે સાથે ભગવાનની પણ મશ્કરી થાય તેવાં કેટલાંય કડવાં વચનો લખ્યાં છે અમે તે અશ્રવણીય, અપઠનીય વચનોને અહિં ન લખતાં તેમણે આભરણપૂજ સામે જે શાસ્ત્રીય રીતે વાંધો ઉઠાવવાની હિંમત કરી છે તેનો જ જવાબ આપીશું તેઓ પોતાની રીતે શાસ્ત્રીય વાંધો ઊભા કરતાં જણાવે છે કે—

પણ સાથે જ હંમેશા ભગવાન ઉપર આંગીઓ તથા આભૂષણો રાખતાં ચૈત્યવંદન કરનારે (પેંડસ્થ, પદસ્થ તથા રૂપરહિત તથા ત્રણ અવસ્થાઓની ભાવના કેવી રીતે કરવી ? એ મુખ્ય પ્રશ્ન રૂપસ્થિત થાય છે.

— પૃ. ૪૭

નિત્યસ્નાનથી અવસ્થાઓ ભાવનામાં અવિરોધ :

આ તેમનો વાંધો તદ્દન ગેરવ્યાજબી છે. આપણાથી ત્રણેય અવસ્થાઓ એકી સાથે ભાવી શકાય — કલ્પના કરી શકાય તેમ તો છે જ નહિ ત્યારે આ ત્રણે અવસ્થાઓ ભાવવી એ ભાવપૂજા છે અને આ ભાવપૂજા પરિકર સહિત જિનેશ્વર ભગવાનની પ્રતિમા હોય ત્યારે જ ભાવી શકાય છે અને પરિકર હોય તો પછી પરિકરમાં જ ત્રણે અવસ્થાઓ આપણે ભાવી શકીએ છીએ મૂલનાયક ભગવાનની આંગી હોય તો પણ વાંધો આવતો નથી. એ વાત પં. શ્રી કલ્યાણવિજયજીને પણ માનવી જ પડશે કેમ કે— તઓ પંચોપચારી પૂજા તો નિત્યની જ માને છે ! અને નિત્ય પંચોપચારી પૂજામાં માલ્યપૂજા છે. એટલે પોતાના મતે જ પોતાને ત્રણ અવસ્થાની ભાવના ભાવવી મુશ્કેલ થઈ જશે માટે તેવા સમયે પરિકરમાં જ ત્રણ અવસ્થાની ભાવના ભાવી લેવાની હોવાથી વાંધો આવશે નહિ.

પ્ર. પરિકરમાં ત્રણ અવસ્થા કેવી રીતે ભાવવી ?

જ. પરિકરમાં ત્રણ અવસ્થા નીચે બતાવેલી રીતે ભાવી શકાય છે. પરિકરમાં કળશધારી હોવાથી જન્મઅવસ્થા વિચારવી. હાથમાં પુષ્પોની માળાવાળા જે માલાધારક દેવે કોતરેલા હોય છે તે જોઈને ભગવાનની રાજ્યાવસ્થા ભાવવી અને પરિકરમાં શ્રી જિનમૂર્તિનું મુખ મસ્તક

વિગેરે કેશ વિનાનું હોય છે તે જોઈને શ્રમણાવસ્થાનું ધ્યાન કરવું. (આ છદ્મસ્થ અવસ્થાના ત્રણ પ્રકારો થયાં.) પરિકરના ઉપરના ભાગમાં કળશની યાને બાજુએ કોતરેલી પત્રોની હાર હોય છે. તેનાથી જશોભવૃક્ષ માલાધારી દેવોના હાથમાં રહેલાં પુષ્પોથી પુષ્પવૃષ્ટિ, જે બાજુએ હાથમાં વીણા વાંસળીધારી દેવો કોતરેલા હોય છે તેનાથી દિવ્યધ્વનિ વિગેરે આ પ્રમાણે આઠ પ્રાતિહાર્યોથી ભગવાનની કૈવલ્યજ્વલતા વિચારવી. તેમજ મૂર્તિનું પદ્માસન કે જે બાજુમાં ઊભેલાં પ્રતિમાની કાઉસ્સગ્ગમુદ્રાને જોઈને સિદ્ધિદાયકતા ધ્યાવવી.

આમ આ ત્રણેય અવસ્થાઓ જ્યારે પણ ભાવવી હોય ત્યારે ભાવી શક્ય છે. માટે ત્રણ અવસ્થાઓનું શું આ પ્રશ્ન પણ ટકી શકતો નથી પણ તેઓ તો ઉલટી ગંગા વહાવી કહી રહ્યા છે કે—

પણ નિત્ય-સ્નાન વિલેપનના દુઃખે પરિકરો ઊઠયા -૫. ૧૦

આ વાત બરાબર નથી. આજે પણ પરિકરો છે પણ બધી મૂર્તિઓ પરિકરપૂર્વક જ હોવી જોઈએ તેવું નથી તે વાતનો પણ સાથે જ્યાંસ રાખવો જોઈએ.

એટલે ત્યાં ત્રણેય અવસ્થા ભાવવી હોય તો જે મૂર્તિ પરિકરવાળી નથી, ત્યાં તો નિત્યસ્નાન થતું ત્યારે જન્માવસ્થા, મુકુટ વગેરે હોય ત્યારે શબ્દાવસ્થા, આંગી રચી હોય ત્યારે સમવસરણસ્થ ભગવાનના સ્મરણ દ્વારા કેવલી અવસ્થા

અને પર્યાકાસનસ્થ લગવાનથી મિથ્યાવસ્થા. આ પ્રમાણે પરિકર રહિત લગવાનની મૂર્તિ હોય ત્યાં પણ ત્રણ અવસ્થાઓ ધ્યાઈ શકાય છે વાદિવેતાલ શ્રી શાંતિસૂરિજીએ તો ત્રણ અવસ્થાઓ ધ્યાવવાનું પરિકરવાળી મૂર્તિ આશ્રિત જણાવ્યું છે તેથી તેઓશ્રીએ પરિકરમાં ત્રણ અવસ્થાઓ સૂચવી છે.

વળી તેઓ આગળ શ્રમણ જીવસ્થાસૂચક નિષ્કેશ મસ્તક રહ્યાં તેમાં મસ્તક તો સદાય મુકુટથી ઢાંક્યું જ હોય અને મુખપણ કુંડલાદિકે અલંકૃત એટલે શ્રમણભાવ તો નહિ પણ રાજ્યગાદીએ બેઠેલી કોઈ યુવતિરાણીની ભાવના તો જરૂર કરાવે-પૃ. ૫૦, પં ૧૭

આ પ્રમાણે લખવું તે બરાબર નથી. કારણ કે મુકુટ વગર પણ અમુક કાળ નિષ્કેશ મસ્તક દ્વારા શ્રમણ અવસ્થા ધ્યાઈ શકાય છે. કેમ કે સર્વદા મુકુટથી અલંકૃત લગવાન હોતાં નથી. તેવી જ રીતે કુંડલ પણ સર્વકાળ હોવાથી શ્રમણાવસ્થા ભાવવામાં બાંધો આવતો નથી. જે કાળમાં કુંડલ અને મુકુટ હોય તે કાળમાં તેમની રાજ્યાવસ્થા ધ્યાઈ શકાય છે. વધારે તેમના હૃદયની કુટિલતા તો તેમણે લગવાનને આભૂષણો દ્વારા યુવતિ-રાણી જેવા અશ્લીલ શબ્દોથી નવાજ્યાં તેનાથી સમજી શકાય તેમ છે. શું આભૂષણોથી રાજાની ઉપમા આપવામાં કંઈ બાંધો હતો ? કે યુવતિ રાણીની ઉપમા આપવા તૈયાર થયા.

ખરેખર તેઓશ્રીના અંતરમાં નિત્યસ્નાન પ્રત્યે રહેલો દ્વેષભાવજ તેમની પાસે આમ અયોગ્ય લખાવી રહ્યો છે. શાસનદેવ તેમને ભગવાનની આવી મહાન આશાતનાર્થી ખચવાની સહ્યુદ્ધિ આપે!

પણ ખરી ભૂલ તો તેમણે પોતે જ પોતાના મંત્રવ્ય પર કુહાડો મારવા જેવી કરી છે. જ્યારે ત્રણેય અવરથા ભાવવાનું વિધાન રોજ વંદના સમયે છે. તો પછી રોજ આભરણ પૂજા સિંધ ન થઈ! પણ રોજ આભરણ પૂજાની આ વાત પણ પં. કલ્યાણ વિજયજીના ધ્યાનમાં નથી આવી.

પૃ. ૫૧ માં — ‘સત્તરમી શતાબ્દિની પૂજા પદ્ધતિ’ આ નામના પ્રકરણમાં તેઓ જે લખે છે તેનો જવાબ આપણે આપી ચૂક્યા છીએ છતાં તેઓ—‘સત્તરમી સદીથી અષ્ટપ્રકારી પૂજામાં અંતિમ જલપૂજા હતી તે ઉગાવાંને સ્નાનને જ જલપૂજા માની લેવામાં આવી.

[પૃ. ૫૨, ૧૫

આવું જે લખે છે તે તેઓ જાણી બૂઝીને લખી રહ્યાં છે કેમ કે પાછળ પૃ. ૪૨માં પોતે જ—

‘પંદરમા સૈકામાં નિત્યસ્નાન સાવત્રિક નિયમિત થઈ ગયું છે’

શ્રાદ્ધવિધિ જે સોળમા સૈકાના પૂર્વાચરણમાં બનેલી છે તેમાં સ્પષ્ટતયા જલપૂજા બતાવી છે એમનાંથી પણ પૂર્વના આ આચાર્યશ્રી ઉમાસ્વાતિવાચકૃએ પણ એકવીશપ્રકારી પૂજામાં સ્નાનપૂજા બતાવી છે. અને વાદિવેતાલ શાંતિસૂરિએ તો અષ્ટપ્રકારી પૂજામાં પ્રથમ સ્નાનપૂજા બતાવી છે તેથી અષ્ટપ્રકારી પૂજામાં જલપૂજા સત્તરમી સદ્દીથી શરૂ થઈ આ વાત એમનાં જેવા ઇતિહાસવેત્તા માટે કેટલી બધી અયોગ્ય છે ?

આ બધાં પ્રમાણો હોવા ઉપરાંત વાંચકોને વધુ ખ્યાલ આવે તે માટે શ્રી મહાનિશિથ સૂત્રનો પાઠ મુકું છું. મહાનિશિથ સૂત્રના ત્રીજા અધ્યયનમાં આ પ્રમાણે પાઠ છે :

જગપૂજાની અષ્ટપ્રકારીમાં ગણના :

‘ અરિહતાણં ભગવતાણં ગંધ મલ્લે-પર્ણે સંમજ્જણં
ઉવલેવણ તિથિણ્ણવલ્લિ વન્થ - ધૂવાઈહિં પૂઆ સક્કારેહિં
પહ્ણિણમ્મભચણં પકુવ્વાણા તિથિવ્વણં કરામો ત્તિ ’

આ પાઠમાં ‘ સંમજ્જણુ ’ પૂજા બતાવી છે ‘ સંમજ્જણુ ’ એટલે સ્નાન થાય છે આ સૂત્રમાં સ્નાનને પૂજા જણાવી રહ્યાં છે એટલે જલપૂજાની સત્તરમી સદ્દીમાં અષ્ટપ્રકારીમાં ગણના થઈ આમ કહેવું વિપરીત કથન છે

આ બધાં પાઠો ઉપરથી આપણે હવે સુનિશ્ચિત થઈ ગયા છીએ કે શ્રદ્ધાળુ અને ભાવિક શ્રાવક ગણ માટે પ્રભુની

પંચોપચારી અષ્ટોપચારી કે સર્વોપચારી પૂજાઓ જ્યારથી પૂજ્ય છે ત્યારથી ચાલુ જ છે અને એના પરિણામે અનેક આત્માઓએ સમ્યક્ત્વને નિર્મલ કયુ' અને સમકિત નહિ પામેલા આત્માઓને બોધિણીજનો લાભ થયો છે. એટલે પ્રભુની જાથી નુકશાન કોઈ કાળમાં કોઈપણ ક્ષેત્રમાં કોઈપણ આત્માને થયું નથી, થતું નથી અને થશે પણ નહિ. તેથી પ્રભુની પૂજા આવકોએ થઈ શકે તેમ હોય તો નિત્ય કરવી જોઈએ અને ન થઈ શકે તેમ હોય તો પણ પૂજા કરવાના પરિણામને છોડવા જોઈએ નહિ.

પૂર્વપરંપરાનું સાતત્ય

નિત્યસ્નાન એ પરાપૂર્વથી ચાલી આવતી મહારાધના છે છતાં ય તે પાછળથી થઈ છે તેમ કહેવાનો વિક્ષેપ પ્રયાસ કરી પં. કલ્યાણવિજય મ. હવે જે પરિવર્તન વાસ્તવિક રીતે નથી થયું તેને વાસ્તવિક માનીને પરિવર્તનનાં પરિણામો, નામના પ્રકરણમાં નિત્યસ્નાન પર દોષનો ટોપલો ઠાલવતાં કહે છે :

તેરમા અને ચૌદમાં સૈકાથી જ્યારે નિત્યસ્નાન વિલેપનના રૂપમાં તે પ્રચલિત થઈ ત્યારથી સોત્રમી સદી સુધીમાં અનેક અનિષ્ટ પરિણામો ઉપજ્યાં છે.

આ લખાણ તદ્દન જુકું છે. નિત્યસ્નાન વિલેપનપૂજાએ કોઈ અનિષ્ટને જન્મ આપ્યો નથી પણ એણે ઇષ્ટ એવાં સમકિતનું અર્પણ કયુ' છે.

હવે આપણે તેમણે પોતાની દૃષ્ટિએ નિત્યસ્નાન વિલેપનથી જે અનિષ્ટો બતાવ્યા છે તેનો વિચાર કરીએ.

લગવાનને સ્નાન કરાવવામાં આવતું તેમાં બે પ્રકારો છે એક સામાન્ય સ્નાન બીજું વિશિષ્ટ સ્નાન. વિશિષ્ટ સ્નાન ત્યારે કરાવાનું હોય છે કે જ્યારે ગીત અને વાજિંત્રનો સંયોગ હોય

ઘયદુદ્ધદહિયગંધો - દયાહ્ણહાણં પભાવણાજળણં ।

સહ ગીયર્દે વાહમાહમંજોગે કુળહ પવ્વેસુ ॥ ૨૦૨ ॥

પ્રભાવનાનું જનક 'ત્રી દૂધ દહિં અને ગંધોદ્મદ્ધિતું' સ્નાન ગીત વાજિંત્ર વગેરેની સામગ્રી હોય તો પર્વ તિથિમાં કરવું. આવાં સ્નાનો જ્યારે કરવાં હોય ત્યારે એની પૂર્વમાં તૈયારીઓ કરવી પડે પણ હંમેશા સ્નાન કરવાનું હોય તેમાં વળી પૂર્વમાં તૈયારીઓની જરૂર ક્યાંથી હોય ?

સ્નાનવિલેપનથી અનિષ્ટ પરિણામો આવ્યા નથી આવતા નથી તેની સાબિતિઓ.

આજે પણ બહુત સ્નાત્રાદિ પૂજાઓ હોય છે ત્યારે પૂર્વ તૈયારીઓ કરી વિશિષ્ટ સ્નાન કરાવામાં આવે છે માટે એમનો અનિષ્ટ પરિણામ બતાવવાનો પ્રયાસ નિષ્ફળ જ છે. બીજા મુદ્દામાં તેઓ લખે છે કે —

સાદું વિલેપન પણ મોઢું પહતાં નવાંગ તિલકોમાં સમાવણું પડયું. — પૃ-૫૨

આ વાત પણ તદ્દન ખોટી છે નવાંગ તિલક પૂર્વથી ચાલ્યાં આવે છે. એ સિંધ કરી ગયા છીએ. વિશેષમાં - ચતુર્દશ પૂર્વધર શ્રુત કેવલી શ્રી ભદ્રાબાહુસ્વામિજી પૂજા પંચાંગિકામાં લખે છે કે.

નિહવળે પચ્છા તિલયં નવ અંગમિ ય તેરસે ઠાળે ।

સારાંશ કે સ્નાનપૂજા કર્યા પછી પ્રભુના નવ અંગે અને તેર સ્થાને તિલક કરે. આ પાઠ પરાપૂર્વથી નવ અંગે અને તેર સ્થાને પૂજા કરવાનું સિંધ કરી આપે છે. તેથી નવાંગ તિલકમાં સમાવણું પડયું. આ કથન ઉપજાવી કાઢેલું છે.

ત્રીજા મુદ્દામાં —

સ્નાન એ જન્મ કાલમાં ઈન્દ્રો દ્વારા થયેલ જન્મ-ભિષેકનું પ્રતીક ગણાતું. એના પ્રસંગે સેંકડો સાધુ સાદવી અને હજારો ગૃહસ્થો સેંકડો કેશીથી ખેંચાઈને હસાનાથે આવતાં. — પૃ. ૫૩

આ વાત ખરાબર છે તેમજ આચરણીય અને અનુમોદનીય છે અને એને જ કારણે આજે પણ તેના પ્રતીકરૂપે શ્રી શાંભિસ્નાત્ર વગેરે મહોત્સવોમાં ગામેગામ નિમંત્રણ અપાય

છે અને હજારોની માનવ મેદની એકઠી થાય છે. આવું મહોત્સવો કદાચિત હોય છે તેથી ભક્તિમાં ઉભરાતું મન હંમેશા ભક્તિ ભાવથી આવી સાદી પૂજા કરે અને એવા કદાચિત્ક સુઅવસરની રાહ જુએ તેમાં બાંધો શો છે એ સમજાતું નથી.

નિત્યસ્નાન પૂજના પરિણામોનો ચોથો મુદ્દો જણાવતાં કહે છે કે

નિત્યપ્રક્ષાલન અને તિલકની ઉપાધિ વધતાં તેવાં મંગલ ગૃહચૈત્યો (ઘર મંદિરો) નો વ્યવહાર આજે નામશેષ થઈ ગયો છે — પૃ ૫૩

આના વિષે અમે આગળ કંઈક જણાવી ગયાં છીએ. ગૃહમંદિર નામશેષ થવામાં તેમના સિવાય કોઈને પ્રક્ષાલ અને તિલક ઉપાધિ લાગી નથી. હા, સંસારી જીવોની આર્થિક ભીષણતા વધી. શ્રીમંતો ધર્મથી દૂર થતાં ગયાં, ધર્મનો રાગ કાલના દુષ્પરિણામે કંઈક મોળો પડવા માંડ્યો, અસ્થિરનિવાસ અને રહેઠાણની વિષમતા આ બધાંથી ગૃહચૈત્યો ઓછાં થયાં છે પણ આશ્ચર્ય તો એ કે તેઓ નિત્યપૂજન અને વિલેપન નિત્ય ન કરવાનો ઉપદેશ કરીને પણ ગૃહચૈત્યોની એક પણ સંખ્યા વધારી શક્યા હોય તેમ જણાયું નથી. મારે મૂલ કારણ કોઈક જુદું જ છે.

તેમના પાંચમા મુદ્દામાં તેઓ જણાવે છે કે —

અનેક કાર્યો નિત્ય સનાનની પાછળ વધ્યાં એટલે પગારદાર નોકરો રાખવાની આવશ્યકતા ઊભી થઈ.

આ વાત બેહુદી છે સાચું કારણ તો ભક્તિ ભાવનાની ખામી જ છે. જે ક્ષેત્રના શ્રાવકોમાં ભક્તિભાવના કાયમ રહી છે તેવાં સ્થળે શ્રાવકો-શ્રાવિકાઓ પગારદારો પાસે કામ નહાં કરાવતાં સ્વયં સેવા ઉઠાવતાં આજે પણ નજરે પડે છે. ખંભાત વિગેરે ગામો અનેક દેરાસરો એવાં છે કે જેની સેવા શ્રાવકોનું મંડળ ઉઠાવે છે પણ પગારદાર ગોડીઓ રાખતાં નથી. માત્ર જેઓએ અવળું અવળું લાખીને જેઓની શ્રદ્ધા ઉઠાવી દીધી હોય તેઓ પગારદાર પાસે કામ લેતાં થયાં હોય તેથી નિત્યસ્નાનને કારણ માનવું અનુચિત છે.

છઠ્ઠા મુદ્દામાં તેઓ પરિકરની અલ્પતામાં નિત્યસ્નાત્રને આગળ કરે છે તે પણ ખોટું છે. એમાં કારણ તો પરિકર સહિતજ મૂર્તિઓ હોવી જોઈએ તેવા પ્રકારના નિયમનો અભાવ છે વળી —

પરિણામે પૂજા કરનાર તેમજ ચૈત્યવંદન કરનાર ને અવસ્થાઓની ભાવનાનાં પ્રતીકો ખલાસ થયાં.

— પૃ. ૫૪, પં. ૪

આ લખાણ બરાબર નથી. કેમ કે પરિકર ન હોય તો પણ અવસ્થાઓ જ ભાવનાનાં પ્રતીક હોઈ શકે છે. તે આપણે વિચારી ગયાં છીએ.

સાતમા મુદ્દામાં તેઓ

“પ્રતિવષ્ઠ કૃત્ત્રીએ પાપાણની પ્રતિમાઓ પખાલ કરનારાઓની અસાવધાનીથી દૂટીને બેકાર થાય છે. ઈલાહિ લખે છે. — પૃ. ૫૪, પ. ૮

પણ અહિં તે ગોથું ખાઈ ગયાં છે તેમને પ્રતિમાજી ખંડિત થાય છે. તે માટે નિત્ય સ્નાનનું કારણ બતાવવું હતું પણ હૈયાની વાત હોઠે આવી ગઈ તેઓ પોતે જ પખાલ કરનારની અસાવધાનીને તે માટે બ્રાબદાર ગણે છે. પણ તેમના હૃદયમાં પર્વગત તરીકે સ્નાનપૂજનનું થોડુંય બહુમાન હોત તો પ્રતિમાજી માટે “કૃત્રીને બેકાર થઈ જાય છે” આવો હૃદયની અને શબ્દની બેકારી દર્શાવતો શબ્દ ન લખ્યો હોત.

એટલે તેમને પોતાને પણ ખાત્રી છે કે - મૂર્તિઓના ખંડિત થવામાં પખાલ કારણ નથી પણ પખાલ કરનારની અસાવધાની જ કારણ છે. જે પાપાણની મૂર્તિઓને જલસ્નાનથી નુકશાન થતું હોત તો શાસ્ત્રકારોએ જે મુશ્મય મૂર્તિઓના સ્નાનનો નિષેધ કર્યો તેમ પાપાણાદિની મૂર્તિઓનાં પણ સ્નાનનો નિષેધ કરત.

એટલે તેમનો સાતમો મુદ્દો તેમનાં જ લખાણથી ! પોતાની વિરુદ્ધ માન્યતાને સિધ્ધ કરવામાં સમર્થ બની જાય છે

સૌરાષ્ટ્રદેશમાં શ્રી અન્નરા પાર્શ્વનાથ ભગવાનની મૂર્તિ શ્રી ધનેશ્વર સૂરિ મહારાજ પોતે રચેલા શત્રુંજય મહાત્મ્યમાં લખ્યો વર્ણન પૂર્વેની છે, એમ જણાવે છે. અને તેની પૂજા દેવોએ કરી છે. આ મૂર્તિની પૂજા નિત્ય થવા છતાં હજી કાયમ છે.

શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ ભગવાનની પ્રતિમા પણ નિત્યસ્નાન વિલેપન આદિ થતું હોવા છતાં કાયમ છે.

આખરે પં. શ્રી કલ્યાણવિજયજી ગભરાટ વ્યક્ત કરતાં જણાવે છે કે : —

“વર્તમાન પૂજા પદ્ધતિ સુંદર પ્રાચીન પ્રતિમાઓને ક્યાં સુધી ચૈત્યાલયોમાં રહેવા દેશે એ કહેવું મુશ્કેલ છે ”

આ તેમનું લખાણ નવું જ છે. મૂર્તિઓના નિત્ય સ્નાન વિલેપન આદિ પૂજા પ્રકારથી મૂર્તિઓ ખંડિત થઈ જતી તો કોઈ પણ ગ્રંથમાં નિત્યસ્નાન વિલેપન પૂજાનો નિષેધ જરૂર આપ્યો હોત ? પણ કોઈ ગ્રંથકારે કોઈપણ ગ્રંથમાં નિત્ય-સ્નાન વિલેપન પૂજાનો નિષેધ ક્યો નથી બદકે નિત્ય-સ્નાન વિલેપનપૂજાનો વિધિ જ બતાવ્યો છે.

હા, જો તેઓને અત્યારે વાળાકુંચીનો પ્રયોગ અયોગ્ય રીતે જણાતો હોય તો તેના માટે અવશ્ય ઉપદેશ આપે અને

આજની બનતી પંચધાતુની પ્રતિમાઓમાં ઉંચી ધાતુઓનું પ્રમાણ વધારવાનો ઉપદેશ આપે તો ખરેખર યોગ્ય થશે. તેમને ગભરાવવાનું કોઈ કારણ નહીં રહે, સ્નાન-વિલેપન પૂજા પણ ચાલુ રહેશે અને શાસનનો ઇતિહાસ આગળ વધશે.

લોકશાહનાં મતમાં જનસમુહ કેવી રીતે ભળ્યો. તે મૂર્તિપૂજકોની જાણમાં હોવા છતાં પં. શ્રી કલ્યાણવિજયજીના કહેવા પ્રમાણે “ધનિકોની પૂજાની અતિપ્રવૃત્તિ એ કારણ-ભૂત હતી કે કેમ” તે મુદ્દાનો વિચાર કરીએ:—

મળી શકતા ઇતિહાસ દ્વારા એમ સાબિત થાય છે કે લોકશાહના સમય દરમિયાન જૈન સમાજની એવી કોઈ પરિસ્થિતિ હતી કે જેથી તે સમયે જૈન સમાજમાં કોઈપણ પ્રકારના પરિવર્તનની આવશ્યકતા હોય અને જો હોત તો તે સમયે વિદ્યમાન ધુરંધર પ્રભાવશાલી જૈનાચાર્યોએ પં. શ્રી કલ્યાણવિજયજીના મતે કહેવાતા અસંતોષનું તત્કાલીન જૈન સમાજમાંથી નિરસન કયું જ હોત ! પરંતુ તેવા કોઈ પણ પ્રમાણો ઉપલબ્ધ નથી. આ ઉપરાંત લોકશાહ પછીનો પ્રામાણિક ઇતિહાસ સ્પષ્ટ બતાવે છે કે લોકશાહના સમય પછી મંદિર અને મૂર્તિ નિર્માણની પ્રવૃત્તિ બલવત્તર બની.

“લોકશાહે ધનિકોની પૂજાની અતિપ્રવૃત્તિથી ઉભગી ગયેલા લોકોનું નેતૃત્વ લીધું”

આ પ્રમાણે લેખક શ્રી જણાવે છે તે પ્રમાણથી અસત્ય સિદ્ધ થાય છે. હવે હૃદયે છેલ્લું તોહમતનામું સ્નાન અને વિલેપન પૂજા પર મૂર્તિપૂજના વિરોધના કારણરૂપે મૂકતાં કહે છે કે—

“પણ સાધારણ જનતાનો ઘણો ભાગ આ ધનવાનોની ભતિપ્રવૃત્તિથી ઉભગી ગયો હતો અને અયોગ્યવશ તેવાજ સમયમાં લોંકાશાહે સાહસ કરી તેવા લોકોનું નેતૃત્વ સ્વીકારીને મૂર્તિપૂજા સામે આથું ઉઠાડ્યું.”

જામરા નામ મત પ્રમાણે ખારમા સૈકામાં નિત્ય સ્નાન વિલેપનનું જે આંદોલન જાગ્યું હતું એનું સૌથી અનિષ્ટ પરિણામ હતું.

એક ઇતિહાસના લેખક ન કહીએ તો પણ ઇતિહાસના જાણકાર કહેવડાવવાની રૂએ પણ પં. કલ્યાણવિજયજીએ ગજબ ઓટાળો કરી નાંખ્યો છે. સ્નાન અને વિલેપનપૂજામાં અન્ય પૂજાઓ કરતાં કંઈ એવી વાત છે કે જે એકલી જ વિરોધનું કારણ બને.

લોંકાશાહના ઇતિહાસના કોઈ લેખકને યા ખુદ લોંકાશાહને પણ જેની ગંધ નથી આવી તેને પં. પ્રવર કેવી રીતે કારણ

માને છે તે તો તેઓ જ સમજી શકે અહિં અમે લોકાશાહના ઈતિહાસ પર વેધક પ્રકાશ પાથરતાં દેટલાંક પ્રમાણો ટાંકીએ છીએ.

૫. જ્ઞાવણ્યયમમયજી વિ સં. ૧૫૪૩

‘ મતિ થોડી નઇ શ્રેડું જ્ઞાન મહિયલ વડું ન માને દાન ।
પોસહ પડિકકમણુ પચ્ચખાણુ, નહિ માને એ ઇસ્યો અબ્બણુ ।
જિનપૂજા કરવા મતિ ટલી. અષ્ટાપદ અહુતીર્થ વલી ।
નવિ માને પ્રતિમા પ્રસાદ, તે કુમતિ સિદ્ધિ રેવું વાદ ॥

(સિદ્ધાંત ચોપાઈ જૈનયુગ વર્ષ ૫ અં. ૧૦)

ઉપાધ્યાય કમલસંયમ વિક્રમ સં. ૧૫૭૮

સંવત પંદર અદ્વોતેર ઉબણી લુકો લહિઉ મૂલની ખાણી
સાધુ નિંદા અહુનિશ કરઇ ધર્મ બડા બંધ દિલાઉ ધરઇ
તેહનઇ શિષ્ય મલીઓ લખમસી જેહની બુદ્ધિ હિયેથી ખસી
ટાલઇ જિનપ્રતિમા ન ઇ માન દયાદય કરી ટાલઇ દાન
પડિકકમણુ ન ઉ ટાવઇ નામ જ્રમે પડિયા ધણા તે ઇ ગ્રામ ॥

(સિદ્ધાંત ચોપાઈ જૈનયુગ વર્ષ ૫. અંક ૧૦)

આ પ્રમાણોથી એ સિદ્ધ થઇ જાય છે કે—લોકાશાહના મતપ્રચારમાં ધનિકની પૂજાની અતિપ્રવૃત્તિ લેશમાત્ર પણ કારણભૂત ન હતી.

કારણ તે વૃત્તિથી વિરોધ કર્યો હોત તો પં. કલ્યાણુ વિજયજી જેવી અર્ધ સ્થાનકવાસી હિલચાલ જ કરી હોત અને માત્ર પૂજના પ્રકારનો જ વિરોધ કર્યો હોત પણ લોકાશાહે તો મૂર્તિપૂજા આદિનો જ વિરોધ કર્યો છે. પં. કલ્યાણુવિજયજીને પણ એ સારી રીતે ખ્યાલ છે કે અજ્ઞાન પ્રચૂર કાળમાં જે મલી ગયું તે ખરૂં પણ આજે ય સ્થાનકવાસી ભાઈઓ તથા સાધુઓ સહૃદયતાથી સમગ્ર જિનપૂજાને માને છે, સેવે છે. અને કર્તવ્ય તરીકેનો ઉપદેશ આપતાં કદાચ અચકાય છે છતાંય નિષેધ કરવાની વાત તો હવે રહી જ નથી. માટે તેમને જ સમજવું જોઈએ કે એક અસમજનું આ પરિણામ હતું નહીં કે કોઈ નિત્ય સ્નાન અને વિલેપન પૂજનું.

આથી અમે તેમનાં જેવા જ શબ્દોમાં પરમ નમ્રતાપૂર્વક કહીએ છીએ કે પં. કલ્યાણુવિજયજીનો આ મત નિર્મૂળ કાલ્પનિક તેમજ સત્ય, તથ્ય, અને પ્રેય-શ્રેયમાર્ગથી વિરુદ્ધ છે.

“શ્રી જિનપૂજા પદ્ધતિ” માં પં. શ્રી કલ્યાણુ-વિજયજી વિરૂદ્ધ નવીન અને પ્રાચીન આવા બે લેદા પાડે છે તે ખોટા છે. અને ચાલુ પૂજાપદ્ધતિમાં કોઈ પણ પ્રકારે પરિવર્તન થયું નથી કે એનાથી કાંઈ અનિષ્ટ પરિણામો આવ્યા નથી આ વાત વાંચકોને સ્પષ્ટતયા ખ્યાલમાં આવી જ હશે.

અતે આ પુસ્તિકાનું મનન કરી શ્રદ્ધાળુ આત્માઓ સ્થિર રહે અને વર્તમાન પૂજા પદ્ધતિ કે જે આગમિક અને પ્રાચીન જ છે તેમાં દિન પ્રતિ દિન ઉત્સાહિત બને.

ઉપસંહાર

આ પ્રકરણમાં લેખક મહાશય પોતાની આ વાતને જાણે કોઈ મહાશોધ યા વિજયસ્મરક તરીકે બિરદાવી રહ્યાં છે અને કહી રહ્યા છે.

“ પૂજની નવી પદ્ધતિના અનિષ્ઠ પારણામોની ખાત્રતમાં અમને (અમારે) બે શબ્દો લખવાં પડ્યાં છે. તે કેટલાક ભાઈઓને અરૂચિકર લાગશે એ અમે સમજીએ છીએ પણ ઇતિહાસ લેખકના માર્ગમંદિરે પ્રસંગો તો આવવાનાં જ ખરો ઇતિહાસ લખવો અને સાચા છુપાવવું એ બે વાતો એક સાથે થઈ શકતી નથી એટલે ઇતિહાસકારને માટે એ વસ્તુ અનિવાર્ય હતી!!

પૃ. ૫૬ - પં. ૧૬

ઇતિહાસ લખવો સાચો ઇતિહાસ શોધી કાઢવો આ અનિવાર્ય ચીજ છે પરંતુ સાચા ઇતિહાસના નામે પૂર્વાચાર્યોને પોતાની અલ્પ મતિથી જોઈ અને અસંખ્ય પ્રલાપો કરવા આ અક્ષમ્ય ગુન્હો છે. આ ક્ષેત્રમાં પોતાની કલમ ચલાવીને તેમણે પોતાની બુદ્ધિ શક્તિની સાથે શ્રદ્ધાનો પણ વ્યય કર્યો છે. અમારા નમ્રમત પ્રમાણે આસ્ત્ર નિરપેક્ષ પરંપરા જ્ઞાન તથા ધ્રુવગમ શૂન્ય ‘ઇતિહાસકારો’ માટે લવબ્રમાણ અનિવાર્ય છે.

આજકાલના આ નવા પ્રવાહમાં પ્રવેશતા પહેલાં સાધુ-ભગવંતો અને વિદ્વાનો વિચાર કરે સત્યની રજાઆત કે ઇતિહાસની શોધખોળ માટે માત્ર બે ચાર ગ્રંથનું જ્ઞાન નહીં પણ તલસ્પર્શી વિચારણા - ચતુર નિરાગ્રહતા અને એક સંનિષ્ઠ વિચારણા શૈલીની પણ આવશ્યકતા છે. લેખક મહોદયે આ ચીજો ગુમાવી દીધી હોય તેમ લાગે છે અંતે અમે અંતઃકરણપૂર્વક પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે તેમનો ક્ષયોપશમ નિમંણ અને મોક્ષભાગ્યક બનો.

વાંચક ગણુ જિનપૂજા પદ્ધતિની પ્રાચીનતા, પવિત્રતા, પારમાર્થિકતા, પરમાનંદતાનો આ ગ્રંથથી વિચાર કરીને શંકાનાં જાળાંને આપટી નાંખી સ્વપરનું કલ્યાણ સાધે એજ ભાવના.

શ્રી લખિધ-વિક્રમસૂરીશ્વરજી

સંસ્કૃતિ કેન્દ્ર

(જી. નં. ૩૧૬૧)

પ્રકાશિત થયેલ પુસ્તકો

૧. આત્મ ગુંજન
૨. લખિધ પરિમલ
૩. લખિધ અમીવર્ષા
૪. ભકતામર સાથે ગુજરાતી
૫. „ „ હિન્દી
૬. „ મૂલમાત્ર ભાવાનુવાદ
૭. „ સંક્ષિપ્ત શબ્દાર્થ
૮. દક્ષિણ ભારત મેં પૂજ્યોં કા પુનરાગમન
૯. સમ્યક્ દૃષ્ટિની સાધના
૧૦. જિનપૂજા પદ્ધતિ પ્રતિકારિકા

હવે પછી પ્રગટ થનાર :

૧૧. વિક્રમ આંતર વૈભવ
૧૨. સિદ્ધ પદ - વિવેચન
૧૩. THE SPIRITUAL GUIDE

જ્ઞાનની આશાતના શ્રી

જ્ઞાનસત્ર તથા પુસ્તકોની અનુપમ

શ્રી લખિધ-વિક્રમસૂર

સંસ્કૃતિ કેન્દ્ર

(રજ. નં. ૩૧૬૧)

આશીર્વાદ દાતા :-

પૂ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય જયંતસૂરીધરજી મ.
તથા

પૂ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય નવીનસૂરીધરજી મ.

પ્રેરક :-

પૂ. સુનિરાજ રાજયરા વિજયજી મ.

મંત્રી

શ્રી રાજેન્દ્ર એ. હલાલ
૪૦/બી, રામગોપાલ પેઠ
સિકન્દ્રાબાદ
(એ. પી.)

પ્રકાશન વિભાગ

શ્રી હસ્તુરચંદ બી. ઝવેરી
બિરજા મેન્શન, બીજે માળે
પ્રાર્થના સમાજ
મુંબઈ નં. ૪૦૦૦૦૪

સહસ્ય યોજના

પેદ્રન દાતા રૂ. ૧૧૦૦૧

આજીવન દાતા રૂ. ૧૦૦૧

આજીવન સહાયક રૂ. ૫૦૧

સંસ્થા તરફથી પ્રકાશિત થનાર દરેક પુસ્તક

સહસ્યોને આપવામાં આવશે.

મુદ્રક : શ્રીલેખા પ્રિન્ટર્સ, ૮/૩૮, બંદિટ રોડ, મદ્રાસ-૧૭.